

В.І. Галаган, І.В.Басиста

**ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК І ТАКТИКА
ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ПОЗА
ВІЗУАЛЬНИМ СПОСТЕРЕЖЕННЯМ ТОГО, КОГО
ВПІЗНАЮТЬ**

Монографія

Київ – Івано-Франківськ 2007

УДК 343.132 : 343.985

Г-150

ББК 67.311

Рекомендовано Вченою радою Київського національного університету внутрішніх справ 29 травня 2007 р., протокол №7.

Рецензенти:

А.В. Іщенко, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України (Київський національний університет внутрішніх справ, професор кафедри криміналістики);

С.М. Стахівський, доктор юридичних наук, професор (Київський національний університет внутрішніх справ, начальник кафедри кримінального процесу)

ГАЛАГАН В.І., БАСИСТА І.В.

Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають: Монографія. – К.: КНУВС, 2007. – 236 с.

ISBN 978-966-8098-49-9

Розглядаються актуальні проблеми теоретичного і практичного характеру щодо процесуального порядку і тактики проведення пред'явлення особи для впізнання поза її візуальним спостереженням. Визначаються особливості підготовчого, робочого, завершального етапів проведення цієї слідчої дії. Аналізується її нормативно-правове регулювання, пропонується ряд змін до чинного кримінально-процесуального законодавства, проекту КПК України.

Для науковців, викладачів, студентів і курсантів юридичних факультетів і закладів освіти, а також практичних працівників правоохоронних органів.

© В.І. Галаган, 2007

© І.В. Басиста, 2007

© Н.І. Клименко (передмова), 2007

ПЕРЕДМОВА

Монографія В.І. Галагана і І.В. Басистої являє собою комплексне дослідження актуальної і складної проблеми проведення пред'явлення особи для впізнання поза її візуальним спостереженням. У роботі послідовно розглядаються історичний аспект пред'явлення для впізнання як слідчої дії, її значення при формуванні і перевірці доказів при розслідуванні кримінальних справ та відповідність міжнародно-правовим актам у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Авторами доречно акцентується увага на тому, що у чинному КПК України та його проекті процесуальний порядок проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, відображений недостатньо конкретно, у зв'язку з чим підлягає більш детальному дослідженню.

При розгляді особливостей підготовчого етапу автори звертають особливу увагу на проблемні аспекти і вказують на необхідність якісного визначення складу учасників проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи та необхідність комплексного застосування до них заходів забезпечення безпеки. У монографії висловлюється точка зору, що при підготовці до проведення зазначеної слідчої дії доцільно залучити не менше трьох статистів і чотирьох понятих, а також спеціаліста експертної служби для фіксації ходу і результатів слідчої дії науково-технічними засобами.

Привертає увагу детальне висвітлення робочого етапу проведення слідчої дії, дотримання черговості рекомендованих тактичних прийомів, зокрема виклик і порядок розміщення учасників пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи у спеціальній технічно-обладнаній кімнаті, необхідність їх письмового поперед-

ження про нерозголошення даних досудового слідства, вирішення заявлених клопотань тощо.

При висвітленні сутності заключного етапу проведення слідчої дії робиться акцент на повноті і якості складання протоколу пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, а також детально вказуються особливості застосування додаткових засобів фіксації, насамперед – відеозйомки.

Розгляд процесуального порядку і тактики проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи надали авторам підстави визначити його як різновид слідчої дії – пред'явлення для впізнання, спрямований на встановлення наявності чи відсутності тотожності особи, яку раніше сприймав впізнаючий і запам'ятав її прикмети, що проводиться у спеціальному приміщенні з метою забезпечення заходів безпеки і недопущення візуальному контакту між особою, яка пред'являється для впізнання та особою, яка впізнає.

Таким чином, у монографії висвітлені важливі процесуальні та криміналістичні аспекти проведення специфічної і складної слідчої дії, висловлені пропозиції щодо врегулювання у КПК України порядку її проведення і використання при цьому комплексу тактичних прийомів. Надані авторами рекомендації сприятимуть обранню найбільш оптимальних рішень за необхідності проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи при розслідуванні кримінальних справ.

Професор кафедри криміналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
доктор юридичних наук, професор

Н.І. Клименко

ВСТУП

Кримінально-процесуальний кодекс України (далі – КПК, якщо інше не зазначене), затверджений Законом від 28 грудня 1960 року, введений в дію з 1 квітня 1961 року, вже починаючи з 27 червня 1961 року і донині, постійно зазнає змін та доповнень. Вони спрямовані на те, щоб найбільш повно і ефективно визначити процесуальний порядок здійснення судочинства у кримінальних справах в цілому і проведення окремих процесуальних, у тому числі слідчих дій.

Нині у КПК визначається, які слідчі дії можна проводити з метою збирання доказів при розслідуванні кримінальних справ. Серед них чільне місце посідає пред'явлення для впізнання, у тому числі поза візуальним спостереженням того, кого впізнають. Цей вид пред'явлення для впізнання був визначений у частині четвертій статті 174 КПК як самостійний лише відповідно до Закону України від 13 січня 2000 року “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України”. До цього моменту можливість проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи була вказана лише у Законі України від 23 грудня 1993 року “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, який набрав чинності 4 лютого 1994 року, як один із заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства у випадку реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну. З цього часу до моменту доповнення статті 174 КПК така дія фактично не проводилася, і основною на те причиною була відсутність процесуальної регламентації саме у КПК. Незначною мірою ситуація поліпшилася після 13 січня 2000 року, однак пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, у практичній діяльності з розслідування злочинів застосовувалося досить обмежено.

Результати вивчення слідчої та судової практики і юридичної літератури вказують на необхідність глибоких наукових та методичних напрацювань щодо підготовки, проведення та фіксації цієї процесуально і тактично складної слідчої дії. Перешкоджає її проведенню і неналежне матеріально-технічне забезпечення слідчих підрозділів, у тому числі відсутність спеціально обладнаних кімнат, у яких виключається візуальний контакт між учасниками пред'явлення для впізнання. Ці обставини не можуть сприяти ефективності й оптимізації діяльності по розслідуванню злочинів, про що свідчать і результати опитаних нами 150 працівників слідчих підрозділів МВС України. Як зазначили ці слідчі, при виникненні потреби у проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, але відсутності належних умов, відмовляються від пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи і здобувають докази при проведенні інших слідчих дій 55 (36,7 %), 17 (11,3 %) з них проводять пред'явлення для впізнання у загальному порядку, без застосування заходів безпеки, 64 (42,7 %) – шукають технічні можливості для його проведення згідно з методичними рекомендаціями, які розроблялися ще у 2001 році і стосуються лише загальних питань проведення зазначеної слідчої дії.

Справді, підготовці й проведенню пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, комплексно не досліджувався такий різновид слідчої дії, не ставилася мета розробки процесуального порядку і тактики, наукового забезпечення його проведення. Ще у 1970 році М.Я. Сегай, розглядаючи проблему впізнання за зворотніми ідентифікаційними зв'язками, рекомендував під час слідчої дії використовувати такий *тактичний прийом*, як розміщення учасників у різних кімнатах, тобто таким чином, щоб впізнаючий знаходився

поза візуальним спостереженням особи, яка пред'являється для впізнання. У 1992 році Л.Д. Удалова вже пропонувала внести зміни до чинного КПК щодо безконтактного проведення цієї слідчої дії, а у 2003 році Л.В. Черечукіна, окреслюючи окремі кримінально-процесуальні і криміналістичні аспекти пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, наголосила на необхідності з'ясування його криміналістичної сутності і тактичних підстав проведення.

Очевидно, опираючись на ці пропозиції, законодавець, на жаль, дещо звузив коло і випадки проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, адже у нормі КПК йде мова лише про виключні випадки його застосування і з метою забезпечення безпеки.

Враховуючи неврегульованість питання проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, нагальною потребою вбачається визначення особливостей, висвітлення проблемних питань і висловлення пропозицій щодо процесуальної регламентації і тактики проведення цього різновиду слідчої дії та розробка єдиних науково-обґрунтованих методичних рекомендацій по її підготовці, проведенню і фіксації отриманих результатів.

Досягнення цієї мети стало можливим лише за умов комплексного системного підходу до поставлених завдань, вирішення яких віднесене авторами до найбільш суттєвих результатів:

1. Висвітлення історичних передумов виникнення пред'явлення для впізнання як самостійної слідчої дії та його місця в системі інших слідчих дій, а також уточнення основних видів пред'явлення для впізнання та сутності кожного з них.

2. Надання авторського визначення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого

впізнають, та з'ясування його місця при збиранні і перевірці доказів у кримінальних справах.

3. Дослідження сучасного стану законодавчого врегулювання проведення органами досудового слідства МВС України пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи як однієї із тактично складних та ризикованих слідчих дій при розслідуванні злочинів.

4. Узагальнення практики застосування вказаної слідчої дії органами досудового слідства з метою усунення виявлених недоліків та забезпечення впровадження у практичну діяльність передового досвіду зарубіжних країн.

5. Формулювання пропозицій з удосконалення нормативно-правового регулювання, порядку організації й тактики проведення органами досудового слідства пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, фіксації його ходу та результатів.

6. Розробка єдиних науково-обґрунтованих методичних рекомендацій щодо проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи.

При вивченні матеріалів практики і визначенні основних аспектів проблеми авторами використовувався особистий досвід роботи у слідчих підрозділах МВС України і на різних посадах науково-педагогічної діяльності в Київському національному університеті внутрішніх справ і Прикарпатському юридичному інституті Львівського державного університету внутрішніх справ.

Автори висловлюють щирю вдячність Ю.М. Грошевому, А.В. Ішенку, Є.Г. Коваленку, Н.І. Клименко, В.С. Кузьмічову, О.П. Кучинській, В.К. Лисиченку, В.Т. Нору, М.Я. Сегаю, С.М. Стахівському, Л.Д. Удаловій, Ж.В. Удовенко, Л.Г. Шарай, М.Є. Шумилу та іншим провідним вченим України, які висловили свої об'єктивні критичні зауваження і тим самим надали істотну допомогу при підготовці монографії.

ГЛАВА 1

ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ В СТРУКТУРІ СЛІДЧИХ ДІЙ

§ 1.1. Сутність і види пред'явлення для впізнання за чинним кримінально-процесуальним законодавством України

Пред'явлення для впізнання, як спосіб отримання доказів, у практиці розкриття злочинів відоме здавна. Як зазначає Є.Д. Лук'яничков, шлях його розвитку, вдосконалення, організаційного формування і законодавчого закріплення був довгим¹. На початку XIX століття перед французькою кримінальною поліцією Сюрте і криміналістикою загалом виникла проблема ідентифікації злочинців. Детективам слід було запам'ятати якомога більше злочинців. Для цього підбирали співробітників із доброю зоровою пам'яттю, і вони щодня відвідували в'язниці. Там перед ними проводили ув'язнених і детективи повинні були запам'ятати їх зовнішність для того, щоб під час повторного затримання можна було їх впізнати і встановити особистість, оскільки багато злочинців намагалися приховати своє ім'я і той факт, що вони вже раніше затримувалися за злочин. Таким чином співробітники тренували „фотографічну пам'ять” на обличчя².

Процес вчинення злочину супроводжується утворенням різних слідів на предметах матеріального світу і у пам'яті людей. Завданням слідчого є виявити такі відображені сліди і використати їх для ідентифікації об'єктів, які брали участь у слідоутворенні. Таким чином, пізнання

¹ Див.: Лук'яничков Е.Д. Криминалистическая идентификация объектов по следам памяти. – Донецк: Академия, 1998. – С. 9-10.

² Див.: Торвальд Ю. Сто лет криминалистики. Пути развития криминалистики. Пер. с нем. М.Б. Колдаевой. – М.: Прогресс, 1974. – С. 64.

події, що розслідується, здійснюється за матеріально зафіксованими відображеннями на предметах і за слідами пам'яті людини. Тому пред'явлення для впізнання характеризується як самостійна слідча дія, під час якої здійснюється криміналістична ідентифікація за ідеальними відображеннями¹. Належність окремих процесуальних дій до слідчих є дискусійним питанням у юридичній літературі. Так, відсутня єдина точка зору стосовно віднесення до слідчих дій накладення арешту на майно; одержання зразків для порівняльного дослідження, існують не врегульовані питання при визначенні зняття інформації з каналів зв'язку як слідчої дії. Однак у даному випадку, поза сумнівом, пред'явлення для впізнання належить саме до слідчих дій. При його проведенні здійснюється ідентифікація об'єкта за притаманними йому ознаками, вказаними впізнаючим у ході попереднього допиту. Також саме проведення цієї слідчої дії спрямоване на перевірку доказів, отриманих раніше.

Пред'явлення для впізнання відносно недавно було включене у систему слідчих дій. Тож певний науковий інтерес викликає питання про його становлення як самостійної слідчої дії. У процесуальній та криміналістичній літературі недостатньо приділено уваги проблемам пред'явлення для впізнання, що зумовило необхідність дослідити їх більш детально.

У 30-40 роки ХХ століття до деяких аспектів проблеми проведення пред'явлення для впізнання звертався С.В. Познишев, який, на нашу думку, створив передумови для подальшої розробки та удосконалення зазначеної слідчої дії. Як вважав цей автор, при пред'явленні для впізнання людей ймовірність помилки вища, ніж під час пред'явлення для впізнання речей, а результати і того й

¹ Див.: Лукьяничков Е.Д. Криминалистическая идентификация объектов по следам памяти. - Донецк: Академия, 1998. - С. 7.

іншого значно надійніші, ніж результати пред'явлення для впізнання за фотографією, які, на думку зазначеного вченого, є ненадійними¹.

До 50-х років ХХ століття пред'явлення для впізнання взагалі не розглядалося у підручниках з криміналістики². Тому, на наш погляд, прогресивною була думка М.В. Терзієва, який у 1956 році вважав пред'явлення для впізнання судово-слідчою дією, що має на меті шляхом пред'явлення конкретного об'єкта потерпілому, свідкові, обвинуваченому, підсудному чи стороні у цивільному процесі встановити: чи є даний об'єкт тим самим, який особа у минулому спостерігала у певній обстановці³. Вказане визначення не можна назвати універсальним, але воно свідчить про спробу віднести пред'явлення для впізнання до слідчих дій.

Ми схильні вважати, що найбільш вдалим підходом до визначення сутності пред'явлення для впізнання є робота Г.І. Кочарова "Впізнання на попередньому слідстві". Опублікована ще до набрання чинності Кримінально-процесуальним кодексом України у 1961 році, ця робота містить обґрунтування самостійного характеру цієї слідчої дії, поширеність її у практичній діяльності та необхідність подальшої детальної процесуальної регламентації. Саме Г.І. Кочаров одним із перших визначив недоцільність пред'являти для впізнання знайомих між собою осіб і запропонував проводити між ними очну ставку у випадку наявності суперечностей в їх показаннях⁴. Ця пропозиція загалом знайшла підтримку серед практичних працівників і

¹ Див.: Познышев С.В. Косвенные улики и их значение при расследовании преступлений: Ученые записки. – М., 1941. – С. 250–260.

² Див.: Криминалистика: Учебник / Под. ред. А.И. Вышберга, С.П. Митричева. – М., 1950. – Ч. 1. – 304 с.

³ Див.: Терзиев Н.В. Криминалистическое отождествление личности по признакам внешности. – М.: ВЮЗИ, 1956. – С. 111.

⁴ Див.: Кочаров Г.И. Опознание на предварительном следствии: Пособие для следователей. – М.: Госюриздат. 1955. – С. 4–32.

науковців і, як результат, була доповнена низкою криміналістичних рекомендацій. До них відноситься, наприклад, необхідність пред'явлення для впізнання у випадках, коли особи знайомі між собою, але впізнаючий не може назвати прізвище цієї особи; коли факт знайомства з впізнаючою особою заперечується підозрюваним (обвинуваченим)¹ тощо.

В основу процесу впізнання Г.І. Кочаров поставив розвиненість зорової і слухової пам'яті. З метою отримання об'єктивних результатів він запропонував обов'язково відображати у протоколі попереднього допиту впізнаючого особливості зовнішніх ознак об'єктів, які будуть пред'являтися для впізнання. Автор слушно звернув увагу практичних працівників на необхідність ретельного підбору понять і статистів, інших учасників цієї слідчої дії, а з метою покращення її результативності пред'явлення для впізнання проводити у максимально стислі строки після події злочину².

З абсолютною більшістю пропозицій можна погодитися. Однак П.П. Цветков піддає критиці наведені погляди за те, що Г.І. Кочаров пред'явлення для впізнання називає слідчою дією, мета якої - ідентифікація об'єкта, а на те, що вона здійснюється шляхом пред'явлення об'єкта впізнаючому, Г.І. Кочаров конкретно не вказує. Тож у наведеному Г.І. Кочаровим визначенні пред'явлення для впізнання, на думку П.П. Цветкова, відсутній найважливіший елемент слідчої дії³. Ми вважаємо таку критику обґрунтованою. Разом з тим, на наш погляд, доцільно було б зазначити про те, що у роботі Г.І. Кочарова фактично йдеться про особливості проведення пред'явлення для впізнання як слідчої дії.

¹ Див.: Специализированный курс криминалистики: Учебник / В.П. Бахин и др. - К., 1987. - С. 275.

² Див.: Кочаров Г.И. Опознание на предварительном следствии: Пособие для следователей. - М.: Госюриздат, 1955. - С. 8-32.

³ Див.: Цветков П.П. Предъявление для опознания в советском уголовном процессе. - Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1962. - С. 4-5.

Натомість пред'явлення для впізнання, як витікає з назви роботи, іменується впізнанням, що по суті невірно.

Можна повною мірою погодитися із висловленою Г.І. Кочаровим думкою про те, що повторне пред'явлення для впізнання у виключних випадках можливе і може бути доказом у кримінальній справі¹. Із цього приводу А.Я. Гінзбург вважає, що проведення повторного пред'явлення для впізнання можливе, якщо попередня слідча дія проходила у момент, коли впізнаючий перебував у стані тимчасового розладу психіки, що перешкоджало правильному сприйняттю; особа, що впізнавала, у процесі досудового слідства змінила показання². А.В. Дулов та П.Д. Нестеренко перелік обставин проведення повторного пред'явлення для впізнання зменшують до двох: коли при попередньому проведенні слідчої дії допущено порушення тактичних правил проведення слідчої дії та коли існувала особиста зацікавленість впізнаючого у негативному результаті, у зв'язку з чим він навмисне не впізнав об'єкт³. Ю.М. Белозеров та В.В. Рябоконт вважають, що проведення повторного пред'явлення для впізнання буде виправданим і матиме доказове значення лише тоді, коли аналіз доказової та іншої інформації по кримінальній справі дозволяє стверджувати, що допущені недоліки під час первинного пред'явлення для впізнання і отримані при цьому негативні результати перебувають у взаємозв'язку із порушенням умов сприйняття⁴. Натомість В.М. Тertiшник висловив точку зору, що пред'явлення для впізнання конкретного предмета чи певної особи – слідча дія, яка

¹ Див.: Кочаров Г.И. Опознание на предварительном следствии: Пособие для следователей. – М.: Госюриздат, 1955. – С. 5-30.

² Див.: Гинзбург А.Я. Тактика предъявления для опознания. – М.: Юрид. лит., 1971. – С. 31-33.

³ Див.: Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий. – Минск: Высшая шк., 1971. – С. 177-178.

⁴ Див.: Белозеров Ю.Н., Рябоконт В.В. Производство следственных действий. Учеб. пособие. – М: Москов. спец. сред. шк. милиции МВД СССР, 1990. – С. 46-47.

може проводитися виключно тільки один раз і не може проводитися повторно. Повторне проведення слідчої дії за участю аналогічних учасників, на його думку, повністю виключається¹.

На думку М.В. Салтєвського, повторне пред'явлення для впізнання людини можливе, коли первинне пред'явлення для впізнання проводилось в умовах, що ускладнюють або навіть виключають можливість впізнання. Як правило, це випадки, коли пред'явлення для впізнання проводилось з грубими порушеннями тактичних і процесуальних рекомендацій. Цей автор зауважує, що до повторного його проведення треба підходити дуже обережно².

Проаналізувавши зазначені думки науковців, схилиємося до точки зору авторів методичних рекомендацій, що проведення повторного пред'явлення для впізнання допускається лише у виняткових, чітко визначених випадках: коли об'єкт пред'являвся у видозміненому стані або в умовах гіршого освітлення, ніж у момент його сприйняття, в результаті чого він не був впізнаний; якщо під час першого пред'явлення для впізнання у особи, яка впізнавала, було тимчасове погіршення зору; якщо перше пред'явлення для впізнання було проведене по фотографіям, які не відображали характерних ознак об'єкта³. Власна точка зору з цього питання більш детально нами вже була висловлена у спеціальній літературі⁴.

¹ Див.: Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. – 4-те вид., доп. і перероб. – К.: А.С.К., 2003. – С. 554.

² Див.: Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К.: Кондор, 2005. – С. 382.

³ Див.: Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві / Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – С. 11.

⁴ Див.: Басиста І.В. Становлення пред'явлення для впізнання як самостійної слідчої дії (історичні аспекти) // Вісник Національної академії внутрішніх справ України, 2003. – № 5. – С. 123–128; Басиста І.В. Сутність пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, як самостійної слідчої дії // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. – 2005. – № 7. – С. 91–96

Однак виникає досить важливе запитання: чи потрібно вносити постанову про проведення повторного пред'явлення для впізнання? Ю.М. Белозеров та В.В. Рябоконт вважають, що така спеціальна постанова повинна вноситися обов'язково із зазначенням мотивів прийняття рішення про повторне проведення пред'явлення для впізнання. Зрозуміла і чітка аргументація причин, що обумовлюють необхідність проведення слідчої дії, повторно показує доказове значення отриманих при цьому фактичних даних, підвищує відповідальність слідчого за конкретні результати як первинного, так і повторного пред'явлення для впізнання¹. Є.Д. Лук'янчиков також рекомендує вносити мотивовану постанову про проведення повторного пред'явлення для впізнання, оскільки цей акт, на його думку, є неординарним, а із матеріалів кримінальної справи має бути видно, з чим пов'язане його проведення². Ми схилиємося до думки, що зазначений випадок не підпадає під норму статті 130 КПК, так як є тактичним рішенням слідчого. Тож вносити постанову у даному разі не потрібно, оскільки закон (статті 174-175 КПК) цього не передбачає.

У 60-х роках С.В. Бородин та І.Д. Перлов характеризували пред'явлення для впізнання вже як самостійну слідчу дію³. У 70-х роках М.С. Строгович також вказував, що пред'явлення для впізнання належить до слідчих дій⁴.

¹ Див.: Белозеров Ю.М., Рябоконт В.В. Производство следственных действий. Учеб. пособие. – М.: Москов. спец. сред. шк. милиции МВД СССР, 1990. – С. 46-47.

² Див.: Лук'янчиков Е.Д. Криминалистическая идентификация объектов по следам памяти. – Донецк: Академия, 1998. – С. 98.

³ Див.: Советский уголовный процесс. Возбуждение уголовного дела и предварительное расследование: Учебное пособие / Под общей ред. С.В. Бородина, И.Д. Перлова. – М.: Высш. шк. МООП СССР, 1968. – С. 157.

⁴ Див.: Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М.: Наука, 1970. – Т. 2. – С. 100-115.

Проблему віднесення пред'явлення для впізнання до слідчих дій ґрунтовно досліджував М.М. Гапанович¹.

М.І. Бажанов та Ю.М. Грошевий, визначаючи пред'явлення для впізнання як слідчу дію, зауважували, що суть його полягає у тому, що свідкові, потерпілому, а рідше підозрюваному чи обвинуваченому пред'являється особа чи предмет для того, щоб вони засвідчили, що це ті самі предмет чи особа, яких вони раніше бачили і про які давали показання². Ю.М. Белозеров, В.Л. Беляйкин, С.В. Бородин, І.М. Гуткін характеризували пред'явлення для впізнання як слідчу дію, що полягає у пред'явленні впізнаючому, в передбаченому Кримінально-процесуальним кодексом порядку, будь-якого об'єкта з метою встановлення його тотожності з об'єктом, який ця особа раніше сприймала³. Сутність пред'явлення для впізнання, з точки зору А.Я. Дубинського, у тому, що раніше допитаним свідкові чи потерпілому, підозрюваному чи обвинуваченому пред'являється певний об'єкт, який, на думку слідчого, особа сприймала при обставинах, пов'язаних із вчиненням злочину і може впізнати за ознаками, які запам'ятала. Даний об'єкт мав бути пред'явлений для впізнання серед декількох інших, які суттєво від нього не відрізняються⁴. На думку М.С. Алексєєва та В.З. Лукашевича, пред'явлення для впізнання – слідча дія, яка полягає у тому, що свідкові, потерпілому, підозрюваному чи обвинуваченому пред'являється будь-яка особа чи предмет для визначення їх тотожності, відмінності чи подібності з тією особою чи

¹ Див.: Гапанович Н.Н. Опознание в следственной и судебной практике. – Минск: БГУ им. В.И. Ленина, 1978. – 160 с.

² Див.: Советский уголовный процесс / Под ред. М.И. Бажанова, Ю.М. Грошевого. – К.: Вища шк., 1983. – С. 206-207.

³ Див.: Советский уголовный процесс: Учебник / Ю.Н. Белозеров, В.Л. Беляйкин, С.В. Бородин и др. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрид. лит., 1984. – С. 211-213.

⁴ Див.: Дубинский А.Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел: Учеб. пособие. – К.: НИИРЮ КВЦ МВД СССР, 1987. – С. 63.

предметом, який спостерігався ними раніше¹. В свою чергу В.П. Бож'єв характеризує пред'явлення для впізнання як слідчу дію, під час якої свідкові, потерпілому, підозрюваному чи обвинуваченому пред'являється особа чи предмет з метою встановлення їх тотожності чи відмінності із предметом чи особою, що спостерігалися раніше². З даного приводу Є.Д. Лук'янчиков схиляється до думки, що у результаті пред'явлення для впізнання відбувається ідентифікація людини, речі чи предмету особою, яка раніше їх спостерігала і запам'ягала особливості³. Подібним чином В.П. Шибіко теж відносить пред'явлення для впізнання до слідчих дій⁴.

В.М. Тертишник пред'явлення для впізнання характеризує дещо ширше – як слідчу дію, яка проводиться з метою встановлення тотожності, схожості або відмінності представлених для ознайомлення предметів або окремих осіб з тими, які свідок, потерпілий, підозрюваний або обвинувачений сприймав за певних обставин розслідуваної події⁵. Наведені точки зору наочно свідчать про те, що значних відмінностей у розумінні сутності пред'явлення для впізнання серед процесуалістів і криміналістів немає.

Не можемо погодитися із О.А. Леві, Г.І. Пичкальовою, М.О. Селівановим, які стверджують, що метою цієї слідчої дії є лише встановлення тотожності об'єкту, що пред'являється для впізнання⁶. Діапазон доцільності та необхід-

¹ Див.: Советский уголовный процесс // Алексеев Н.С., Бастрыкин А.И., Даев В.Г. и др.; Под ред. Н.С. Алексеева, В.З. Лукашевича. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1989. – С. 236.

² Див.: Советский уголовный процесс: Учебник / Под ред. В.П. Божьева. – М.: Юрид. лит., 1990. – С. 191-192.

³ Див.: Лукьянчиков Е.Д. Криминалистическая идентификация объектов по следам памяти. – Донецк: Академия, 1998. – С. 6-30.

⁴ Див.: Михасенко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України. – К.: Либідь, 1999. – С. 255.

⁵ Див.: Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. – 4-те вид., доп. і перероб. – К.: А.С.К, 2003. – С. 554.

⁶ Див.: Леви А.А., Пичкалева Г.И., Селиванов Н.А. Получение и проверка показаний следователем: Справочник. – М.: Юрид. лит., 1987. – С. 35.

ності у її проведенні значно ширший. Більш слушною, на наш погляд, є позиція П.П. Цветкова. Він вважає, що ідентифікація під час пред'явлення для впізнання представляє собою такий процес, у результаті якого може бути встановлена як наявність, так і відсутність тотожності, причому встановлений факт відсутності тотожності має однакове доказове значення у порівнянні із фактом наявності тотожності, хоча роль кожного із них у процесі розслідування неоднакова¹.

Ряд криміналістів дотримуються думки, що за своєю природою впізнання є своєрідним психофізіологічним процесом розпізнавання об'єкта і віднесення його до одного із декількох завчасно фіксованих класів, видів чи підвидів. Суттєвим моментом цих процесів є результат перцептивного описання об'єкта збереженими в пам'яті впізнавальними ознаками чи еталонами. Відмінність впізнання за своєю природою від встановлення тотожності (ідентифікації) полягає в тому, що основу її складає узнавання сприйнятого попередньо об'єкта, який уже відомий впізнаючому за попереднім досвідом сприйняття. Узнавання розрізняється, на відміну від ідентифікації, за ступенем визначеності, чіткості, повноти і довільності. У цьому зв'язку за своєю природою і сутністю впізнання слід розглядати не як ідентифікаційний, а як діагностичний процес, який включає три етапи: розпізнавання, розрізнення (диференціація) і визначення².

Розглядаючи питання назви слідчої дії, А.Я. Дубинський та низка науковців погоджуються з І.М. Гуткіним у тому, що іменувати її впізнанням не точно. Ми повністю погоджуємося із ними в тому, що впізнання – лише один із можливих результатів дії, адже воно при

¹ Див.: Цветков П.П. Предъявление для опознания в советском уголовном процессе. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1962. – С.5.

² Див.: Белкин Р.С. Криминалистика – 2-е изд., М. НОРМА, 2005.

проведені слідчої дії може і не відбутися¹. Досконало вирішили проблему із назвою слідчої дії, що розглядається, С.В. Бородін та І.Д. Перлов. Так, цими авторами наголошено, що неприпустимо називати пред'явлення для впізнання просто впізнанням, оскільки впізнання є лише одним із результатів вказаної дії. Можливі випадки, коли під час пред'явлення для впізнання саме впізнання не відбувається. Тож у КПК закріплено назву пред'явлення для впізнання, яку і потрібно використовувати, ведучи мову про слідчу дію². Також у результаті пред'явлення для впізнання виявляються нові докази, а фіксація результатів здійснюється у процесуальному джерелі доказів – протоколі слідчої дії, передбаченому частиною другою статті 65 КПК. У практиці розслідування злочинів непоодинокі випадки, коли при проведенні пред'явлення для впізнання можна зібрати важливі докази і довести винуватість особи у вчиненні злочину. До таких випадків відносяться нанесення тілесних ушкоджень, грабїж, розбійний напад, зґвалтування, інші злочини, при вчиненні яких потерпілий чи свідки спостерігали злочинця, запам'ятали його зовнішність або функціональні ознаки і вказують у ході допиту, що можуть його впізнати.

До проблеми пред'явлення для впізнання, як самостійної слідчої дії, звертався Ю.Г. Корухов. Цей автор висвітлював тактику пред'явлення для впізнання живих осіб, розглядав особливості проведення цієї слідчої дії з метою ідентифікації людини за ходом, голосом, жестикуляцією. Так, Ю.Г. Корухов наголошував, що можливі випадки, коли при пред'явленні для впізнання людей,

¹ Див.: Дубинский А.Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел: Учеб. пособие. – К.: НИИРЮ КВШ МВД СССР, 1987. – С. 63-66.; Советский уголовный процесс: Особ. часть // Под ред. Б.А. Викторова, В.Е. Чугунова. – М.: Акад. МВД СССР, 1976. – С. 90.

² Див.: Советский уголовный процесс. Возбуждение уголовного дела и предварительное расследование: Учебное пособие // Под общей ред. С.В. Бородина, И.Д. Перлова. – М.: Юрид. лит. МООИ СССР, 1968. – С.157.

крім понятих, присутні ще інші особи, яких в силу процедури проведення слідчої дії інформувати про обставини злочину недоцільно¹. З цією точкою зору цілком можна погодитися. Адже крім процесуального порядку проведення слідчої дії, потрібно брати до уваги її етичні аспекти (наприклад, нерозголошення відомостей, що торкаються особистого чи інтимного життя, стану здоров'я особи тощо).

Питання пред'явлення для впізнання, тактико-психологічні основи та проблему достовірності його результатів змістовно досліджувала Л.Д. Удалова². Нею перелічені об'єктивні фактори, які впливають на повноту, об'єктивність і правильність сприйняття. Цей автор до них відносить метеорологічні умови (туман, дощ тощо); умови освітлення (сонячний день, штучне освітлення тощо); тривалість сприйняття; кількість об'єктів, що спостерігаються; місце спостереження; відстань до об'єктів тощо. Звертаючись до цього переліку об'єктивних факторів, які впливають на достовірність слідчої дії, Л.Д. Удалова прийшла до висновку, що деякі із факторів ускладнюють процес сприйняття (метеорологічні умови, освітленість, тривалість сприйняття), що вимагає від слідчого уважності в оцінці результатів, врахування умов, які ускладнюють сприйняття. Інші – вимагають проведення пред'явлення для впізнання, за різким винятком, у тому ж місці і при такому ж розташуванні учасників, як і в момент сприйняття. До числа суб'єктивних факторів цей автор відносить психічний стан людини в момент сприйняття (хвилювання,

¹ Див.: Корухов Ю.Г. Предъявление для опознания на предварительном следствии и в суде (лекция для студентов ВЮЗИ). – М.: ВЮЗИ, 1969. – С. 3-19.

² Див.: Удалова Л.Д. Влияние объективных факторов на результаты опознания // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1986. – Вып. 32. – С. 33-35.; Удалова Л.Д. Кримінальний процес України. Особлива частина: Підручник. – К.: Кондор, 2005. – С. 64-66. Удалова Л.Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Украинская академия внутренних дел. – К., 1992. – 175 с.

страх), спрямованість уваги, тривалість сприйняття, фізичний стан (біль, недомагання), стан органів чуття¹.

Аналізуючи точку зору Л.Д. Удалової, ми прийшли до висновку, що і сприймання особою іншої людини чи предмету у свою чергу має низку особливостей. Так, В.Г. Андросюк, характеризуючи сприймання, зазначає, що це відображення у свідомості цілісних об'єктів та явищ дійсності при їх безпосередньому впливі на органи чуття. На відміну від відчуттів, сприймання дає цілісне (через свідомість) уявлення про реальність. Тому головними характеристиками сприймання є: предметність, цілісність, структурність, константність (стабільність), осмисленість. Вказані характеристики визначають сприймання як особливий різновид діяльності людини, який називається перцептивною діяльністю².

На нашу думку, при впізнанні особливо вагомого значення набуває осмисленість сприймання. Як зазначає В.Г. Андросюк, це – віднесеність сприйнятого об'єкта або явища до певної категорії, класу, типу за допомогою їх узагальнення. Навіть при сприйманні нового предмета людина намагається віднести його до певних знайомих уже типів, відомості про які зберігаються в її свідомості. Разом з цим слід враховувати і певні негативні явища, пов'язані з функціонуванням розглянутих пізнавальних процесів. Ведучи мову про впізнання, слід зазначити, що його можуть супроводжувати такі процеси, як адаптація відчуттів, верхній абсолютний поріг чутливості, динамічні стереотипи сприймання та ілюзії сприймання. Так, швидко проникнення потерпілого з яскраво-освітленого примі-

¹ Див.: Удалова Л.Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов: Автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К.: УАВД, 1992. – С. 20-21.

² Див.: Юридична психологія: підручник для студ. юрид. вищ. навч. зак. і фак. / В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєв та ін.; за заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: Видавничий Дім „Ін Юрс“, 1999. – С. 81-83.

шення у темряву, де на нього вчинили напад злочинці, може порушити сприймання ним їх зовнішності; у свою чергу сильний вплив звукового подразника викликає не тільки утруднення слуху, а й погіршення зору за законом взаємодії аналізаторів; довготривале сприймання яскравого кольорового предмета, наприклад одягу злочинця, призводить до втоми нервової системи, виникнення сильних послідовних образів, здатних частково його засліпити¹.

Динамічні стереотипи сприймання формуються у процесі життєвого та професійного досвіду людини, виникають унаслідок нестійкого сприймання певного кола предметів та явищ, що може викликати появу відповідних стандартних форм реагування на ситуацію. Загалом стереотип сприймання скерований на прискорену оцінку ситуацій та дій. Однак можливі і негативні впливи стереотипів сприймання. Із даного приводу у літературі наведено досить влучний приклад із слідчої практики, коли після наїзду автотранспортного засобу на літню жінку вона чітко визначила, що це була карета швидкої допомоги, типу „Волга”, світло-сірого кольору. Внаслідок довгих пошуків, подальшої роботи вдалося встановити, що наїзд учинено автомобілем „Москвич”, невідкладної медичної допомоги, світло-зеленого кольору. Такий динамічний стереотип сприймання може мати вкрай негативне вихідне значення як для проведення пред’явлення для впізнання, так і його результатів, тому враховувати його у слідчій роботі вкрай необхідно.

Ілюзії сприймання виникають при неадекватному сприйманні простору, часу, руху та можуть мати індивідуальні чи ситуативні відмінності. Зокрема сприймання незнайомого об’єкта в умовах особливого освітлення може

¹ Див.: Юридична психологія: підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. і фак. / В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєв та ін.; за заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: Видавничий Дім „Ін Юре”, 1999. – С. 83-84.

породжувати ілюзію злиття з тлом, за якої тло ідентифікується як об'єкт, а об'єкт – як тло. Вертикальні напрями погляду, вертикальні лінії предметів можуть створювати ілюзію більшої довжини, ніж горизонтальні лінії та напрями. Обмежені контуром простори (стіл, коло) суб'єктивно сприймаються у зменшених розмірах, аніж є насправді. Кожна особистість має індивідуальну метрику простору, часу, руху, згідно з якою ці параметри переоцінюються або недооцінюються¹. У випадку проведення пред'явлення для впізнання надзвичайно важливо слідчому зуміти правильно врахувати індивідуальний масштаб співвідношення індивідуальної метрики вказаних чинників впізнаючого із реальністю і ми впевнені, що помилок при пред'явленні для впізнання у такому випадку значно поменшає.

А.Я. Гінзбург особливу увагу приділяв пред'явленню для впізнання людей, а також зробив спробу розмежувати процесуальне пред'явлення для впізнання від впізнання в оперативно-розшуковій діяльності, яке він іменував впізнаванням. Ми погоджуємося із цим автором у частині такого поділу та вважаємо, що ототожнювати оперативно-розшукове впізнання та пред'явлення для впізнання як слідчу дію неприпустимо, як і проводити відповідно одне після іншого. На наше переконання, такі дії будуть грубим порушенням вимог КПК, оскільки перед пред'явленням для впізнання впізнаючий вже бачив особу, яка буде впізнаватися, за умов, що не відносяться до події злочину. Саме А.Я. Гінзбург, розглядаючи історичні аспекти пред'явлення для впізнання, у своїх роботах відмітив, що у Кримінально-процесуальному кодексі РРФСР 1960 року вперше були зафіксовані основні засади проведення

¹ Див.: Юридична психологія: підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. і фак. / В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєв та ін.; за заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: Видавничий Дім „Ін Юре”. 1999. – С. 84.

пред'явлення для впізнання, чого не було у КПК РРФСР 1923 року¹.

У 1991 році В.Т. Томін у своїх роботах розглядав і рекомендував запровадити у життя так звану програму захисту свідків по аналогії з Актом про посилення захисту свідка, який на той час застосовувався у США². Ця пропозиція була викликана непоодинокими випадками фізичного і морального впливу на свідків зі сторони осіб, зацікавлених у зміні їх показань. Масштаби подібного явища набули такого розміру, що свідки, а також інші учасники кримінального судочинства відмовлялися давати показання або давали завідомо неправдиві показання.

На існування проблеми негативного впливу на особу, яка впізнає, ще у 1992 році звертала увагу Л.Д. Удалова. Аналізуючи чинне на початку 90-х років кримінально-процесуальне законодавство України, вона вказувала, що у ньому жодним пунктом не передбачено способів та засобів подолання впливу на впізнаючого. Також нею визнано, що такий вплив негативно позначається на ході та результатах слідчої дії і запропоновано на законодавчому рівні передбачити безконтактне пред'явлення для впізнання, яке цей автор охарактеризувала як пред'явлення для впізнання при відсутності безпосереднього контакту. Як альтернативний варіант Л.Д. Удаловою розглянуто пред'явлення для впізнання із застосуванням заслону із отвором для спостереження³.

Проблема гарантування безпеки учасників кримінального процесу досить ефективно вирішена законодавством

¹ Див.: Гинзбург А.Я. Опознание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике: Учебно-практ. пособие. – М.: Ассоциация работников правоохранительных органов РФ, 1996. – С. 52-80.

² Див.: Томин В.Т. Острые углы уголовного судопроизводства. – М.: Юрид. лит., 1991. – С. 118-124.

³ Див.: Удалова Л.Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К. УАВД, 1992. – С. 22.

ряду країн дальнього (США, Канада) та ближнього (Литва, Казахстан) зарубіжжя. В Російській Федерації діє лише Закон РФ “О государственной защите судей, должностных лиц правоохранительных и контролирующих органов” від 20 квітня 1995 року¹. Спеціального закону про захист інших суб’єктів кримінально-процесуальної діяльності в Російській Федерації немає, на відміну від законодавства України. У нашій державі, очевидно, законодавець прислухався до думки науковців та прийняв Закон України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” від 23 грудня 1993 року. Цим Законом передбачена можливість застосовувати спеціальні заходи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства у випадках реальної загрози їх життю, здоров’ю, житлу чи майну². Лише через чотири роки, відповідно до наказу МВС України від 23 липня 1997 року № 467 “Про створення спеціальних підрозділів міліції для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та близьких родичів”³ (із змінами, внесеними згідно з наказом МВС України від 6 травня 1999 року № 360), які нині скасовані, у структурі міліції громадської безпеки були створені відповідні спеціальні підрозділи міліції. Однак, слід констатувати, що тривалий час положення Закону фактично не застосовувалися, незважаючи на те, що порядок його використання роз’яснювався у

¹ Див.: О государственной защите судей, должностных лиц правоохранительных и контролирующих органов: Закон Российской Федерации от 20 апреля 1995 г. // Собрание законодательства РФ. – 1995. – № 17. – Ст. 1455.

² Див.: Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – С. 51.

³ Див.: Про створення спеціальних підрозділів міліції для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та близьких родичів: Наказ МВС України № 467 в липня 1997 р. – К., 1997. – 8 с.

спеціальних відомчих листах¹. На наш погляд, норми зазначеного Закону України не знаходили належного практичного застосування з тієї причини, що їх основні положення були відсутні у КПК, а саме цим законодавчим актом у першу чергу керуються слідчі при розслідуванні кримінальних справ.

Ситуація змінилася на краще після набрання чинності Закону України від 13 січня 2000 року “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України”². Згідно з цим Законом, Кодекс доповнено статтями 52¹, 52², 52³, 52⁴, 52⁵, 69¹, внесено зміни у статті 14¹, 20, 48, 85, 97, 174, 218, 224 та інші норми КПК. Низка заходів гарантування безпеки, вказаних у Законі України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, знайшли своє відображення у нормах КПК. Так, у статті 52³ КПК нині визначений процесуальний порядок забезпечення конфіденційності даних про особу шляхом обмеження відомостей про неї у матеріалах перевірки, протоколах слідчих дій та судових засідань. Відповідно до положень Закону і частини четвертої статті 174 КПК, з метою забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства пред’явлення для впізнання, у виняткових випадках може проводитися поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, з дотриманням вимог, передбачених зазначеною статтею. Про результати проведення такої слідчої дії обов’язково повідомляється особа, яка пред’являлася для впізнання.

Прослідкувавши хронологію становлення пред’явлення для впізнання як слідчої дії, стає зрозумілим, що

¹ Див.: Про деякі особливості застосування під час попереднього слідства положень Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”: Інформаційний лист Головного слідчого управління Генеральної прокуратури України № 15/1 -21 (вих. від 17 листопада 1997 року).

² Див.: Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 13 січня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 10. – Ст. 79.

пройшло досить багато часу, поки вдалося практично втілити його в норми КПК, вже не говорячи про застосування заходів безпеки при його проведенні. Однак процесуальний порядок проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи у чинному КПК, як і у проекті Кримінально-процесуального кодексу України № 0952 від 18 листопада 2005 року (далі – проект КПК, якщо інше не зазначене) недостатньо висвітлений. Частково цей недолік усувається у розроблених Генеральною прокуратурою України, Головним слідчим управлінням МВС України та Національною академією внутрішніх справ України методичних рекомендаціях з питань застосування законодавства про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві¹. Проте поза увагою залишилася невирішеною низка питань процесуального, технічного, організаційного характеру, які потребують наукового і практичного вирішення. До них, на наш погляд, відносяться наступні: якою повинна бути кількість статистів, скільки понятих і яким чином вони залучаються до проведення пред'явлення для впізнання, які особливості фіксування ходу слідчої дії на відеоносії, які особи можуть залучатися до його проведення з урахуванням необхідності гарантування безпеки учасників кримінального судочинства тощо. Зазначені обставини зумовлюють необхідність подальшої розробки процесуального механізму пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи як складного і специфічного різновиду передбаченої статтею 174 КПК слідчої дії – пред'явлення особи для впізнання.

¹ Див.: Методичні рекомендації з питань застосування законодавства про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві / Інститут Генеральної прокуратури України, Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України, слідче управління ГУ МВС України в м. Києві. - К., 2001. - 40 с.

У статті 174 КПК йдеться про пред'явлення для впізнання особи, аналогічною є назва статті, однак у частині четвертій цієї ж статті законодавець вжив словосполучення про те, що „впізнання проводиться поза візуальним спостереженням того, кого впізнають”. Очевидно, на думку законодавця, зазначені поняття тотожні, тому вживаються як синоніми, що не зовсім вірно.

Згідно з чинним кримінально-процесуальним законодавством України, пред'явлення для впізнання не відноситься до обов'язкових слідчих дій. Ініціатива його проведення виходить від органу, що здійснює розслідування, а доцільність проведення визначається у кожному конкретному випадку залежно від обставин справи. На нашу думку, недоцільно проводити різку межу між важливими та менш важливими слідчими діями, оскільки на різних етапах досудового розслідування значення та важливість окремих слідчих дій може кардинально мінятися. Особистий досвід розслідування кримінальних справ підтверджує, що саме результати пред'явлення для впізнання у багатьох випадках є одним із чинників, що впливають на встановлення об'єктивної істини у кримінальному судочинстві. Кожен слідчий повинен вживати вичерпних заходів, щоб визначити елементи предмету доказування, визначені у статті 64 КПК. Зокрема, шляхом проведення пред'явлення для впізнання орган дізнання чи слідчий встановлюють подію злочину, винуватість особи у його вчиненні. Небажання слідчого проводити пред'явлення для впізнання, обмеження лише допитами говорить про його низьку кваліфікацію, про однобічність, неповноту та неякісність досудового слідства. Вважаємо, що важливість проведення пред'явлення для впізнання, незважаючи на ряд суттєвих складностей при його підготовці, доведена практикою розкриття і розслідування окремих категорій злочинів.

При дослідженні проблемних питань проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи нами за спеціально розробленою анкетною було опитано 150 працівників слідчих підрозділів МВС України. За результатами анкетування встановлено, що 119 (79,3 %) по мірі виникнення такої необхідності проводять пред'явлення для впізнання, 20 (13,3 %) опитаних нами працівників слідчих підрозділів МВС України найчастіше проводять пред'явлення для впізнання при розслідуванні тяжких злочинів проти особи, 5 (3,3 %) - при розслідуванні тяжких злочинів проти власності.

Як слушно зазначає М.К. Кузьменко, зволікання при проведенні такої слідчої дії загрожує втратою доказів чи їх джерел, чи може потягнути більш тяжкі наслідки за фактом, що розслідується, чи привести до вчинення нового злочину¹. Із результатів проведеного В.П. Бахіним та Н.С. Карповим опитування вбачається, що фактор раптовості є досить ефективним при проведенні пред'явлення для впізнання – 56,8 % із 160 опитаних цими авторами слідчих підтримали таку думку. Але слід правильно розуміти сутність раптовості. Так, 78,4 % із 160 опитаних слідчих вказали, що, насамперед, фактор раптовості має відповідати вимозі своєчасності. Тобто слідчу дію слід проводити відповідно до зібраних у справі доказів, належним чином її планувати і організовувати. Саме у таких випадках визначається професійна майстерність слідчого, його тактична грамотність, вміння знайти відповідні засоби досягнення мети, вибрати час і способи².

На думку В.М. Петренка і П.П. Цветкова, пред'явлення для впізнання недоцільно проводити у випадках,

¹ Див.: Кузьменко Н.К. Систематизация несложных следственных действий при раскрытии и расследовании преступлений: Учеб. пособие. – К.: НИИРЮ Киев. высш. шк. МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1981. – С. 29.

² Див.: Бахин В.П., Карпов Н.С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980-2002 г.). – Киев: НАВД України, 2002. – С. 176-177.

коли: об'єкти, які потребують впізнання, не мають чітко вираженої індивідуальної сукупності ознак або змінилися настільки, що лишилися своїх попередніх ознак і властивостей; особа, яка допитується, не може чітко назвати ознаки об'єкта і категорично стверджує, що не зможе впізнати його; особа, якій повинні бути пред'явлені об'єкти для впізнання, через свої фізичні вади чи стан здоров'я не може впізнати їх¹. Аналогічної позиції дотримується М.В. Салтевський, розглядаючи окремі аспекти сутності пред'явлення для впізнання². Недарма у роботі І. Кертеса зазначено, що не можна зважати на голослівну заяву про готовність впізнати предмет, якщо при цьому свідок не в змозі розповісти на допиті про його ознаки³. Ми вважаємо, що досить вдалим є положення статті 250 проекту КПК, де зазначено, “якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, слідчий зазначає про це в протоколі”.

Отже, узагальнивши висловлені точки зору різних авторів, стає зрозумілим, що пред'явлення для впізнання має на меті: перевірити наявні докази у справі в цілому; перевірити свідчення допитаних осіб зокрема; отримати нові докази; перевірити висунуті в ході слідства версії; встановити можливі злочинні зв'язки та притягнути до відповідальності інших учасників злочину чи встановити причетність особи, що пред'являється для впізнання, до вчинення інших злочинів, а також встановити об'єктивну істину по справі.

¹ Див.: Петренко В.М. Предъявление для опознания при расследовании преступлений. – М.: МВД СССР Всесоюзный научно-исследовательский институт, 1975. – С. 17.; Цветков П.П. Предъявление для опознания в советском уголовном процессе. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1962. – С. 53-83.

² Див.: Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К.: Кондор, 2005. – С. 375.

³ Див.: Кертес І. Тактика и психологические основы допроса / Под общей ред. проф. А.И. Винберга. – М.: Юрид. лит., 1965. – С. 47.

При розслідуванні кримінальних справ виникають проблеми, які просто неможливо передбачити у теоретичних положеннях. Беручи до уваги, що психологія кожної людини зовсім різна, що люди індивідуально сприймають оточуючий світ, слід для отримання якісного і однозначного результату чітко визначитися із кількістю осіб, що приймуть участь у проведенні слідчої дії. У юридичній літературі висловлено низку думок із приводу психічних процесів, що відбуваються під час пред'явлення для впізнання¹. Деякі з них частково відображені у методичних рекомендаціях, де наголошується, що в основі слідчої дії лежить складний психічний процес переробки криміналістичної інформації. При цьому відбувається порівняння образу, який зберігається в пам'яті особи, із пред'явленими об'єктами. Як результат цього процесу, формується висновок про їх тотожність, групову належність чи відмінність. Використати отримані результати можливо лише у випадку, коли особа належним чином сприйняла образ іншої особи, запам'ятала його і відтворила не тільки в ході свого попереднього допиту, а й при пред'явленні для впізнання. Запам'ятовування може бути як свідомим, так і несвідомим. Свідоме має вольовий, цілеспрямований характер і для наступного впізнання є більш цінним².

На думку В.Г. Андросюка, пам'ять – це складноорганізований процес запам'ятання, збереження, відтворення та забування індивідуального досвіду особистості. Пам'ять є наскрізним процесом. Вона зв'язує всі образи чуттєвого (відчуття та сприймання) та позачуттєвого (мислення, уявлення) пізнання, механізми формування цих образів; саме за допомогою пам'яті здійснюється перехід від

¹ Див.: Юридика психологія: Підруч. для спец. юрид. вищих навч. закл. і фак. / В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєв та ін.; За заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 1999. – С. 56-198.

² Див.: Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві / Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – С. 2.

конкретного живого споглядання (сприймання) до абстрактного мислення та зворотнє сходження до безпосередньої чуттєвої діяльності. Інакше кажучи, пам'ять формує та зберігає цілісність особистості. Загальним пояснюючим принципом запам'ятання образів, думок, дій та інших відображень дійсності є принцип асоціативності, тобто виникнення та зміцнення тимчасових зв'язків між відображуваним матеріалом. Людина ніколи не запам'ятовує окремих образів, а лише у взаємозв'язку його з суміжними образами реальності або з тим, що вже є у пам'яті. Формування асоціацій відбувається на основі суміжності, контрасту або подібності. Тобто запам'ятання образу об'єкта здійснюється шляхом зв'язування його з об'єктами чи явищами, що знаходяться або в одному просторі та часі з подібними предметами, або в порівнянні з відмінними предметами чи явищами. Фізіологічною основою виникнення зв'язків та їх зміцнення є формування та зміцнення рефлексів (нервових зв'язків) у головному мозку. Міцність зв'язків, отже, й запам'ятання залежить не тільки від якості самого матеріалу, а й від того, яке значення воно має для особистості. Разом з тим, якість відображуваного об'єкта впливає на те, які зони головного мозку стають центральними для цих нервових зв'язків (ансамблів нейронів). Так, при запам'ятанні зорової інформації (зовнішність злочинця) головне навантаження припадає на зони зорової проекції кори великих півкуль¹.

Розглядаючи психологічну суть пред'явлення для впізнання, В.Г. Андросюк зазначає, що сприймаючи будь-які об'єкти (людей, тварин, речі), людина зберігає у пам'яті їх уявні образи, а потім, за умов пред'явлення аналогічних об'єктів, зіставляє їх за окремими ознаками та особливос-

¹ Див.: Юридична психологія: підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. і фак. / В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєв та ін.; за заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: Видавничий Дім „Ін Юре”, 1999. – С. 84.

тями із засвоєними образами. В основі впізнання лежить здатність особистості не згадувати, а впізнавати той об'єкт, який раніше сприймався та запам'ятовувався. При виконанні будь-якої діяльності або цілеспрямованого пригадування образи, які зберігаються в довго- або короткочасній пам'яті, актуалізуються в оперативну пам'ять, яка й обслуговує діяльність. Головними процесами пам'яті є: запам'ятовування, зберігання, відтворення, забування. Інтегративною якістю, якою визначається ефективність усієї пам'яті особистості, є продуктивність. У свою чергу вона характеризується декількома ознаками, з яких у розглядуваній нами проблематиці є цікавими точність відтворення та тривалість зберігання¹.

На нашу думку, для такої слідчої дії, як пред'явлення для впізнання, точність відтворення має беззаперечно важливе значення. Це відповідність між сприйнятим та відтвореним матеріалом. Цей чинник підпорядкований сильному особистісному впливу, оскільки запам'ятований матеріал практично ніколи не лишається незмінним – мислення, уява, емоції вносять певні корективи, уточнення, переструктурування, внаслідок чого виникає безліч нових тимчасових нервових зв'язків. Саме ця обставина може привести до неадекватності змін у показаннях, а як результат – помилки при впізнанні. Тривалість зберігання сприйнятого образу у пам'яті – це максимальний строк, до закінчення якого інформація може бути адекватно відтворена. Це значною мірою залежить від того, з якої пам'яті (довго- чи короткочасної) актуалізується інформація. Тобто психічні пізнавальні процеси особистості і процес впізнання напружені пов'язані між собою.

¹ Див.: Юридична психологія: підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. і фак. / В.І. Андросюк, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєв та ін.; за заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва – К.: Видавничий Дім „Ін Юре”, 1999. – С. 277.

Ми схильні вважати, що доволі часто трапляються випадки, коли людина мимохідь вловлює певні об'єкти, а у подальшому, відтворюючи їх у своїй пам'яті, співставляючи із певними фактами чи подіями, може отримати чітку і яскраву картину.

Погоджуємося із авторами методичних рекомендацій, що запам'ятовуванню, збереженню в пам'яті і відтворенню сприяють такі фактори, як от: свідоме запам'ятовування; невеликий проміжок часу, що пройшов з моменту сприйняття; нормальний стан організму; вік особи (не малолітня і не стара). Зазначені обставини необхідно з'ясовувати під час допиту особи, яка буде впізнавати, адже ідентифікація (встановлення тотожності) об'єкта відбувається тоді, коли особа впізнала його саме за індивідуальними ознаками, визначеними завчасно, у ході допиту. Як зазначають автори методичних рекомендацій, при встановленні родової належності слідчий отримує докази того, що об'єкт, який досліджується, належить тільки до групи однорідних об'єктів чи осіб¹. У практичній діяльності це має місце в тих випадках, коли особа заявляє, що пред'явлений об'єкт такий же, як і той, якого вона бачила раніше, але через відсутність індивідуальних прикмет не може стверджувати, що їй пред'явлено саме цей об'єкт. У такому випадку існує нагальна потреба збирання додаткових доказів у кримінальній справі та їх оцінки відповідно до положень, визначених у статті 67 КПК. Саме у цій нормі закону закріплено галузевий принцип вільної оцінки доказів.

Чинним кримінально-процесуальним законодавством України врегульовані два види пред'явлення для впізнання: особи та предметів. Зокрема, у статті 174 КПК регламентовано процес пред'явлення особи для впізнання, а у статті 175 КПК – пред'явлення предметів для впізнання.

¹ Див.: Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві / Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – С. 2.

В основі даного поділу є об'єкти, що пред'являються для впізнання.

У теорії кримінального процесу та криміналістики пред'явлення для впізнання поділяють на такі види: людей; трупа; предметів (документів); тварин і птахів; будівель; місцевості, а також їхніх частин, якщо вони мають ті чи інші особливості. Цей перелік не є вичерпний.

Так, П.П. Цветков розмежовує пред'явлення для впізнання людей, трупів, речей, тварин і за фотографією¹.

У своїй роботі Ю.Г. Корухов наводить розгорнуту класифікацію залежно від самої процедури проведення слідчої дії, особливостей впізнаючого та особи, яку впізнають².

Натомість М.С. Строгович розділяв пред'явлення для впізнання на два види – людей і предметів³.

Розглядаючи окремі критерії класифікації, В.Е. Емінов і В.А. Снетков детально досліджують спільні і відмінні риси між пред'явленням для впізнання по фотографії, малюнках та кінофільмах⁴.

На думку В.М. Петренка, існує пред'явлення для впізнання наступних видів: живих людей, речей, трупів та пред'явлення для впізнання за фотографією⁵.

У свою чергу О.А. Леві, Г.І. Пичкальова, М.О. Селіванов пропонують розглядати пред'явлення для впізнання особи, предметів, домашніх тварин⁶.

¹ Див.: Цветков П.П. Предъявление для опознания в советском уголовном процессе. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1962. – С. 62-85.

² Див.: Корухов Ю.Г. Предъявление для опознания на предварительном следствии и в суде (лекция для студентов ВЮЗИ). – М.: ВЮЗИ, 1969. – С. 3-28.

³ Див.: Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М.: Наука, 1970. – Т. 2. – С. 114-116.

⁴ Див.: Эминов В.Е., Снетков В.А. Опознание по фотоснимкам, кинофильмам и рисункам на предварительном следствии. – М., 1976. – 105 с.

⁵ Див.: Петренко В.М. Предъявление для опознания при расследовании преступлений. – М.: МВД СССР Всесоюзный научно-исследовательский институт, 1975. – С. 27-45.

⁶ Див.: Левин А.А., Пичкалева Г.И., Селяванов Н.А. Получение и проверка показаний следователем: Справочник. – М.: Юрид. лит., 1987. – С. 40-55.

На пред'явлення для впізнання особи, предметів, трупів, тварин, місцевості, в натуральному вигляді і за фотознімками вказують Ю.М. Белозеров, В.В. Рябоконь¹.

Є.Д. Лук'янчиков розмежовує пред'явлення для впізнання за суб'єктом (свідку, потерпілому у тому числі і малолітнім, підозрюваному, обвинуваченому) і за об'єктом (осіб і предметів) та зазначає, що на практиці зустрічаються інші види пред'явлення для впізнання залежно від об'єкту (тварин, птахів, приміщень, трупів, ділянок місцевості)².

Свою класифікацію пред'явлення для впізнання пропонує Є.Г. Коваленко. Він зосереджує увагу на пред'явленні для впізнання людей, предметів, тварин, трупа або його частин³.

Дещо ширшу класифікацію наводять В.С. Кузьмічов та Г.І. Прокопенко. На їх думку, пред'явлення для впізнання слід розмежовувати за об'єктом (людей, трупів, речей і предметів, знарядь злочину та документів, тварин та їх трупів, ділянок місцевості); за цілями (установлення тотожності, установлення групової належності); за формою (натурально, за фото-, відеозображенням, за фонограмою)⁴.

Про те, що пред'являти для впізнання можна будь-які об'єкти живої і неживої природи, які мають ознаки і функціональні властивості, у своїх наукових працях вказує М.В. Салтевський. Цей автор вважає, що способом процесуального впізнання служать дії щодо застосування органів чуття впізнаючим, головним чином зору, слуху, нюху, дотику. Тому впізнання найчастіше полягає в спостере-

¹ Див.: Белозеров Ю.М., Рябоконь В.В. Производство следственных действий. Учеб. пособие. – М: Москов. спец. сред. шк. милиции МВД СССР, 1990. – С. 43.

² Див.: Лук'янчиков Е.Д. Криминалистическая идентификация объектов по следам памяти. – Донецк: Академия, 1998. – С. 18-23.

³ Див.: Коваленко Є.Г., Мазяренко В.Т. Кримінальний процес України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 327.

⁴ Див.: Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І. Криміналістика: Навч. посібник // За заг. ред. В.Г. Гончаренка та С.М. Моїсєєва. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 226.

женні впізнаваного об'єкта при зоровому сприйнятті. Однак, впізнання може бути на слух, із застосуванням нюху і дотику, за голосом, запахом об'єкта, структурою його поверхні. Окремими є випадки, коли пред'являються речі – невидимі фізичні тіла – звук, газ, мало видимі (прозорі рідини), фізичні властивості яких перебувають на молекулярному рівні (джерела запаху) або атомарному (хвильове електромагнітне коливання – звук). Це функціональні властивості речей, за ними проводиться впізнання органолептичними або технічними засобами. Вдалим у цьому відношенні є приклад, наведений М.В. Салтєвським, який трапився у м. Києві, коли злочинці напали на сходовій площадці на сліпого і пограбували його. Потерпілий у момент нападу встиг провести рукою по обличчю нападника і запам'ятав його образ. Для впізнання було пред'явлено трьох чоловіків, серед яких був грабіжник. Потерпілий провів рукою по обличчю кожного і впізнав злочинця¹.

Проводячи детальний аналіз наведених точок зору, можна запропонувати розмежувати пред'явлення для впізнання за способом його проведення. Це можуть бути умови, перераховані у статтях 174, 175 КПК – пред'явлення для впізнання при безпосередньому візуальному спостереженні, як в натуральному вигляді, так і за фото-, відеозображеннями, а також пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають (частина четверта статті 174 КПК). Безпосереднє пред'явлення для впізнання може проводитися за анатомо-морфологічними та функціональними ознаками: за голосом і особливостями мови, за фонограмою усної мови. Коротко розглянемо особливості наведених видів пред'явлення для впізнання.

¹ Див.: Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К.: Кондор, 2005. – С. 375.

Так, досить часто у практичній діяльності проводиться *пред'явлення для впізнання предметів*. Межі схожості всіх предметів, що пред'являються, повинні відповідати двом основним вимогам. По-перше, вони не повинні суттєво зовнішньо відрізнитися один від одного за загальними ознаками, лінійними розмірами, формою, кольором, матеріалом, характером поверхні, конструкційними деталями. По-друге, по можливості не відрізнитися один від одного будь-якими чітко вираженими особистими ознаками індивідуального походження (сліди ґрунту на одній із лопат тощо). Нові речі, індивідуальні ознаки яких впізнаючий не міг назвати, потрібно пред'являти тільки для визначення групової належності. Якщо річ є унікальною, то практично неможливо забезпечити необхідну ступінь схожості предметів, що пред'являються для впізнання, а значить втрачає сенс проведення самої слідчої дії. Процес упізнання унікального предмету може бути проведений і зафіксований у ході допиту особи, коли він пред'являється їй для огляду.

Предмети розкладаються у вільному порядку, при цьому повинно бути добре видно ознаки, які назвав при допиті впізнаючий. До кожного з них прикріплюються номери, що дає можливість з'ясувати, предмет під яким номером був впізнаний. Зазначена обставина дозволяє понятим оцінити якість проведення і достовірність отриманих результатів у випадках, коли впізнаючий впевнено вкаже на той же предмет, про який слідчий давав пояснення понятим перед початком проведення слідчої дії.

Для збільшення об'єктивності добору предметів у зазначених нами методичних рекомендаціях пропонується сфотографувати їх з використанням масштабної лінійки¹, однак, на наш погляд, це положення підлягає уточненню.

¹ Див.: Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві / Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – С. 11.

Детальна зйомка трьох об'єктів практично неможлива з причини, що за її правилами об'єкт має займати всю площину кадру. У вказаному ж випадку таких об'єктів має бути не менше трьох. Ми вважаємо, що у даному випадку повинен застосовуватися вузловий прийом судової фотографії.

Пред'явлення для впізнання за фотознімками і відеозаписом досліджували Г.І. Кочаров¹, Ю.Г. Корухов², А.Я. Гінзбург³. Вказаний вид пред'явлення для впізнання є необхідним, якщо: особа, яка підлягає пред'явленню для впізнання, переходується від органів слідства; особа, що підлягає пред'явленню для впізнання, перепикує цьому; обвинувачений (підозрюваний) може впізнати потерпілого, але той помер або знаходиться в тяжкому стані; після сприйняття об'єкт пред'явлення для впізнання зазнав значних змін внаслідок пластичної операції, каліцтва чи інших причин; суб'єкт і об'єкт пред'явлення для впізнання знаходяться далеко від місця, де ведеться розслідування; у слідчого є різні фотокартки або відеозапис із зображенням осіб, серед яких може бути особа, яку встановлюють, але вона ще не відома самому слідчому; на фотознімку або відеоплівці є зображення предмета, встановити належність якого іншим способом неможливо; тільки за допомогою фотографії вдається досягнути схожості ознак осіб, які пред'являються для впізнання; для встановлення особистості невідомого громадянина, труп якого виявлено. До пред'явлення для впізнання поняті повинні знати, під яким

¹ Див.: Кочаров Г.И. Опознание на предварительном следствии: Пособие для следователей. – М.: Госюриздат, 1955. – 83 с.

² Див.: Корухов Ю.Г. Предъявление для опознания на предварительном следствии и в суде (лекция для студентов ВЮЗИ). – М.: ВЮЗИ, 1969. – 30 с.

³ Див.: Гинзбург А.Я. Опознание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике: Учебно-практ. пособие. – М.: Ассоциация работников правоохранительных органов РФ, 1996. – 122 с.; Гинзбург А.Я. Тактика предъявления для опознания. – М.: Юрид. лит., 1971. – 64 с.

номером розміщено фотографію об'єкта, який цікавить слідство¹.

Пред'явлення для впізнання за фотографіями є вимушеною дією, оскільки при можливості об'єкт повинен пред'являтися в натурі. Очевидно, саме цей факт є визначальним у діяльності практичних підрозділів. Адже лише 7 (4,7 %) із 150 проанкетованих нами працівників слідчих підрозділів МВС України на запитання, який вид пред'явлення для впізнання проводять найчастіше, відповіли про пред'явлення для впізнання за фотознімками.

При вирішенні питання про доцільність пред'явлення для впізнання за фотознімками необхідно впевнитись, наскільки зовнішній вигляд на знімку відповідає оригіналу, який сприймався особою, яка впізнає. При встановленні значної невідповідності фотозображення до оригіналу потрібно або відмовитися від пред'явлення об'єкта для впізнання за допомогою фотознімків, або сфотографувати його знову.

Пред'явлення для впізнання людей має свої особливості, на які свого часу вказували П.П. Цветков², М.Я. Сегай³, А.Я. Гінзбург⁴, Є.Д. Лук'янчиков⁵ та інші автори. Нами також приділялася увага цьому питанню⁶.

¹ Див.: Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві / Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – С. 19-20.

² Див.: Цветков П.П. Предъявление для опознания в советском уголовном процессе. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1962. – С. 62-76.

³ Див.: Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. – К.: РИО МВД УССР, 1970. – С. 241-250.

⁴ Див.: Гинзбург А.Я. Опознание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике: Учебно-практ. пособие. – М.: Ассоциация работников правоохранительных органов РФ, 1996. – С. 52-80.

⁵ Див.: Лукьянчиков Е.Д. Криминалистическая идентификация объектов по следам памяти. – Донецк: Академия, 1998. – С. 80-99.

⁶ Див.: Басиста І.В. Вдосконалення практики пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи як засобу протидії злочинності // Вісник Львівського юридичного інституту МВС України. – 2004. – № 3 – С. 56-60.

Як зазначає Ф.М. Сокиран, найчастіше об'єктами пред'явлення для впізнання є люди – 71,6%¹. В результаті проведеного нами анкетування 150 працівників слідчих підрозділів МВС України 83 (55,3 %) з них також підтвердили наведену думку.

Особа, яка пред'являється для впізнання, повинна знати про це для подальшої реалізації своїх прав та обов'язків, дотримання процесуального порядку проведення цієї слідчої дії. Якщо особі буде оголошено тільки результат, то це дасть їй обґрунтовані підстави піддати сумніву правильність проведення пред'явлення для впізнання, об'єктивність фіксації його ходу та результатів. Цей вид пред'явлення для впізнання частіше за все проводиться у випадках, коли на допиті особа заявляє, що вона: вперше побачила конкретну людину у зв'язку із подією злочину; знайома з нею, але не знає її прізвища, чи називає його не так, як назвала себе остання; знайома з даною особою, але остання на допиті це заперечує. У даній ситуації повинна бути чітко витримана послідовність етапів та черговість процесуальних дій слідчого, адже випадки порушення процесуального порядку проведення пред'явлення для впізнання, який визначений чинним КПК, трапляються у практичній діяльності. Як зазначав у юридичній літературі Я.П. Зейкан, непоодинокими є випадки, коли детальний допит впізнаючого не передусе пред'явленню для впізнання².

Якщо для впізнання потрібно пред'явити декілька осіб одному впізнаючому, то кожного з них необхідно пред'явити окремо серед їм подібних статистів. При цьому

¹ Див.: Сокиран Ф.М. Сучасні концепції психологічного впливу на досудовому слідстві: Монографія / За заг. ред. В.Г. Гончаренка. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, НВТ "Правник", 2002. – С. 139.

² Див.: Зейкан Я.П. Захист у кримінальній справі: Наук.-практ. посібник. – К.: Вища шк., 2002. – С. 59.

статисти, які пред'являлися з першим об'єктом, не повинні брати участь у наступних діях.

До пред'явлення для впізнання людини за *анатомо-морфологічними* ознаками звертався Г.І. Кочаров. Цей автор вказував, що в основу такої дії покладені властивості зорової і слухової пам'яті¹. Людина повинна пред'являтися для впізнання серед осіб однієї статі, приблизно одного віку, зросту, статури, однієї раси, в інколи і однієї національності, в схожих одязі та взутті. Оскільки сприйняття зовнішності людини тісно пов'язане з сприйняттям її одягу, то слід намагатися, щоб особа, яка пред'являється, була одягнута в той ж одяг, а статисти – у схожий. Подальші підготовчі дії і тактичні прийоми робочого етапу вже знайшли своє відображення у процесуальній та криміналістичній літературі².

Пред'явлення для впізнання за голосом є тактично складним різновидом слідчої дії. Слухове сприйняття дає можливість встановити не лише схожість, оскільки голос і особливості мови характеризуються досить розповсюдженими серед людей ознаками (тон, інтонаційні зміни, акценти, заїкання), але й ідентифікувати особу за функціональними ознаками.

Частково дане питання висвітлили В.А. Снетков та В.Л. Маршунський, які розглядали пред'явлення для впізнання фонограми усної мови³. Тактика проведення цієї слідчої дії має свої особливості. Вона повинна проводитися так, щоб особа, яка впізнає, не бачила об'єкта впізнання, а лише чула його голос; необхідно надати їй можливість

¹ Див.: Кочаров Г.И. Опознание на предварительном следствии: Пособие для следователей. – М.: Госюриздат, 1955. – С. 8-29.

² Див.: Удалова Л.Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов: Автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К.: УАВД, 1992. – 23 с.

³ Див.: Снетков В.А., Маршунский В.Л. О возможности предъявления фонограммы устной речи для опознания личности говорившего // Тактика, приемы допроса и пределы их использования: Сборник. – М., 1980. – С. 16-18.

порівняти голос об'єкта із голосами статистів; у тексті розмови під час пред'явлення для впізнання повинні бути слова, які вона чула у момент сприйняття, але вони не повинні стосуватися обставин справи, оскільки в цьому випадку він може "впізнати" не за голосом, а за змістом відповідей на запитання слідчого. Акустичні умови сприйняття мовлення впізнаючим мають бути ідентичними тим, за яких відбувалася розмова. Учасники слідчої дії розташовуються окремо в суміжних кімнатах або в одній, яка має перегородку. Ці приміщення повинні відповідати певними умовам: знаходячись в одному приміщенні, можна було через відкриті двері чи іншим шляхом добре чути слова, які вимовляються в другому приміщенні, і не можна було бачити людей, які там знаходяться. Поняті повинні бути присутні як з боку того, хто розмовляє, так і з боку того, хто сприймає. Пред'явлення для впізнання проводиться таким чином, щоб особа, яка впізнає, прослухала декілька голосів. Можна ставити в процесі питання, однак вони повинні бути такими, щоб відповідь була розгорнутою, містила в собі слова, які особа раніше сприймала. Впізнаючому пропонується відповісти: чи впізнав він будь-кого з тих осіб, з якими розмовляв слідчий, за голосом і особливостями мовлення. При позитивній відповіді він називає порядковий номер людини, голос якої впізнав¹.

Пред'явлення для впізнання трупа проводиться в тих випадках, коли виявляють труп невідомої особи і треба встановити особу убитого, особу людини, яка покінчила життя самогубством, загиблих при дорожньо-транспортних подіях, під час стихійного лиха або при інших обставинах. Автори методичних рекомендацій відзначають, що слід відрізнати пред'явлення для впізнання у відповідності до вимог статті 174 КПК від узнання трупа тими чи іншими

¹ Див.: Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві / Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – С. 15-16.

особами поза процесуальними правилами. У першому випадку слідчий, висунувши версію про конкретну особу трупа (наприклад, при наявності заяви родичів про безвісті зниклу людину), у відповідності до вимог КПК допитує людину, яка може допомогти встановити особу трупа, про прикмети та особливості. Тільки після цієї слідчої дії труп пред'являється у присутності понятих. У другому випадку, слідчий не може виконати вимог статті 174 КПК, оскільки особа загиблого не встановлена і, відповідно, не встановлено осіб, які її знають. У такому разі, з метою встановлення особи загиблого, широкому колу осіб (мешканцям розташованих поблизу населених пунктів, працівникам житлово-експлуатаційних організацій, двірникам, працівникам сільських рад тощо) надається можливість оглянути труп. На думку авторів методичних рекомендацій, з якою ми цілком згодні, таке пред'явлення для впізнання є оперативно-розшуковим заходом і проходить поза процесуальними правилами пред'явлення для впізнання: особи, які є впізнаючими, попередньо не допитуються, оскільки вони не знають, хто саме буде пред'явлений їм для впізнання, і, відповідно, нічого не можуть сказати про ознаки його зовнішності; поняті не залучаються; окремий протокол пред'явлення для впізнання не складається. Лише у випадку, коли труп буде впізнано, ця особа допитується про особу останнього, його прикмети та ознаки, після чого труп пред'являється для впізнання в присутності понятих. Смерть може змінити окремі риси обличчя і загальний вигляд людини (колір шкіри, волосся тощо), внаслідок чого часто буває важко впізнати труп. Тому в ході допиту особливу увагу слід приділяти з'ясуванню таких ознак, які менше всього зазнають змін і руйнувань (фізичні недоліки, характер розташування зубів, рубці, родимі плями, бородавки, татуювання). Трупи слід пред'являти для впізнання роздягненим, прикритим простиралом. Для того,

щоб особа, яка впізнає, могла уважно оглянути всі прикмети трупа, його положення можна міняти. Одяг, а також виявлені разом з трупом речі пред'являються для впізнання окремо серед схожих предметів, так як існує ризик впізнання трупа лише за одягом чи супутніми предметами, а не за анатомо-морфологічними ознаками. Якщо труп змінений гниттям чи іншими невідворотними процесами, судовий медик повинен попередньо провести „туалет” чи реставрацію трупа. Також при значних пошкодженнях трупа слід проводити пред'явлення для впізнання за його фотознімком¹.

Часом виникає необхідність пред'явити для впізнання лише функціональні ознаки об'єкта, що впізнається, наприклад, набуті звички у поведінці, жестикуляцію, манеру тримати паузу. Як правильно зазначає М.В. Салтевський, в цих випадках виникає нетрадиційна ситуація. Цей автор вважає, що таке пред'явлення для впізнання можливе, але вимагає спеціальної підготовки та запрошення фахівців. Також зазначений науковець схиляється до думки, що за звуковим образом можна пред'являти для впізнання ходу людей, предмети, агрегати, машини, що є джерелами звуку².

Отже, вдосконалення нормативної бази, що регламентує проведення пред'явлення для впізнання, є одним із першочергових завдань науки кримінального процесу та криміналістики. Зазначена слідча дія історично пройшла досить повільний шлях становлення, механізм її проведення був предметом наукових досліджень багатьох відомих науковців, однак в силу постійних змін у чинному кримінально-процесуальному законодавстві України вис-

¹ Див.: Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві / Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – С. 18-19.

² Див.: Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі). Підручник. – К.: Кондор, 2005. – С. 382.

вітлені ними питання частково втрачали наукову актуальність, а реалії сьогодення постійно вимагають нових наукових досліджень в даній галузі.

Так, поряд із наведеними видами пред'явлення для впізнання існує також *пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи*. У практичній діяльності по розслідуванні злочинів даний вид пред'явлення для впізнання дає найбільш позитивні результати, незважаючи на те, що процесуальний порядок, тактика його проведення чітко не визначені і пов'язані з рядом проблемних положень. При його проведенні впізнаючий відчуває турботу про свою безпеку, і навіть цей, чисто психологічний, момент сприяє більш прихильному відношенню до слідчого і встановленню психологічного контакту. У багатьох зарубіжних країнах такий вид пред'явлення для впізнання у випадку необхідності захисту суб'єктів кримінального судочинства є загальноприйнятим для правових систем. В Україні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, існує лише близько 10 років. За цей час слідча дія спочатку проводилась досить рідко, а згодом, у зв'язку зі збільшенням тиску на суб'єктів кримінального процесу зі сторони кримінальних структур, необхідність у її проведенні значно збільшилась і стала можливою завдяки вдосконаленню технічних можливостей і обладнанню спеціальних кімнат у м. Києві та обласних центрах України.

Щодо питання повторного проведення пред'явлення для впізнання, то воно є тактичним рішенням слідчого та, на наше переконання, допускається лише у виняткових випадках і не передбачає винесення спеціальної постанови.

Перед процесуалістами і криміналістами постало нагальне завдання узагальнити порядок проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостережен-

ням особи і на підставі аналізу норм чинного законодавства України, міжнародно-правових документів розробити рекомендації по найбільш оптимальному і якісному його проведенню. Адже результати проведеного нами анкетування свідчать, що його проводив незначний відсоток 30 (20 %) із 150 опитаних працівників слідчих підрозділів МВС України, а 66 (44 %) із опитаних відзначили, що у них виникала необхідність у проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, але вони відмовлялися від його проведення в силу ряду причин об'єктивного характеру. Основною з таких причин є відсутність належного технічного оснащення для проведення цього виду пред'явлення для впізнання.

§ 1.2. Місце пред'явлення для впізнання при збиранні і перевірці доказів по кримінальній справі

У правовій теорії питання доказування у різні часи висвітлювалися у працях відомих учених: П.І. Люблінського, В.К. Случевського, І.Я. Фойницького. Вагомий внесок у дослідження проблем доказування зроблено українськими науковцями, а саме: Ю.П. Аленіним, О.В. Бауліним, В.П. Бахіним, В.П. Гмирком, Ю.М. Грошевим, А.Я. Дубинським, В.К. Лисиченком, М.М. Михеєнком, В.Т. Нором, Р.Ю. Савонюком, С.М. Стахівським, В.М. Тertiшником, В.Ю. Шепітьком, В.П. Шибіком та іншими вченими.

Кримінально-процесуальне доказування на досудовому слідстві – явище складне та багатогранне. У ньому тісно поєднується практична діяльність слідчого із встановлення обставин, що складають предмет доказування, й теоретична, оцінююча з наступним формулюванням, обґрунтуванням висновків та рішень у кримінальній справі¹. Р.С. Белкін характеризував доказування як процес виявлення зв'язків між даним явищем, фактом і обґрунтованими його іншими фактами, явищами. Ці зв'язки мають об'єктивний характер й існують незалежно від того, пізнані вони, чи ні, незалежно від волі особи, яка здійснює доказування. У процесі доказування вони виявляються, пізнаються, дозволяють переконатися в істинності того чи іншого припущення². Проблема поняття процесуальних доказів належить до теорії доказового права, що виразно окреслювалося у двох засадних підходах сучасного кримінального процесу щодо можливості легального дефініцію-

¹ Див.: Савонюк Р.Ю. Доказування в судовому слідстві: Навчальний посібник / За ред. О.М. Бандурки. – Сімферополь: Доля, 2003. – С. 6-9.

² Див.: Белкін Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств (сущность и методы). – Москва: Наука, 1966. – С. 8.

вання цього засобу діяльності з доказування, на що детально звертав увагу В.П. Гмирко¹.

Свого часу О.М. Ларін, розглядаючи проблеми доказування, вказував, що існують декілька видів діяльності, які загалом утворюють процес доказування: пошук і виявлення доказів, які пов'язані з безпосереднім сприйняттям повідомлень і предметів, які дають відомості про факти; закріплення (фіксування) доказів, при якому фактичні дані набувають процесуального значення доказів; перевірка і оцінка доказів².

Із даного приводу М.С. Строгович писав про ототожнення доказування в кримінальному судочинстві й пізнання в кримінальних справах: процес доказування є процес пізнання фактів, обставин кримінальної справи³. Беззаперечним є факт, що пред'явлення для впізнання належить до слідчих дій, а М.С. Строгович зазначав, що слідчі дії – способи збирання і перевірки доказів⁴.

Значний вклад у розробку проблем доказування вніс М.М. Михеєнко. Свого часу він висловив думку, з якою можна погодитися, що доказування в межах кримінального процесу – це поєднання практичних дій і мислення учасників кримінально-процесуальної діяльності⁵.

Л.М. Карнєєва, І. Кертес, проводячи порівняльний аналіз радянського та угорського законодавства, зазначали, що доказами є будь-які фактичні дані, отримані із зазначених у законі джерел, на основі яких у визначеному законом порядку органи дізнання, слідчий і суд встановлю-

¹ Див.: Гмирко В. Легальне визначення "загального" поняття доказів: чи зберігати у новому КПК // Право України – 2003. – № 11. – С. 101–105.

² Див.: Ларін А.М. Работа следователя с доказательствами. – М.: Юрид. лит., 1966. – С. 43.

³ Див.: Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М.: Наука, 1968. – Т. 1. – С. 296.

⁴ Див.: Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М.: Акад. наук СССР, 1958. – С. 100.

⁵ Див.: Михеєнко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. – К.: Вища шк., 1984. – С. 9–13.

ють наявність чи відсутність суспільно-небезпечного діяння, винуватість особи, що його вчинила, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи¹.

Дослідженню низки проблем розслідування і, зокрема, доказування присвятив свої роботи А.Я. Дубинський. Він схилився до думки, що на збирання і перевірку доказів спрямоване проведення саме слідчих дій, тобто процесуальних дій слідчого чи особи, яка проводить дізнання (а у встановлених законом випадках – дії прокурора і начальника слідчого відділу), які здійснюються, як правило, у стадії попереднього (нині – досудового) розслідування у відповідності із певними процедурними вимогами².

Поряд із іншими авторами Ю.І. Азаров розділяє процес доказування на етапи: збирання (відшукування, розгляд і процесуальне закріплення), перевірка, оцінка доказів. Із думкою цього автора, що всі обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінальної справи, встановлюють шляхом кримінально-процесуального доказування³ ми повністю погоджуємося. Процес доказування поділяє на елементи Є.Г. Коваленко, але в більшій мірі обґрунтовує та зазначає, що така діяльність полягає у формуванні, перевірці та оцінці доказів і їх процесуальних джерел, обґрунтуванні висновків з метою встановлення об'єктивної істини і прийнятті на її основі правильного, законного, обґрунтованого і справедливого рішення⁴.

Зміст процесу доказування розкривається через його елементи. До них С.М. Стахівський відносить: а) збирання (формування) доказів та їх процесуальних джерел; б) пере-

¹ Див.: Карнсева Л.М., Кертэс И. Источники доказательств по советскому и венгерскому законодательству. – М.: Юрид. лит., 1985. – С. 6.

² Див.: Дубинский А.Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел: Учеб. пособие. – К.: НИИРПО КВШ МВД СССР, 1987. – С. 46.

³ Див.: Азаров Ю.И. Деятельность следователя органов внутренних дел по доказыванию обстоятельств, характеризующих личность обвиняемого: Учеб. пособие. – К.: НИ и РПО Киев. высш. шк. МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1991. – С. 60.

⁴ Див.: Коваленко Є.Г., Мальченко Б.Т. Кримінальний процес України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 114, 115.

вірку цих доказів і джерел; в) оцінку доказів та їх процесуальних джерел; г) прийняття процесуального рішення та його аргументацію (мотивацію). Зазначений автор вказує, що не зовсім правильно елементи процесу доказування називати етапами, так як з етимологічних позицій ці терміни мають різне тлумачення. Етап розглядається як проміжок в часі, що має свій початок і кінець, а елемент як нерозривна частина одного цілого. Загальновідомо, що процес доказування і є тим нерозривним процесом пізнання, в якому названі вище елементи повторюються, змінюючи один одного¹.

Як вважає В.Я. Лукашенко, кримінально-процесуальне доказування – це, насамперед, етап специфічної пізнавальної діяльності². Вона здійснюється за допомогою процесуальних засобів збирання доказів, серед яких одним з найбільш ефективних В.М. Тertiшник називає слідчі дії, з чим ми повністю погоджуємося, та характеризує їх як регламентовані нормами кримінально-процесуального права і здійснювані у рамках кримінально-процесуального провадження уповноваженим на те суб'єктом, а також забезпечені заходами державного примусу процесуальні дії пізнавального характеру, що представляють собою комплекс таких, що володіють предметним і просторово-часовим зв'язком пізнавально-засвідчувальних операцій, спрямованих на збирання (отримання і закріплення), дослідження і перевірку доказів³.

У теорії доказів процес доказування розглядається як різновид пізнання обставин злочину, які мають значення

¹ Див.: Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: Монографія. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – С. 42-43.

² Див.: Лукашенко В.Я. Криминалистические средства и методы представления информации на предварительном следствии: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Украинская академия внутренних дел. – К., 1992. – С. 11-12.

³ Див.: Тertiшник В.М. Доказательства и доказывание в советском уголовном процессе (фондовая лекция). – Х., 1992. – С. 64.

для розслідування кримінальної справи, що характеризується єдністю двох взаємопов'язаних ступенів пізнання – чуттєвого (безпосереднього) та раціонального (опосередкованого)¹.

Проблеми доказування стали предметом наукових досліджень ряду інших авторів: І. Кертеса², Р.Ю. Савонюка³, а В.Е. Єминов, Н.И. Гаврилова, Г.В. Сараль досліджували окремі аспекти достовірності під час доказування⁴. Зазначені закономірності всебічного пізнання не заперечують наявності суттєвих особливостей кримінально-процесуального доказування, у результаті чого є усі підстави погодитися, що процедура кримінально-процесуального доказування є специфічною процесуальною методологією пізнання уповноваженими законом суб'єктами відповідного об'єкта дослідження. С.А. Шейфер відмічає, що численні наукові дослідження даної проблеми за різних часів лише підтверджують її постійну актуальність⁵, а М.І. Костін справедливо зазначає, що, незважаючи на вирішальну роль доказування у встановленні обставин злочину, в літературі з кримінального процесу це поняття тлумачиться неоднозначно⁶.

Узагальнивши висловлені точки зору науковців, С.М. Стахівський зазначає, що доказування у кримінальному процесі є різновидністю пізнання. Основними ступенями такого пізнання є ступені відчуття, сприйняття і

¹ Див.: Теория доказательств в советском уголовном процессе / Редкол.: Н.В. Жогин и др. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 287.

² Див.: Кертес И. Основы теории вещественных доказательств. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1976. – 104 с.

³ Див.: Савонюк Р.Ю. Суб'єкти доказування у кримінальному процесі і проблеми їх класифікації // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1999. – № 3. – С. 113–120.

⁴ Див.: Єминов В.Е., Гаврилова Н.И., Сараль Г.В. Экспериментальные исследования некоторых факторов, влияющих на достоверность свидетельских показаний // Вопросы борьбы с преступностью – Вып. 21. – М., 1974. – С. 135–148.

⁵ Див.: Шейфер С.А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. – М.: Юрид. лит., 1981 – С. 3.

⁶ Див.: Костин М. Поняття “доказування” у кримінальному процесі України // Право України. – 2004. – № 1. – С. 143.

увлелення, а також ступінь мислення. В філософії їх називають чуттєвим та раціональним ступенями пізнання, як зазначає цей автор, наголошуючи на тому, що практика в процесі пізнання виступає як основа пізнання, критерій істини. С.М. Стахівський стверджує, що пізнання оточуючої дійсності це не тільки одержання знань про неї, але й розуміння цих знань. Роль такого розуміння в тому, що воно є необхідним для розвитку пізнання, яке полягає не стільки в рості обсягу знань, скільки в змінах їх якісної специфіки і глибини. Цей автор схильний вважати, що саме таким є шлях до встановлення істини у кримінальній справі. Початковою формою пізнання є сприйняття наявних відомостей про певні обставини щодо певної події. В подальшому доказова інформація отримується в результаті практичної діяльності дізнавача, слідчого, прокурора чи суду. Також акцентується увага на чинниках, які впливають на доказування. Серед основних з них виділяються наступні: вимога щодо виконання завдань кримінального судочинства, активна протидія учасників кримінально-процесуальної діяльності, які зацікавлені у вирішенні справи, втрата чи викривлення інформації, що має значення для розслідування, необхідність суворого дотримання процесуальної форми. Умовами подолання труднощів, які виникають в процесі доказування, вважається висока професійна майстерність дізнавачів, слідчих, прокурорів і суддів, їх ділові якості¹, з чим ми повністю погоджуємося.

Поняття “збирання доказів” у літературі розглядається по-різному. На думку В.М. Тертишника, збирання доказів полягає в пошуку і виявленні джерел і носіїв доказової інформації, одержанні (вилученні стосовно до речових доказів), а також закріпленні (фіксації) у передба-

¹ Див.: Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: Монографія. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – С. 41-42.

ченій процесуальній формі фактичних даних¹. Свого часу С.А. Шейфер зазначав, що слідчі дії є способами збирання доказів і представляють собою регламентований нормами кримінально-процесуального права і здійснюваний у рамках кримінально-процесуального провадження слідчим комплекс пізнавальних і засвідчуючих операцій, які відповідають особливостям слідів певного виду і пристосовані для ефективного відшукування, сприйняття і закріплення доказової інформації, що у них міститься².

Щодо збирання (формування) доказів, то С.М. Стахівський має власну думку та зазначає, що часом у літературі термін “збирання доказів” називають умовним, оскільки суб’єкт доказування, сприймаючи різні сліди минулої події за допомогою органів відчуття, створює і зберігає у свідомості пізнавальні образи, які потім можуть бути визнані доказами. Цей автор не погоджується із таким підходом і вважає, що термін „збирання” доказів є тотожним терміну „формування” доказів і в першому, і в другому випадку докази виявляються і фіксуються процесуальними засобами³.

Питання щодо засобів збирання доказів регламентовані частиною першою статті 66 КПК, однак в силу неоднозначності та неконкретності викладених у ній положень, шляхи та процеси збирання і перевірки доказів у літературі різними авторами тлумачаться неоднозначно. Так, В.М. Тertiшник схиляється до думки, що саме із змісту статті 66 КПК випливає, що особи, які провадять дізнання, слідчий, прокурор і суд збирання доказів здійснюють шляхом: провадження слідчих дій; витребування з

¹ Див.: Тertiшник В.М. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. – Х: Арсіс, 2000 – С. 126-127.

² Див.: Шейфер С.А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. – М.: Юрид. лит., 1981. – С. 17-18.

³ Див.: Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: Монографія. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – С. 43.

установ, підприємств, організацій і від посадових осіб та громадян предметів і документів, які можуть встановлювати необхідні для справи фактичні дані; проведення ревізій¹. Із наведеною точкою зору погодитися важко. Як вбачається із аналізу вказаної норми КПК, на наше переконання, критиці підлягають деякі положення цієї статті. Вважаємо, що з метою внесення ясності, слід законодавчо визначити вичерпний перелік засобів збирання доказів, чого не зроблено у чинному КПК. Зокрема, із змісту зазначеної норми неясно, які конкретно слідчі дії можна проводити в процесі доказування. Нині до них можуть бути віднесені лише допити, очні ставки як різновиди допитів, а також призначення експертиз, про що прямо зазначено у частині першій статті 66 КПК. Така постановка питання викликає заперечення. Адже в процесі доказування провадяться й інші слідчі дії (огляд місця події, відтворення обстановки і обставин події, обшук тощо), однак вони не передбачені у зазначеній нормі як засоби збирання доказів.

Ґрунтовними у цьому відношенні є положення проекту КПК, де у статті 148 “Збирання доказів” чітко зазначено, що збирання доказів здійснюється у порядку, передбаченому КПК, шляхом допитів, очних ставок, пред’явлення для впізнання, освідування, оглядів, виїмок, обшуків, застосування технічних засобів отримання інформації, слідчих експериментів, перевірок показань на місці, ексгумації трупа, призначення експертиз, одержання матеріальних об’єктів і документів від фізичних і юридичних осіб, витребування документів, призначення ревізії та фіксування перебігу і результатів цих дій у процесуальних документах. Однак із незрозумілих причин у цій нормі не зазначається накладення арешту на кореспонденцію, хоч

¹ Див.: Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. – Х: Артс. 2000. – С. 127.

така слідча дія і передбачена у проекті КПК. У частині 5 цієї ж статті зазначено, що не допускається збирання доказів шляхом, не передбаченим КПК.

На нашу думку, вдалою і зрозумілою є також стаття 149 проекту КПК. Відповідно до частини другої зазначеної статті перевірка доказів полягає у їх дослідженні особою, яка здійснює дізнання, слідчим, прокурором, суддею, судом з метою визначення належності, достовірності, достатності, допустимості і законності способів їх збирання шляхом аналізу кожного з них, проведення повторних або нових слідчих і судових дій для вирішення як окремих питань, так і справи в цілому.

Питанням вивчення поняття доказів і їх джерел присвячено ряд наукових праць В.М. Тертишника¹. Він вірно зазначає, що перевірка доказів включає в себе перевірку віднесеності до справи, допустимості та достовірності зібраних речових джерел інформації, документів та інших доказів. Перевірка доказів здійснюється також шляхом збирання нових даних, які підтверджують або спростовують достовірність доказів, що є у справі, або відповідність дійсності встановлених ними фактів².

Серед великої різноманітності слідчих дій особливе місце займає пред'явлення для впізнання. В процесі розслідування слідчому важливо отримати позитивну відповідь на запитання, чи може особа, сприйнявши певний об'єкт у минулому, відтворити прикмети і його впізнати. Саме така відповідь на поставлене питання є вихідною для проведення такої слідчої дії, як пред'явлення для впізнання. Досить часто під час досудового та судового слідства саме

¹ Див.: Тертишник В.М. Доказательства и доказывание в советском уголовном процессе (фондовая лекция). – Х., 1992. – 80 с.; Тертишник В.М. Проблемы собирания, исследования и хранения вещественных доказательств на первоначальном этапе расследования: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1986. – 24 с.

² Див.: Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України. Підручник. – 4 вид., доп. і перероб. – К.: А.С.К., 2003. – С. 338-339.

проведення пред'явлення для впізнання має ідентифікаційну спрямованість, а його результати використовуються для встановлення об'єктивної істини у кримінальній справі.

На нашу думку, питання пошуку доказів є досить важливим, адже це є початковий етап процесу доказування. Показання впізнаючої особи спрямовані на те, щоб встановити місце знаходження об'єкта, який вона раніше сприймала. Це пошуковий аспект дій слідчого. В подальшому він пізнає цей об'єкт спочатку в ході огляду чи освідування, а потім має закріпити висунену ним версію шляхом проведення пред'явлення для впізнання. Це і є перевірка доказів, яка може бути проведена як процесуальним (слідчі дії), так і не процесуальним (використання даних криміналістичних обліків) шляхом.

Як вважав М.М. Михеєнко, деякі слідчі дії мають основне призначення і використовуються в практичній діяльності саме для перевірки уже наявних у справі доказів і їх джерел. До них цей автор відносив серед інших слідчих дій і пред'явлення для впізнання¹. Із аналізу норм чинного КПК вбачається, що перевірка доказів здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства, а тому всі зібрані в справі докази підлягають ретельному, всебічному і об'єктивному дослідженню. Мета перевірки полягає у встановленні певних фактів. Перевірка доказів включає: встановлення належності до справи, допустимості і достовірності зібраних чи тих, що збираються речових доказів та джерел інформації, документів та інших доказів. При цьому з'ясовуються й аналізуються інформаційні властивості зібраних чи тих, що збираються матеріалів, встановлюється, чи дотримані процесуальні правила збирання доказів, зіставляються докази, що перевіряються з іншими, наявними в справі фактичними даними і встанов-

¹ Див.: Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України. – К.: Львів, 1999. – С. 117-122

леними фактами. Перевірка доказів здійснюється також шляхом збирання нових доказів, які підтверджують або спростовують достовірність наявних у справі доказів або відповідність дійсності встановлених ними фактів. Тобто процес перетворення фактів дійсності на встановлені вироком або постановою юридичні факти і є процесом доказування.

Розглядаючи поняття дослідження та перевірки доказів, В.Д. Арсенєв їх фактично ототожнив¹. П.Ф. Пашкевич вказував, що дослідження доказів полягає у діяльності слідчого і суду по вивченню доказів і їх перевірці. Лише у результаті ретельного дослідження доказів створюється можливість дати їм правильну оцінку². Саме наведене характеризує важливе значення результатів слідчих дій, як основних засобів при пошуку і перевірці доказів по кримінальній справі. Роблячи узагальнення, можна з допомогою законів логіки вивести досить просте правило: оскільки пред'явлення для впізнання є слідчою дією, то саме при його проведенні здійснюється пошук і перевірка доказів у справі.

Р.С. Белкін наголошував на тому фактові, що в юридичній літературі немає єдиного погляду на сутність дослідження доказів. Дослідження – це пізнання слідчим чи судом їх змісту, перевірка достовірності існування тих фактичних даних, які складають зміст доказів, встановлення узгодженості даного доказу із іншими по справі. Метою дослідження доказів є: пізнання і розкриття змісту доказу; перевірка достовірності існування фактів-доказів; встановлення узгодженості доказів. Вивчення доказів,

¹ Див.: Арсенєв В.Д. Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе. – М.: Юрид. лит., 1964. – С. 15-16.

² Див.: Пашкевич П.Ф. Объективность судебного исследования уголовного дела // Сов. юстиция. – 1961. – № 10. – С. 5

проведене слідчим чи судом для досягнення будь-якої із зазначених цілей, є їх дослідженням¹.

Під дослідженням доказів М.С. Строгович розумів їх перевірку, результатом якої є оцінка доказів. Цей автор підкреслював, що не можна отожднювати перевірку і оцінку, бо це різні процеси доказування².

Р.С. Белкін зазначав, що до числа слідчих дій, дослідження і оцінка результатів яких поєднані зі значними труднощами і потребують обліку багатьох факторів, що мають вплив на ці результати, належить пред'явлення для впізнання. Під час його проведення відіграє значну роль процесуальне становище впізнаючого, його відношення до особи, яку впізнають, умови, в яких сприймався об'єкт, що цікавить слідство, психічний і фізичний стан цих осіб, стан пам'яті впізнаючого та вираженість індивідуальних ознак об'єкта впізнання³, з чим ми цілком погоджуємося.

Власне визначення оцінки доказів запропонував С.М. Стахівський. На його думку, оцінка доказів та їх процесуальних джерел – це розумова діяльність суб'єктів доказування по визначенню допустимості та повноти процесуальних джерел, а також належності до справи наявних відомостей про факти, їх допустимості, достовірності та достатності для прийняття відповідних рішень⁴.

Для доведення необхідності проведення пред'явлення для впізнання пропонуємо змодельовати звичайну ситуацію, коли приходить у чергову частину людина і заявляє, що її пограбували. Грабіжників вона добре роздивилася та запам'ятала. У результаті пограбування у

¹ Див.: Белкін Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств (сущность и методы). – Москва: Наука, 1966. – С. 44-63.

² Див.: Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М.: Акад. наук СССР, 1958. – С. 165.

³ Див.: Белкін Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств (сущность и методы). – Москва: Наука, 1966. – С. 284.

⁴ Див.: Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: Монографія. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – С. 55

неї відкрито викрали золотий ланцюжок, сережки та жіночу сумочку, індивідуальні ознаки яких вона вказує. Отже, отримавши повідомлення, черговий реєструє інформацію та протокол усної заяви, а співробітники оперативних служб відбирають у потерпілої пояснення чи слідчий її одразу допитує. У результаті проведення оперативно-розшукових заходів підозрюваних осіб затримують. Вони повністю заперечують свою причетність до пограбування. У них вилучають, як звично, різного роду речі. Виникає припущення, що вилучене майно викрадене, однак як на практиці це можна процесуально грамотно встановити і закріпити (пошук і перевірка доказів). Так, потерпіла навела ознаки викраденого ланцюжка, сережок та сумки. Але вилучено багато схожих золотих виробів. Саме на цьому початковому етапі розслідування пред'явлення для впізнання буде вкрай необхідним. Якщо потерпіла впізнає грабіжника і свої речі, вилучені у нього, виникає потреба у проведенні інших слідчих дій, спрямованих на перевірку доказів. Ними можуть бути, насамперед, допити про обставини вчинення злочину, заволодіння чужим майном.

Результати вивчених нами матеріалів кримінальних справ підтвердили важливе значення пред'явлення для впізнання при збиранні і перевірці доказів.

Так, по кримінальній справі № 218658 по обвинуваченню В.С. Новосада, Т.М. Дябога, О.М. Дябога, В.М. Придюка у вчиненні злочинів, передбачених частиною третьою статті 186, частиною третьою статті 296, 304 КК України було встановлено, що 31 травня 2001 року у нічний час у м. Надвірна Івано-Франківської області Т.М. Дябога, О.М. Дябога, В.С. Новосад, В.М. Придюк із використанням ножів вчинили злісні хуліганські дії стосовно О.В. Микулина, І.В. Смоленко, спричинивши їм тяжкі тілесні ушкод-

ження. У кримінальній справі проведено ряд слідчих дій: допитів, обшуків, відтворення обстановки та обставин події, оглядів, однак перевірити зібрані докази стало можливим через проведення пред'явлення для впізнання обвинувачених потерпілим, у результаті потерпілі чітко впізнали обвинувачених. Наразі кримінальна справа розглянута по суті й знаходиться у архіві Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області¹.

Аналогічною була ситуація по кримінальній справі № 1-34, по обвинуваченню Р.А. Брижатого у вчиненні злочину, передбаченого частиною четвертою статті 185 КК України. Досудовим слідством встановлено, що Р.А. Брижатий 16 червня 2003 року разом із нествановленими особами проник у приміщення Косівського районного суду Івано-Франківської області, звідки вчинив крадіжку цінностей на значну суму. В судовому засіданні прокурор заявив клопотання про повернення кримінальної справи для проведення додаткового розслідування з мотивів неповноти досудового слідства та можливої фальсифікації його матеріалів. Результати проведеного пред'явлення для впізнання дозволили перевірити зібрані по справі докази і підтвердили винуватість у вчиненні злочину Р.А. Брижатого. На даний час кримінальна справа також розглянута судом і знаходиться в архіві Верховинського районного суду Івано-Франківської області².

По кримінальній справі № 201538 по обвинуваченню Н.Є. Драгомирецької у вчиненні злочину, передбаченого частиною 2 статті 140 КК України (в редакції 1960 року), встановлено, що Н.Є. Драгомирецька за

¹ Дія. Кримінальна справа № 218658, порушена слідчим відділом Надвірнянського РВ УМВС України в Івано-Франківській області. На даний час знаходиться у архіві Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області.

² Дія. Кримінальна справа № 1-34, порушена слідчим відділом Верховинського РВ УМВС України в Івано-Франківській області. На даний час знаходиться у архіві Верховинського районного суду Івано-Франківської області.

попередньою змовою із невстановленими особами в ніч на 15 листопада 2000 року шляхом зламу замків вхідних дверей проникли в приміщення кінотеатру у м. Івано-Франківську та вчинили крадіжку на значну суму. Результати проведеного пред'явлення для впізнання за участю свідка підтвердили винуватість обвинуваченої Н.С. Драгомирецької у вчиненні злочину, через що стало можливим направити після додаткового розслідування справу до Івано-Франківського міського місцевого суду для розгляду по суті. На даний час кримінальна справа знаходиться у архіві зазначеного суду¹.

Стосовно значення пред'явлення для впізнання при збиранні і перевірці доказів вдалим є приклад, наведений В.П. Бахіним, П.Д. Біленчуком та В.С. Кузьмічовим, коли чоловік, який з'явився з повинною, повідомив про вчинення ним нерозкритого вбивства. За результатами розслідування і судового розгляду він був засуджений. Через рік після цього він звернувся до прокурора з заявою про те, що не вчиняв злочин, а припустився самообмови у зв'язку із необхідністю своєї ізоляції. При детальній перевірці цієї заяви засуджений пояснив, із яких джерел і яким чином він отримав інформацію про обставини вчиненого вбивства. На питання слідчого, як йому вдалося впізнати знаряддя злочину, він пояснив: „Після пропозиції впізнати ніж, я зрозумів, що мій задум під загрозою, але вирішив наугад показати один із ножів. Коли я почав наближати свою руку до лівого із чотирьох лежачих на столі ножів, то звернув увагу, що експерт, який був присутній, приготував фотоапарат для зйомки, але не підняв його до обличчя, і тут мене осінило: „Він знає, де лежить „мій” ніж, і не проводить зйомку у зв'язку із тим, що я далеко від того самого ножа. Тоді я перейшов до правого краю розташу-

¹ Див.: Кримінальна справа № 201538, порушена слідчим відділом Івано-Франківського МВ УМВС України в Івано-Франківській області. На даний час знаходиться у архіві Івано-Франківського міського місцевого суду

вання ножів і став повільно опускати руку. Як тільки моя рука наблизилась до другого справа ножа, блиснув спалах фотоапарату. Після цього я взяв у руки ніж і деталізував його особливості". В ході додаткової перевірки було встановлено, що заявник дійсно не має жодного відношення до злочину¹.

Одним із принципів чинного кримінального та процесуального законодавства є встановлення об'єктивної істини та збирання доказів, що підтверджують чи спростовують винуватість певної особи. Саме тому у наведеній ситуації не слід зупинятися на самообмовах підозрюваного, а необхідно шукати інші обвинувальні чи виправдувальні докази. Слід встановити свідків, які б добре роздивилися особу злочинця, та провести пред'явлення для впізнання, яке у даному випадку було спрямоване на перевірку доказів. Наведений приклад може бути доказом важливості пред'явлення для впізнання та його результатів, а також підтвердженням того, якою визначальною є ця слідча дія для встановлення об'єктивної істини у кримінальній справі. Істина у кримінальному судочинстві має ґрунтуватися не лише на суб'єктивному переконанні слідчого, але й на сукупності зібраних у справі доказів.

Гарантією проти помилок під час оцінки доказів О.М. Ларін вважає їх перевірку. Перевірити доказ означає зібрати дані, на основі яких можна буде судити про його достовірність, відповідність і допустимість. Докази перевіряються тільки за допомогою інших доказів. Тому активна перевірка полягає у пошуку, знайденні і закріпленні додаткових фактичних даних², що, як ми

¹ Див.: Бахин В.П., Биленчук П.Д., Кузьмичев В.С. Криминалистические приемы и средства разрешения следственных ситуаций: Учеб. пособие. – Киев: МВД СССР Киев. высшая школа им. Ф.Э. Дзержинского; Научно-исслед. и ред.-изд.отдел, 1991. – С. 53.

² Див.: Ларин А.М. Работа следователя с доказательствами. – М.: Юрид. лит., 1966. – С. 77.

вважаємо, здійснюється також і під час пред'явлення для впізнання.

Свого часу Р.С. Белкін наголошував, що слідчий повинен звернути особливу увагу, оцінюючи результати пред'явлення для впізнання, на дотримання вимог закону і подібність, у необхідних випадках, умов сприйняття об'єкту в момент розслідування події з умовами пред'явлення для впізнання. Наслідком оцінки результатів слідчої дії може бути прийняття слідчим рішення про необхідність проведення повторного пред'явлення для впізнання, якщо є можливість, а у тих випадках, коли із результатів пред'явлення для впізнання може бути зроблено лише ймовірний висновок – пошук інших джерел доказів того факту, який не вдалося встановити шляхом пред'явлення для впізнання¹.

Вважаємо, що саме наші професійні будні життя доводять важливість та необхідність пред'явлення для впізнання. У чинному законодавстві існує досить багато прогалин та колізій, що на практиці значно ускладнює проведення слідчих дій. Але це є закономірністю, яка усувається досвідом та часом. Наведене в повній мірі стосується одного із різновидів пред'явлення для впізнання – поза візуальним спостереженням особи, на що детально буде звернута нами увага у наступних підрозділах та пропонуватимуться шляхи їх усунення.

У практичних працівників виникає досить багато питань при підготовці і проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. Саме на даний час, ми вважаємо, що існують дві основні проблеми у вказаному напрямку: неналежне матеріально-технічне забезпечення органів внутрішніх справ і низький професіоналізм самих працівників органів дізнання та

¹ Див.: Белкин Р.С. Собиране, исследование и оценка доказательств (сущность и методы). – Москва: Наука, 1966. – С. 284.

досудового слідства, основною причиною якого є велика плинність кадрів. Наведені причини досить негативно впливають на якість та результативність як проведення окремих слідчих дій, так і всього процесу досудового слідства. В свою чергу значення пред'явлення для впізнання по кримінальній справі полягає у належних збиранні, перевірці доказів, які у подальшому будуть синтезовані в основу обвинувачення особи. Обов'язок слідчого – дослідження кожного доказу, що є у справі, його перевірка. Золотим правилом у даному випадку для слідчих повинен стати вислів відомого російського юриста А.І. Урусова, наведений ним у промові на захист Дмитрієвої за справою Дмитрієвої та Каструбо-Карицького: “Где сомнительный факт, там невозможно обвинение”¹. Ця думка нині зафіксована у статті 62 Конституції України, де зазначено, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом. Всі сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого, саме в цьому полягає основний елемент принципу презумпції невинуватості. Пред'явлення для впізнання, як одна із слідчих дій, забезпечує законний шлях отримання доказів, а у подальшому їх допустимість, на важливості якої справедливо наголошує І. Давимука².

Результати пред'явлення для впізнання за умови, що воно проведено у відповідності із чинним законодавством, сприяють саме тому, щоб основу обвинувачення склали допустимі, належні і ґрунтовні докази, а також встановленню об'єктивної істини по кримінальній справі. Адже визнання особи винуватою у вчиненні злочину, як зазначено у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 року “Про застосування Конституції

¹ Див.: Ворожейкин Е.М. Судебные речи известных русских юристов.: Сб. – М.: Юрид. лит., 1958. – С. 710.

² Див.: Давимука І. Допустимість доказів у кримінальному процесі: спірні проблеми // Право України. – 2002. – № 12. – С. 125–128.

України при здійсненні правосуддя”, може мати місце лише за умови доведеності її вини¹.

Доказом важливості проведення пред’явлення для впізнання є численні приклади із практичної діяльності правоохоронних органів.

Так, прокурором Тлумацького району Івано-Франківської області 5 лютого 2004 року на додаткове розслідування направлено кримінальну справу №232833 по обвинуваченню Р.В. Гавриша у вчиненні злісного хуліганства через те, що слідчий не пред’явив для впізнання обвинуваченого потерпілому та свідкам, а обмежився декількома дотитами. На даний час кримінальна справа розглянута по суті і перебуває у архіві Тлумацького районного суду Івано-Франківської області².

Зусилля нашої держави спрямовані на інтеграцію до Європи, приведення законодавства у відповідність із міжнародними стандартами. У результаті імплементації міжнародно-правових норм до чинного Кримінально-процесуального законодавства в КПК внесено ряд доповнень, що стосуються гарантій дотримання та охорони прав громадян. Зазначене безпосередньо стосується пред’явлення для впізнання поза візуальним спостереженням, як одного з заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Отже, у структурі слідчих дій та засобів збирання доказів пред’явлення для впізнання займає вагоме місце. Значення пред’явлення для впізнання при збиранні і перевірці доказів по кримінальній справі беззаперечно є значним, але ряд неузгодженостей у чинному кримінально-

¹ Див.: Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – К., 1998. – № 8. – С. 49–55.

² Див.: Кримінальна справа № 232833, порушена слідчим відділом Тлумацького РВ УМВС України в Івано-Франківській області. На даний час знаходиться у архіві Тлумацького районного суду Івано-Франківської області.

процесуальному законодавстві спричиняють неоднакове розуміння самих понять.

Тож можна цілком погодитися із думкою С.М. Стахівського про те, що неможливо зробити правильні висновки, якщо оцінювати лише окремі відомості про факти, нехтуючи іншими, у відриві від них. Повнота і сукупність встановлення усіх обставин складають фундамент будь-якого пізнання, в тому числі і процесу доказування. Тому лише оцінка сукупності доказів, зібраних з дотриманням вимог про всебічність, повноту і об'єктивність дослідження обставин справи може забезпечити правильні висновки. Нехтування цим правилом неминуче призведе до процесуальних помилок. Як і оцінка, так і збирання, закріплення доказів повинні здійснюватися в порядку і в умовах, передбачених законом. Тобто, суд, прокурор, слідчий та особа, яка проводить дізнання, зобов'язані кожне своє рішення, крок в процесі доказування приймати на підставі чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства України. Внутрішнє переконання осіб, що здійснюють оцінку доказів та їх процесуальних джерел, органічно пов'язане з їх професійною правосвідомістю, під якою слід розуміти сукупність правових поглядів особи, ідей, а також практичний і життєвий досвід, які допомагають формувати внутрішнє переконання, сприяють правильному визначенню ступеня суспільної небезпечності вчиненого діяння, особи, яка його скоїла. Ніякі докази для суду, прокурора, слідчого і особи, яка проводить дізнання, не мають наперед встановленої сили¹.

Вважаємо, що прийняття нового КПК, окремі положення проекту якого ми розглядали вище та розробка детальних методичних рекомендацій із пред'явлення для впізнання усуне існуючі проблемні аспекти та сприятиме

¹ Див.: Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: Монографія. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – С. 65.

розвитку такого його різновиду як пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи.

Таким чином, пред'явлення особи для впізнання – це самостійна слідча дія, передбачена статтею 174 КПК, яка пройшла досить тривалий шлях становлення. При її проведенні відбувається встановлення наявності або відсутності тотожності особи з тією, яку раніше сприймав впізнаючий і запам'ятав її ознаки. Повторне проведення пред'явлення для впізнання допускається у виключних випадках без винесення спеціальної постанови. Пред'явлення для впізнання займає чільне місце у системі слідчих дій як один із засобів збирання та перевірки доказів у кримінальній справі. Різновидом цієї слідчої дії є пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, як засіб забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

ГЛАВА 2 ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ПОЗА ВІЗУАЛЬНИМ СПОСТЕРЕЖЕННЯМ ОСОБИ

§ 2.1. Правова регламентація гарантування безпеки учасників кримінального судочинства за чинним законодавством України

Початок становлення та поступового розвитку прав людини і громадянина, як і механізм їх реалізації, має досить довгу історію. Окремі ідеї про права людини і громадянина, а також способи їх реалізації на практиці входили в політичні та філософські концепції представників античної філософії (Перікл, Демосфен). Тому аналіз поступового розвитку прав і свобод людини та громадянина, механізму реалізації цих прав і свобод починається саме з пам'яток права держав рабовласницького суспільства. У законах Хаммурапі і Ману вже були положення, що захищають права власника, зокрема такі, що встановлюють покарання (статті 6 -126 Законів Хаммурапі) та імунітети¹.

Фактично впродовж всієї історії існування людства вживалися заходи, щоб якимось чином гарантувати безпеку особі, щодо якої існує загроза. Так, правоохоронній практиці колишнього СРСР 20-х років відомі окремі факти, коли чекіста-учасника оперативної комбінації, який викликав особливу ненависть ворогів, прикривали чужим іменем, чужими документами, новим місцем проживання. Відносно захисту таким способом свідків, знайти інформацію у спеціальній юридичній літературі не вдалося. Не виключено, що окремі прецеденти мали місце, однак, через

¹ Див.: Філонов О.В. Права, свободи людини та громадянина, їх забезпечення і захист у пам'ятках права на різних історичних етапах // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Зб. наук. ст. – Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ при Донецькому державному університеті – 1999. – № 1. – С. 228-229.

кам'яні стіни колишньої системи, відомості про них до наших днів не дійшли. У подібному випадку, виконуючи свій моральний та службовий обов'язок, працівники правоохоронних органів діяли не згідно закону, а всупереч йому. Адже відомо, що, відповідно до чинного законодавства, у ті часи видача фальшивих документів, підлог тягнули за собою кримінальне покарання. Поряд із цим, у загальній масі напівправди і замовчувань, з якими доводилося і нині доводиться зустрічатися слідчому та іншим працівникам органів внутрішніх справ, значна частина – від страху за подальшу долю свідка, який по закінченні розслідування чи розгляду справи судом залишиться на самоті із вороже налаштованим оточенням обвинуваченого (підсудного).

В Україні проблема забезпечення заходів безпеки виникла досить давно, але тривалий час не знаходила свого вирішення. Не випадково практичні працівники, зіткнувшись із проявами організованої злочинності ще у 80-х роках, відверто ставили питання про необхідність розробки і прийняття цільових законодавчих актів, що забезпечують соціально-правовий захист державою свідків, потерпілих та інших учасників процесу від погроз, шантажу, провокацій, на що зверталася увага В.Т. Томіним у спеціальній літературі¹.

Так, на початку 90-х років ХХ століття цей автор розглядає і рекомендує запровадити у життя так звану Програму захисту свідків. Як аналог для застосування він посилається на "Акт про посилення захисту свідка", який на той час застосовувався у США. Автор відмічає, що досить широко у США застосовувався та на даний час застосовується такий захід безпеки як переселення – зміна місця проживання. Також вказано, що міністр юстиції

¹ Дня : Томин В.Т. Острые углы уголовного судопроизводства. – М.: Юрид. лит., 1991. – С. 118-124.

може передбачати зміну місця проживання і захист свідка під час офіційних процесів, що стосуються організованої злочинної діяльності чи інших серйозних злочинів, якщо він допускає можливість вчинення насильницького злочину стосовно свідка, який бере участь у судовому процесі. Крім того, міністр юстиції може передбачати зміну місця проживання, а також вживати інші заходи по захисту безпосередньо сім'ї чи особи, яка якимось чином тісно зв'язана із свідком чи потенційним свідком, якщо сім'я чи особа піддаються небезпеці через участь свідка у судовому процесі. У зв'язку з охороною свідка, потенційного свідка, близького родича чи близького знайомого свідка, міністр юстиції повинен вжити таких заходів, які на його думку, захистять людину від тілесних ушкоджень. Іншими словами, він повинен гарантувати здоров'я, безпеку, включаючи психологічний комфорт і соціальну адаптацію даної людини до середовища. Міністр юстиції, згідно закону, може: забезпечити людину новими документами, які засвідчують особу; забезпечити новим житлом; передбачити перевезення меблів та інших речей свідка на нове місце проживання; забезпечити необхідний прожитковий мінімум даної особи в сумі, що встановлена відповідними положеннями, що видаються міністром юстиції, на необхідний з його точки зору строк; допомогти людині знайти роботу; забезпечити всі види інших послуг для самостійного проживання; розголошувати чи не розголошувати особу чи місцезнаходження свідка, що взятий під захист, вирішувати будь-яке питання, що стосується свідка чи програми, після ретельного обдумування наслідків наведеного, а також шкоди, яка може бути заподіяна загальному успіху операції. Винятки становлять випадки, коли міністр юстиції повинен на вимогу держави чи місцевих судових виконавців, чи відповідно до судового наказу негайно розголосити перед ними особу, місце знаходження,

особову справу та відбитки пальців людини, що взята під охорону, якщо міністр юстиції дізнається, що вказана особа перебуває під слідством, арештована чи їй пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину, за який передбачено покарання на строк більше одного року, чи будь-якого насильницького злочину¹.

Однак обов'язок захистити законні інтереси учасників кримінального процесу від посягань на них із сторони інших осіб у ряді випадків за правоохоронними органами зберігався. У більшості випадків цей обов'язок носив чисто службовий та моральний характер. Виникало запитання, яким чином захистити від подальшої помсти свідка чи обвинуваченого, які своїми діями сприяли викриттю небезпечних злочинців.

У частині першій статті 3 Конституції України, яка є Основним Законом держави, зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю².

Права і свободи людини та їх гарантії визначають один із основних напрямків діяльності держави, а забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства є важливим складником соціально-правової політики держави, що знайшло відображення в законодавчих та підзаконних нормативно-правових документах³.

Так, 23 грудня 1993 року були прийняті Закон України "Про державний захист працівників суду і право-

¹ Див.: Томин В.Т. Острые углы уголовного судопроизводства. – М.: Юрид. лит., 1991. – С. 118-124.

² Див.: Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К., 1996. – 54 с.

³ Див.: Методичні рекомендації щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства спеціальними підрозділами судової міліції „Грифон”. Бюлетень з обміну досвідом роботи. Додаток №2/2005 / МВС України. Національна академія внутрішніх справ України. – К.: Видавничо-поліграфічний центр при МВС України, 2005. – С. 5.

охоронних органів”¹ і “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”², які набрали чинності з 4 лютого 1994 року. Норми цих законів передбачають заходи забезпечення безпеки, які деякою мірою є аналогічними до заходів, які визначені у “Акті про посилення захисту свідка”. Зокрема, відповідно до статті 7 Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, передбачаються заміна документів, переселення особи, взятої під захист, на нове місце проживання, переведення її на нове місце роботи, забезпечення конфіденційності відомостей про особу. У статті 15 цього Закону, що називається “Забезпечення конфіденційності даних про особу”, передбачається проведення упізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають. Однак норми вказаного Закону протягом 1994-2000 років залишалися без практичного застосування, так як не знаходили свого закріплення у чинному кримінально-процесуальному законодавстві України.

Поступово, рік за роком, дії працівників органів внутрішніх справ по гарантуванню безпеки учасників кримінального судочинства знайшли своє законодавче закріплення та подальший розвиток. Прийняття наведених законодавчих новел свідчить про те, що учасники кримінального процесу, як справедливо зазначає В.М. Тertiшник, в першу чергу сприймаються як особистості, люди зі всіма притаманними їм правами і свободами³. У випадку, коли їм, у зв’язку з дачею показань, загрожує небезпека,

¹ Див.: Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – С. 50.

² Див.: Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – С. 51.

³ Див.: Тertiшник В.М. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. – Х: Арсіс, 2000. – С. 87.

держава зобов'язана надати ефективний захист від злочинних зазіхань.

Вивчення стану забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, показало далеко не втішний результат. У проаналізованих нами кримінальних справах встановлено, що органами досудового слідства та суду тривалий час практично не використовувалися жодні із передбачених законодавством заходів безпеки. Згідно зі статистичними даними Департаменту громадської безпеки МВС України, з початку січня 1999 року і до кінця грудня 2004 року до спецпідрозділу судової міліції надійшло на виконання 16 252 постанови про забезпечення безпеки та охорону громадського порядку в приміщеннях судів. За ними вжито 176 252 заходи безпеки. Також виконано 2 251 постанову про застосування спеціальних заходів безпеки осіб, узятих під захист, у ході виконання яких проведено 4 700 спеціальних заходів безпеки стосовно осіб, узятих під державний захист. Загалом за зазначений період спецпідрозділ судової міліції забезпечив безпеку 3 275 особам¹. Такий низький показник, на нашу думку, був зумовлений недосконалістю законодавства, яке регламентувало забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства на досудовому слідстві, та відсутністю детальних методичних рекомендацій.

У чинному КПК передбачена правова регламентація застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства на судових стадіях процесу. Статтями 20, 290, 292, частиною шостою статті 303 КПК передбачено, яким чином повинен діяти суд у випадку застосування органом дізнання чи досудового слідства на

¹ Див.: Методичні рекомендації щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства спеціальними підрозділами судової міліції „Грифон”. Бюлетень з обміну досвідом роботи Додаток №2/2005 / МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К.: Видавничо-поліграфічний центр при МВС України, 2005. – С. 3.

досудових стадіях процесу заходів безпеки: проводити закритий судовий розгляд; у виняткових випадках звільнити потерпілого від обов'язку з'являтися в судове засідання за наявності письмового підтвердження показань, даних ним раніше; у виняткових випадках звільнити свідка від обов'язку з'являтися в судове засідання за наявності письмового підтвердження показань, даних ним раніше; провести допит свідка з використанням технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі за межами приміщення суду; у разі, коли існує загроза ідентифікації голосу свідка, допит може супроводжуватися створенням акустичних перешкод тощо.

Як показує наш власний досвід роботи на посадах слідчого, учасники кримінального судочинства вкрай рідко звертаються із проханням забезпечити їх безпеку, однак погрози на їх сторону від оточення обвинуваченого та інших осіб поступають досить часто. Актуальним у цьому відношенні є Указ Президента України "Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян" від 18 лютого 2002 року № 143. У цьому документі звертається увага на доцільність узагальнення правоохоронними органами та Міністерством закордонних справ України передового закордонного досвіду по застосуванню заходів безпеки¹.

У Законі України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" передбачено низку заходів забезпечення безпеки. Однак ряд цих заходів (переселення у інше місце проживання, зміна місця роботи чи навчання тощо) є процесуально складними і тому жодного разу не застосовувалися. Так, ці норми запозичені із закордонного законодавства, але у нас відсутні напрацьовані механізми реалізації. У США для прикладу, з

¹ Див.: Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян: Указ Президент України № 143 від 18 лютого 2002 р. // Офіційний вісник України. - 2002 - № 8. - С. 85.

1984 року діє Закон “Про посилену безпеку свідка”, який практично продубльований у законодавстві України, однак упущено ряд додаткових заходів безпеки та механізмів їх реалізації. У США також є кримінальна відповідальність за вчинення впливу на свідків і потерпілих, однак у цій країні державні програми покликані фінансувати зазначені заходи в повному обсязі.

Щодо українського законодавства, то Законами України “Про Державний бюджет України на 2000 рік”, “Про Державний бюджет України на 2001 рік” жодних витрат на зазначені заходи не передбачено, а у 2002¹ та 2003² роках передбачене фінансування у розмірі 15 млн. 50 тис. грн. на забезпечення особистої безпеки суддів і членів їх сімей, охорону приміщень суду, громадського порядку під час здійснення правосуддя. На 2004 рік на аналогічні потреби з Держбюджету передбачалося фінансування в розмірі 24 млн. 381 тис. 600 грн.³, а у 2005 році – 27 млн. 795 тис. грн.⁴.

Отже, протягом останніх п’яти років коштів для здійснення заходів безпеки, передбачених Законом України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, жодною статтею Державного бюджету України не передбачено. Разом з тим у статті 27 цього ж Закону вказується, що фінансування і матеріально-технічне забезпечення заходів безпеки, які ним передбачені, здійснюється на основі законодавства України і в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, а також за рахунок осіб, взятих під захист, якщо на це є їх

¹ Див.: Про Державний бюджет України на 2002 рік: Закон України від 20 грудня 2001 р. // Офіційний вісник України – 2002. – № 2. – С. 68.

² Див.: Про Державний бюджет України на 2003 рік: Закон України від 26 грудня 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 2. – С. 6 – Ст. 43.

³ Див.: Про Державний бюджет України на 2004 рік: Закон України від 27 листопада 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 49 – С. 7 – Ст. 2552.

⁴ Див.: Про Державний бюджет України на 2005 рік: Закон України від 23 грудня 2004 року. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 52. – Книга 1. – С. 14 – Ст. 3431.

письмова згода. Однак зазначеної постанови чи розпорядження Кабінету Міністрів України донині не існує.

Враховуючи викладене, підтримуємо пропозицію І.А. Малютіна передбачити у Державному бюджеті України окрему статтю витрат на виконання Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” та відповідних норм КПК¹.

Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” від 13 січня 2000 року статтю 174 КПК доповнено частиною четвертою, відповідно до якої у виняткових випадках, з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання проводиться поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, з дотриманням вимог, передбачених наведеною статтею².

Дозволимо собі не погодитися із терміном “впізнання”, яке ми вже критикували у попередній главі, наводячи у якості аргументації полярні точки зору відомих процесуалістів. Тут аналогічна проблематика, але створена вже самим законодавцем. Впізнання може означати завершеність дій у процесі пред’явлення для впізнання. Можливий випадок, коли впізнання не відбудеться. У свою чергу у статті 15 Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” йдеться про „проведення упізнання”³. У методичних рекомендаціях по забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства спеціальними підрозділами судової міліції „Грифон” у підрозділі, де йде мова про нерозголошення відомостей про осіб, узятих під захист, як один із заходів

¹ Див.: Малютін І. Проблеми практичної реалізації Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” // Право України. – 2002. – № 12. – С. 101-102.

² Див.: Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 13 січня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 10. – Ст. 79.

³ Див.: Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – С. 51.

зазначене „проведення упізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають”¹.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови наведено терміни „впізнання”, „впізнавати”, „впізнаний”, „впізнати”² як синоніми до слів „упізнавання”, „упізнавати”, „упізнаний”, „упізнати”. Терміни „упізнання”, „впізнання”, „упізнати” за дією тлумачаться як подібні і означають: 1) виявлення в комусь, чомусь когось знайомого або щось знайоме. Знаходити, виявляти в кому-небудь або в собі вже відомі звички, риси вдачі; 2) одержати правдиве уявлення про кого-, що-небудь; 3) розкрити щось невідоме за допомогою здогаду³. Тут же термін „пред’являти” тлумачиться як: 1) показувати якийсь документ (звично на підтвердження чого-небудь); 2) заявляти претензії, ставити які-небудь вимоги стосовно когось, чогось⁴.

В українському орфографічному словнику як рівнозначні наведено терміни „впізнавання” і „упізнавання”; „впізнавати” і „упізнавати”⁵.

У російсько-українському і українсько-російському тлумачному словнику термін „узнавать” перекладається як „пізнавати”, „дідзнатись” і тлумачиться як виявляти у комусь (чомусь) знайомого або отримувати певні відомості про когось (щось)⁶. Тут же „предъявлять” перекладається як „пред’являти” і тлумачиться як: 1) ставити перед ким-

¹ Див.: Методичні рекомендації щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства спеціальними підрозділами судової міліції „Грифон”. Бюлетень з обміну досвідом роботи. Додаток №2/2005 / МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К.: Видавничо-поліграфічний центр при МВС України, 2005. – С. 18.

² Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови // Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпін: ВТФ „Перун”, 2003. – С. 160.

³ Див.: Там же С. 1298.

⁴ Див.: Там же С. 920.

⁵ Див.: Український орфографічний словник // За ред. А.О. Свашенко. – Х.: Прапор, 2003. – С. 116.

⁶ Див.: Російсько-український і українсько-російський тлумачний словник // За заг. ред. Л.Г. Савченко. – Х.: Прапор, 2004. – С. 235.

небудь певні завдання, вимагати від когось виконувати щонебудь; 2) показувати документ¹.

Отже, у зазначених словниках прямо не аналізується пред'явлення для впізнання у розумінні слідчої дії, термін для означення якої є специфічним, але напрошується єдиний висновок: неприпустимо ототожнювати терміни “пред'явлення” і “впізнавати”, “впізнати”, “впізнання”. Як про синоніми можна говорити лише про терміни “впізнання”, “впізнавати”, “впізнаний”, “впізнати” та, відповідно, “упізнавання”, “упізнавати”, “упізнаний”, “упізнати”.

Із незрозумілих причин у юридичній енциклопедії ототожнено терміни “пред'явлення для впізнання” і “впізнання”, яке означається як слідча дія у кримінальному процесі, яка полягає у пред'явленні під час попереднього розслідування потерпілому, свідкові, підозрюваному чи обвинуваченому людей, тварин, неживих предметів, речей з метою оцінки вказаними особами цих об'єктів як таких, що сприймалися або не сприймалися ними раніше у зв'язку з розслідуваною справою².

На наше переконання, поняття “впізнання”, “пред'явлення для впізнання” та “проведення упізнання” не є тотожними між собою. За смисловим значенням впізнання передбачає закінчений процес, який вже відбувся в часі; пред'явлення для впізнання (а саме так, відповідно до статті 174 КПК, називається ця слідча дія) заздалегідь не має передбаченого і спланованого результату, це триваючий процес. Крім того, проведення упізнання передбачає, що вже отримані достатні дані на підтвердження того, що певна особа буде ідентифікована, упізнана. Адже терміни “пред'явити” і “провести” тлумачаться по різному.

¹ Див.: Російсько-український і українсько-російський тлумачний словник // За загвал. ред. П.Г. Савченко – Х.: Прапор, 2004. – С. 173-174.

² Див.: Юридична енциклопедія: в 6 т. // Редкол.: Ю.С. Шемчученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 5: П-С. – 2003. – С. 63.

Враховуючи викладене, пропонуємо привести у відповідність частину четверту статті 174 КПК із офіційною назвою статті та слідчої дії і вважаємо за доцільне замінити у частині четвертій статті 174 слова: "...впізнання проводиться" на слова "...пред'явлення для впізнання проводиться", слова "Про результати впізнання" на слова "Про результати пред'явлення для впізнання" і далі по тексту. Крім того, у пункті б) статті 15 Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" замість слів "...проведення упізнання" у цій нормі закону мають бути слова "...проведення пред'явлення для впізнання" і далі по тексту. За таких умов у КПК та зазначеному законі чітко і зрозуміло буде зафіксовано, що одним із напрямів забезпечення конфіденційності даних про особу є проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи як один з різновидів слідчої дії, передбаченої чинним законодавством України. Зазначену невідповідність не вирішено і у проекті КПК. Однак, на нашу думку, законодавцем вдало зазначено у частині четвертій статті 250 проекту КПК, що з метою забезпечення безпеки впізнаючого слідча дія може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує впізнаючого, тобто виключено як візуальний, так і звуковий контакт між учасниками слідчої дії.

Очевидним є той факт, що частими бувають ситуації, коли життю, здоров'ю, житлу чи майну свідка, потерпілого чи іншим особам, переліченим у статті другій Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" загрожує реальна небезпека. Процесуальний порядок проведення за таких умов пред'явлення для впізнання у чинному КПК не знайшов належного врегулювання. Як зазначено у частині четвертій статті 174 КПК, пред'явлення для впізнання поза візуальним спосте-

реженням того, кого впізнають проводиться з дотриманням вимог, передбачених цією статтею. Однак на практиці не всі норми статті 174 КПК дотримуються, враховуючи специфічність проведення саме цього виду пред'явлення для впізнання. Залишаються законодавчо неврегульованими питання, яким чином забезпечити нерозголошення понятими особливостей зовнішності самого впізнаючого та його анкетних даних, як забезпечити подальшу його безпеку, яким чином зберегти конфіденційність відомостей про понятих і досягти виключення їхньої зустрічі з учасниками процесу тощо.

Вважаємо, що на стадії досудового розслідування слідчий зобов'язаний керуватися вимогами Конституції України, Закону України "Про внесення змін у деякі законодавчі акти України" від 13 січня 2000 року, Закону України від 23 грудня 1993 року "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві", Постанови Кабінету Міністрів України від 26 червня 1995 року № 457 "Про порядок вирішення питань переселення в інше місце проживання, надання житла, матеріальної допомоги і працевлаштування осіб, узятих під державний захист"¹, Постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 червня 1999 року № 10 "Про застосування законодавства, яке передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь в судочинстві"², наказу МВС України "Про затвердження Положення про спеціальний підрозділ судової міліції "Грифон" № 1390 від 19 листопада

¹ Див.: Про порядок вирішення питань із переселення в інше місце проживання, надання житла, матеріальної допомоги і забезпечення роботою осіб, що взяті під захист: Постанова Кабінету Міністрів України № 457 від 26 червня 1995 р.

² Див.: Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів, а також осіб, що беруть участь у судочинстві: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 18 червня 1999 р. – К., 1999. – 5 с.

2003 року¹, наказу МВС України від 5 травня 2004 року № 465, яким затверджено Інструкцію про порядок забезпечення безпеки учасників судового процесу та державного захисту працівників суду і правоохоронних органів, членів їх сімей та близьких родичів і Порядок забезпечення безпеки осіб, узятих під державний захист, при пішому слідуванні та слідуванні автотранспортом².

Отже, дотримуючись вимог зазначених нормативних актів України, слідчий зобов'язаний вжити вичерпних заходів для забезпечення безпеки особи із обов'язковою умовою – оформлення процесуальних документів про застосування заходів безпеки таким чином, щоб не розгосити інформацію з обмеженим доступом щодо особи, взятої під захист. Адже у практичній діяльності виникає багато непорозумінь стосовно самої процедури проведення та належного оформлення його результатів, так як існуючі методичні рекомендації стосуються не всіх аспектів організації, проведення та фіксації ходу і результатів слідчої дії. На існування цієї проблеми нами вже зверталася увага у спеціальній літературі³. Її вирішення вбачається у подальшій розробці проведення пред'явлення для впізнання саме поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, і чіткому визначенні черговості тактичних прийомів, які при цьому застосовуються.

¹ Див.: Про затвердження Положення про спеціальний підрозділ судової міліції "Грифон": Наказ МВС України № 1390 від 19 листопада 2003 р. // Довідник працівника міліції: у 2-х книгах. – Кн. 2. – Ч. II.: Нормативно-правові акти з питань діяльності органів внутрішніх справ / Довідкове видання. Відп. ред. М.В. Білоконь. – К.: Видавнича компанія „Воля”, 2004. – С.474–482.

² Див.: Про затвердження Інструкції про порядок забезпечення безпеки учасників судового процесу та державного захисту працівників суду і правоохоронних органів, членів їх сімей та близьких родичів і Порядку забезпечення безпеки осіб, узятих під державний захист, при пішому слідуванні та слідуванні автотранспортом: Наказ МВС України № 465 від 5 травня 2004 р. – К., 2004. – 20 с.

³ Див.: Басиста І.В. Актуальні проблеми пред'явлення для впізнання поза візуального спостереження // Вісник Юричної академії МВС. – 2004. – Спец. випуск № 1. – С. 117–121.; Басиста І.В. Особливості проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи // Наукові записки Національного університету "Києво-Могилянська академія", 2005. – Т. 38. – Юричні науки. – С. 16–18.

Із аналізу зазначених нормативних актів відслідковується єдиний висновок: у законодавчому плані не велося цілеспрямованої роботи, спрямованої на захист учасників кримінального судочинства. Так, ще у грудні 1993 року прийнято Закон України “ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, яким передбачено пред’явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають. Потім у законодавчому процесі настає глибока пауза, яка триває до середини 1995 року, коли Кабінет Міністрів України видав постанову № 457 від 26 червня 1995 року. Цим документом передбачався порядок вирішення питань переселення в інше місце проживання, надання житла, матеріальної допомоги, працевлаштування осіб, узятих під державний захист, після чого наступила дворічна пауза. Вийшло так, що законом та постановою продекларовано норми, а от хто повинен їх виконувати, яким мало бути фінансування, жодним нормативно-правовим актом передбачено не було. Лише у червні-липні 1997 року відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України №335-р¹ та наказу МВС України № 467 створено спеціальні підрозділи міліції у структурі міліції громадської безпеки для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та близьких родичів², а наказом № 360 від 6 травня 1999 року, який на даний час скасований, внесено ряд змін та доповнень щодо об’єктів охорони. Однак жодного суттєвого впливу на загальний процес вони не

¹ Див.: Про створення у структурі міліції громадської безпеки спеціальних підрозділів для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 335-р від 28 червня 1997 р. // Офіційний Вісник України. – 1997. – № 27. – С. 148.

² Див.: Про створення спеціальних підрозділів міліції для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та близьких родичів: Наказ МВС України № 467 від 23 липня 1997 р. – К., 1997. – 8 с.

мали, як і інші нормативно-правові акти, прийняті з даного питання¹. Діяльність вказаних підрозділів міліції регламентувалася Тимчасовим положенням про спеціальний підрозділ міліції для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та близьких родичів і для охорони установ судових експертиз. Співробітникам цих підрозділів надавалися повноваження з перевірки заяв про загрозу безпеці, підготовки по цих питаннях проектів необхідних рішень керівництва УМВС; обмін необхідною інформацією з іншими оперативними підрозділами; особистої охорони осіб, які захищаються; охорони громадського порядку та безпеки в приміщеннях суду, охорони установ судово-психіатричних експертиз і інших експертних організацій. Однак хто і яким чином повинен був проводити заходи по забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства, взагалі не визначалося.

Через неконкретність законодавчих норм практичні працівники не могли навіть визначитися із суб'єктами своєї охорони. Лише у 2000–2001 роках, розуміючи гостроту проблеми та маючи невтішні результати слідчо-судової практики, законодавець вніс ряд змін і доповнень до чинних Законів України. Кримінально-процесуальний кодекс України доповнено статтями 52¹, 52², 52³, 52⁴, 52⁵, 69¹; статтю 14¹ доповнено частинами четвертою і п'ятою; доповнено також статті 20, 43, 43¹, 48, 49, 50, 51, 77, 85, 97, 112, 127, 128, 128¹, 170, 174, 176, 217, 218, 224, 253, 254, 255, 276, 290, 292, 300, 302, 303, 306, 307, 324. Криміналь-

¹ Див.: Про затвердження Тимчасової інструкції про порядок забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та близьких родичів та Порядку супроводження осіб, взятих під державний захист, під час забезпечення заходів особистої охорони: Наказ МВС України № 130 від 26 лютого 1998 р. – К., 1998. – 18 с.; Про заходи і порядок здійснення контролю за забезпеченням захисту працівників прокуратури: Наказ Генерального прокурора України №3 від 28 хвітня 1994 р. – К., 1994. – 5 с.

ний кодекс України доповнено статтями 181¹, 181². Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено статтею 185¹¹, внесено зміни у статті 221, 294, 255. Виправно-трудоий кодекс України доповнено статтею 81². Статтю 88 Лісового кодексу України доповнено окремою частиною. У Законі України “Про міліцію” змінено редакцію пункту 25 статті 10, частини першу і другу статті 21, статтю 11 доповнено окремим пунктом. У Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність” доповнено статті 1, 6, 9, 10, змінено формулювання статей 3, 7. Також внесено зміни та доповнення у Закон України “Про Службу безпеки України” та у Закон України “Про статус суддів”.

Так, відповідно до статті 52¹ КПК право на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав мають:

- особа, яка заявила до правоохоронного органу про злочин або в іншій формі брала участь у виявленні, запобіганні, припиненні і розкритті злочину чи сприяла цьому;

- потерпілий або його представник у кримінальній справі;

- підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники;

- цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої злочином;

- свідок;

- експерт, спеціаліст, перекладач і понятий;

- члени сімей та близькі родичі осіб, перелічених у пунктах 1–6 цієї статті, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.

Орган дізнання, слідчий, прокурор або суд, одержавши заяву чи повідомлення про загрозу безпеці особи, зазначеної у частині другій цієї статті, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше ніж три доби, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або відмову в застосуванні заходів безпеки. Відповідно до свого рішення вони приймають мотивовану постанову чи ухвалу і передають її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Ця постанова чи ухвала є обов'язковою для виконання зазначеними органамими.

Орган, якому доручено здійснювати заходи безпеки, встановлює перелік необхідних заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами і необхідністю усунення існуючої загрози. Про заходи безпеки, умови їх здійснення та правила користування майном або документами, виданими з метою забезпечення безпеки, повідомляється особа, взята під захист.

У разі наявності в заяві (повідомленні) про загрозу безпеці особи, зазначеної у частині другій цієї статті, відомостей про злочин орган дізнання, слідчий, прокурор, суд або суддя в порядку, передбаченому статтями 94, 98 і 99 КПК, приймає рішення про порушення чи відмову в порушенні кримінальної справи або про передачу заяви (повідомлення) за належністю. Про прийняте рішення заявнику негайно надсилається повідомлення. Орган, який здійснює заходи безпеки, письмово інформує орган дізнання, слідчого, прокурора, суд або суддю, у провадженні якого перебуває кримінальна справа, про вжиті заходи та їх результати.

Стаття 52² КПК визначає права і обов'язки осіб, щодо яких здійснюються заходи безпеки. Зокрема вони мають право:

– подавати клопотання про вжиття заходів безпеки або про їх скасування;

– знати про застосування щодо них конкретних заходів безпеки;

– вимагати від органу дізнання, слідчого, прокурора, суду застосування додаткових заходів безпеки або скасування здійснюваних заходів;

– оскаржити незаконні рішення чи дії органів, які забезпечують безпеку, до відповідного органу вищого рівня, прокурора або суду.

Особи, взяті під захист, зобов'язані:

– виконувати умови здійснення заходів безпеки і законні вимоги органів, які здійснюють заходи безпеки;

– негайно інформувати зазначені органи про кожний випадок погрози або протиправних дій щодо них;

– поводитися з майном та документами, виданими їм у тимчасове користування органом, який забезпечує безпеку, згідно з установленими законодавством правилами.

У статті 52³ КПК йдеться про нерозголошення відомостей про особу, щодо якої здійснюються заходи безпеки. Так, нерозголошення відомостей про особу, взяту під захист, може забезпечуватися шляхом обмеження відомостей про неї в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також протоколах слідчих дій та судових засідань. Орган дізнання, слідчий, прокурор, суд (суддя), прийнявши рішення про застосування заходів безпеки, виносить мотивовану постанову, ухвалу про заміну прізвища, імені, по батькові особи, взятої під захист, на псевдонім. Надалі у процесуальних документах зазначається лише псевдонім, а справжнє прізвище, ім'я, по батькові (рік, місяць і місце народження, сімейний стан, місце роботи, рід занять або посада, місце проживання та інші анкетні дані, що містять інформацію про особу, яка перебуває під захистом) вказу-

ються лише у постанові (ухвалі) про заміну анкетних даних. Ця постанова (ухвала) до матеріалів справи не додається, а зберігається окремо в органі, у провадженні якого перебуває кримінальна справа. У разі заміни прізвища особи, взятої під захист, на псевдонім з матеріалів справи вилучаються протоколи слідчих дій та інші документи, в яких зазначено достовірні відомості про цю особу, і зберігаються окремо, а до матеріалів справи додаються копії цих документів із заміною справжнього прізвища на псевдонім.

Відомості про заходи безпеки та осіб, взятих під захист, є інформацією з обмеженим доступом. На документи, що містять таку інформацію, не поширюються правила, передбачені частинами другою і третьою статті 48, статтями 217-219 і 255 КПК.

Порядок скасування заходів безпеки визначений статтею 52⁴ КПК. Заходи безпеки можуть бути скасовані на підставі закінчення строку конкретного заходу безпеки; усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, взятих під захист; систематичного невиконання особою, взятою під захист, законних вимог органів, що здійснюють заходи безпеки, якщо ця особа письмово була попереджена про можливість такого скасування.

Приводом для скасування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів може бути: заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича, щодо якого були застосовані заходи безпеки; отримання достовірної інформації про усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб. За наявності підстав для скасування заходів забезпечення безпеки органом дізнання, слідчим, прокурором, судом (суддею) виноситься мотивована постанова чи ухвала про їх скасування. Рішення про скасування заходів безпеки

письмово протягом доби доводиться до відома особи, щодо якої були застосовані ці заходи.

Оскарження рішень про відмову в застосуванні заходів безпеки або про їх скасування регламентоване статтею 52³ КПК. Постанова органу дзнання або слідчого про відмову в застосуванні заходів безпеки або про їх скасування може бути оскаржена до відповідного прокурора або суду, а якщо така постанова винесена прокурором – до вищестоящего прокурора або суду. Постанова судді або ухвала суду про відмову в застосуванні заходів безпеки або про їх скасування може бути оскаржена особою, інтересів якої вона стосується, до вищестоящего суду.

Тільки у 2003 році відповідно до наказу МВС України № 1390 від 19 листопада “Про затвердження Положення про спеціальний підрозділ судової міліції “Грифон” обов’язок по забезпеченню особистої безпеки учасників кримінального судочинства покладено на його працівників. Цим відомчим документом скасовано попередній наказ МВС України № 467 від 23 липня 1997 року.

Аналіз відомчих нормативних документів свідчить, що вони не повною мірою узгоджуються між собою та чинним КПК. Так, у наказі МВС України № 467 від 23 липня 1997 року йшлося про те, що відомості про заходи безпеки та осіб, взятих під захист, є таємною інформацією, у статті 52³ КПК України та статті 88 проекту КПК – інформацією з обмеженим доступом, у наказі МВС України № 1390 від 19 листопада 2003 року аналогічна інформація характеризується як конфіденційна, що у деякій мірі відповідає окремим положенням статті 15 Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, де говориться про забезпечення конфіденційності даних про особу. У Законі України “Про інформацію” під інформацією з обмеженим доступом розуміються два її різновиди: конфіденційна і

таємна. Конфіденційна інформація— це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов.

Однак у деяких чинних нормативних актах України у поняття „конфіденційність” вкладено інший зміст. Так у пункті 13 статті 8, частині другій статті 11 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”¹, пункті 9 статті 25, частині четвертій статті 28 Закону України “Про Службу безпеки України”², пункті 4 статті 6 Закону України “Про державну таємницю”³ вказано про *конфіденційне* співробітництво і *конфіденційність* відносин з громадянами, які сприяють діяльності оперативно-розшукових підрозділів. Враховуючи специфіку їх роботи, вочевидь тут мається на увазі не обмеженість доступу до інформації з боку інших осіб, а неприпустимість розголошення про таке співробітництво, його таємність. Саме цю обставину фактично підтверджують положення частини третьої статті 11 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”. Про те, що відомості конфіденційного характеру, отримані посадовими особами по підтриманню правопорядку, зберігаються у таємниці, якщо виконання обов’язків або вимоги правосуддя не вимагають іншого, вказується також у статті 4 Кодексу поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку, затвердженого резолюцією № 34/168 Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 року⁴.

¹ Див.: Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 13 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 22. — Ст. 303.

² Див.: Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 27. — Ст. 382.

³ Див.: Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 16. — Ст. 93.

⁴ Див.: Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка: Утвержден резолюцией № 34/168 Генеральной Ассамблеи ООН 17 декабря 1979 г. // СССР и международное сотрудничество в области прав человека. Документы и материалы. — М.: Междунар. отношения, 1989. — С. 238—240.

Як нами раніше зазначалося¹, ці два поняття – конфіденційність і таємність, розглядаються інколи як синоніми в юридичній літературі², а також в багатьох довідниках з української і російської мов. Однак укладачі цих довідників приводять і інші тлумачення конфіденційності, які, на нашу думку, більш точно розкривають зміст цього поняття. До таких синонімів віднесені довірливість, інтимність, приватність³.

Враховуючи неконкретність поняття конфіденційної інформації⁴, застосоване у словниках, галузевих законах та відповідно до офіційного тлумачення⁵, нами вже було запропоновано визнати *конфіденційною інформацією обмеженого доступу, якою володіли одні суб'єкти (свідок, потерпілий та інші), а в ході розслідування кримінальної справи вона стала відома іншим суб'єктам (слідчий, працівник органу дізнання, прокурор), яку вони в силу своїх службових повноважень використовують при проведенні процесуальних дій для встановлення конкретних обставин справи чи винуватості певних осіб*⁶.

Громадяни, юридичні особи, які володіють інформацією професійного, ділового, виробничого, банківського,

¹ Див.: Галаган В.І., Матвієнко В.В. Проблеми використання конфіденційної інформації на досудових стадіях кримінального процесу // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 2. – С. 87-92.

² Див.: Півненко В. Досудове слідство: проблеми теорії та практики // Право України. – 1998. – № 12. – С. 76-77.

³ Див.: Новий тлумачний словник української мови: У 4-х т. / В. Яременко, О. Сліпущко. – К.: Аконті, 1998. – Т. 2. – Ж–Обд. – С. 320.; Словарь русского языка: В 4-х т. / АН СССР, Институт русского языка: Под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Рус. язык, 1981. – Т. 2. – С. 95.; Словарь синонимов русского языка / Под ред. Л.А. Чешко. – 4-е изд. – М.: Рус. язык, 1975. – С. 199.

⁴ Див.: Олійник І.С., Ганич Д.І. Російсько-український словник. – К.: АСК, 1997. – С. 218.

⁵ Див.: Рішення Конституційного Суду України № 5-зп від 30 жовтня 1997 р. у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України "Про інформацію" та статті 12 Закону України "Про прокуратуру" (справа К.Г. Устименка) // Офіційний Вісник України. – 1997. – № 46. – С. 126.

⁶ Див.: Галаган В.І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України: Монографія. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – С. 121.

комерційного та іншого характеру, одержаною на власні кошти, або такою, яка є предметом їх професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого інтересу і не порушує передбаченої законом таємниці, самостійно визначають режим доступу до неї, включаючи належність її до категорії конфіденційної, та встановлюють для неї систему (способи) захисту. Виняток становить інформація комерційного та банківського характеру, а також інформація, правовий режим якої встановлено Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України (з питань статистики, екології, банківських операцій, податків тощо) та інформація, приховування якої являє загрозу життю і здоров'ю людей. До таємної інформації належить інформація, що містить відомості, які становлять державну¹ та іншу, передбачену законом таємницю, розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству і державі. Віднесення інформації до категорії таємних відомостей, які становлять державну таємницю, і доступ до неї громадян здійснюється відповідно до Закону про цю інформацію. Порядок обігу таємної інформації та її захисту визначається відповідними державними органами за умови додержання вимог, встановлених зазначеним Законом України "Про інформацію". Порядок і терміни обнародування таємної інформації визначаються відповідним законом. Інформація з обмеженим доступом може бути поширена без згоди її власника, якщо ця інформація є суспільно значимою, тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист². Відповідно до статті 4.15 розгорнутого Переліку відомостей, що становлять державну таємницю в системі МВС

¹ Див.: Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ Голови Служби безпеки України № 440 від 12 серпня 2005 р. – 63 с.

² Див.: Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – С. 650.

України, затвердженого наказом МВС України № 207 від 6 березня 2003 року, відомості щодо зміни прізвища, переселення до іншого місця проживання конкретних осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві і взяті під захист на підставі Закону України від 23 грудня 1993 року “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” – належать до цілком таємної інформації. Відомості про зміст, організацію, форми, методи, а також режим здійснення охоронних заходів стосовно осіб, особиста охорона яких здійснюється на підставі вимог законів України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів”, “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, відповідно до розділу шостого цього наказу, належать до Переліку конфіденційної інформації в системі МВС України, якій надається гриф обмеження доступу “Для службового користування”¹.

Проаналізовані положення наочно свідчать про відсутність однакового підходу до визначення режиму обмеження використання даних, що стосуються забезпечення заходів безпеки. Поняття „обмежений доступ”, „таємно”, „цілком таємно”, „конфіденційно” співвідносяться між собою як ціле і частина, де семантичною домінантою у співвідношенні термінів є „обмежений доступ”. Однак, вважаємо, що дії слідчого мають бути спрямовані на дотримання режиму таємності щодо заходів забезпечення безпеки з метою їх нерозголошення. Саме такий підхід до надання особі псевдоніму, визначений у методичних рекомендаціях Генеральної Прокуратури України, де зазначено, що оригінали та направлені до виконання копії постанов слідчого про вжиття заходів

¹ Див.: Про оголошення розгорнутого переліку відомостей, що становлять державну таємницю в системі МВС України та затвердження Переліку конфіденційної інформації в системі МВС України, якій надається гриф обмеження доступу “Для службового користування”: Наказ МВС України № 207 від 6 березня 2003 р. – К., 2003. – 28 с.

щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, зберігаються за правилами таємного діловодства. При цьому за правилами таємного діловодства здійснюється підготовка, облік, зберігання, використання і знищення таких документів¹. Це, на наш погляд, цілком слушна вказівка. З цієї причини вважаємо за доцільне на законодавчому рівні розповсюдити на заходи забезпечення безпеки саме режим таємності.

Отже, можна зробити висновок, що чинне нормативно-правове регулювання пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи нині явно є недостатнім. Свідченням цьому є результати проведеного нами анкетування 150 слідчих МВС України. На запитання, з яких джерел вони отримали інформацію про можливість пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, 74 (49,3 %) опитаних відповіли, що із чинного законодавства, 51 (34 %) – із норм міжнародного права, 11 (7,3 %) - із методичних рекомендацій по застосуванню норм КПК, 9 (6 %) - на нарадах зі службової підготовки, 3 (2 %) - керувалися практичним досвідом працівників, що застосовували такі заходи, а 1 (0,7 %) опитаний отримав зазначену інформацію на курсах підвищення кваліфікації.

З метою подолання такої негативної тенденції в діяльності органів внутрішніх справ України нагальним є продовження наукових досліджень, розробка ґрунтовних методичних рекомендацій та роз'яснень, які стали б вагомим помічником у діяльності органів дізнання та досудового слідства, внесення змін і доповнень до чинного Кримінально-процесуального кодексу України.

¹ Див.: Методичні рекомендації з питань застосування законодавства про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві Листинститут Генеральної прокуратури України, Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України, слідче управління ГУ МВС України в м. Києві. - К., 2001. - С. 7.

На користь наведеного свідчать результати анкетування слідчих України, Росії, Республіки Беларусь, Казахстану, Узбекистану, Республіки Молдови, проведеного Н.С. Карповим у 2002 році. На запитання, чим обумовлені недоліки в діяльності органів внутрішніх справ по боротьбі зі злочинністю, респонденти вказали серед інших причин відсутність методичних і практичних рекомендацій, які б відповідали потребам сучасної практики. Із 1878 опитаних цим автором таким чином відповіли 53,8 % (Україна); із 698 – 47,9 % (Росія); із 408 – 47,5 % (Беларусь); із 363 – 47,4 % (Казахстан); із 315 – 83,5 % (Узбекистан); із 261 – 81,6 % (Молдова). Всього 3923 опитаних слідчих України, Росії, Республіки Беларусь, Казахстану, Узбекистану, Молдови вказали, як недолік в діяльності органів внутрішніх справ по боротьбі зі злочинністю, відсутність методичних і практичних рекомендацій, які б відповідали потребам сучасної практики, що становить в цілому – 55,7 %.

На запитання, яка із причин є основним недоліком у діяльності органів внутрішніх справ по боротьбі зі злочинністю, на четвертому місці опитані вказали відсутність методичних і практичних рекомендацій, які б відповідали потребам сучасної практики: із 1878 – 24,1 % (Україна); із 698 – 22,9 % (Росія); із 408 – 27,9 % (Беларусь); із 363 – 28,9 % (Казахстан); із 315 – 34,9 % (Узбекистан); із 261 – 32,9 % (Молдова). Всього 3923 опитані слідчі основним недоліком у діяльності органів внутрішніх справ по боротьбі зі злочинністю на четвертому місці вказали відсутність методичних і практичних рекомендацій, які б відповідали потребам сучасної практики, що становить – 26,2 %¹.

¹ Див.: Карпов Н.С. Криминалистическое изучение преступной деятельности, средства и методы борьбы с ней (данные эмпирических исследований). – К.: НАВД Украины. 2004. – С. 6-7

§ 2.2. Співвідношення процедури пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи із кримінально-процесуальним законодавством деяких країн СНД та міжнародно-правовими актами в галузі кримінального судочинства

Відповідно до частини першої статті 9 Конституції України чинні міжнародно-правові договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України¹. Укладені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять невід'ємну частину національного законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Міжнародно-правові документи у формі декларацій або резолюцій за своєю правовою природою носять рекомендаційний характер і не підлягають підписанню кожною зі сторін, яка їх прийняла, і ратифікації. Однак вони слугують основою для прийняття, вдосконалення і реалізації норм національного законодавства країн – членів ООН та інших міжнародних організацій².

На відповідність процедури пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи міжнародно-правовим актам в галузі кримінального судочинства нами раніше вже зверталася увага у спеціальній літературі³.

Проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, відповідає

¹ Див.: Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К., 1996. – 54 с.

² Див.: Про дію міжнародних договорів на території України: Закон України від 10 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – Ст. 137.

³ Див.: Басиста І.В. Відповідальність за пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням // Вісник Львівського юридичного інституту МВС України. – 2004. – № 2 – С. 87–93.; Басиста І.В. Нормативно-правове регулювання проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають (порівняльний аспект) // Вісник Юридичної академії МВС. – 2004. – № 2. – С. 305–309.

вимогам Загальної декларації прав людини, прийнятої 10 грудня 1948 року. Права людини повинні охоронятися владою закону з метою забезпечення того, щоб людина не вдавалася в якості останнього засобу до повстання проти тиранії та гніту. У статті 3 Декларації зазначається, що кожна людина має право на життя, на свободу і особисту недоторканість, у статті 7 – що всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом¹.

Процесуальна форма проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, у повній мірі відповідає іншим міжнародно-правовим документам.

Так, відповідно до положень глави другої Статуту Ради Європи, підписаного 5 травня 1949 року, до якого 31 жовтня 1995 року приєдналася Україна, кожна держава – член Ради Європи обов'язково повинна визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод².

У частині 2 статті 8 Конвенції про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 року, яку ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 року, вказується, що органи державної влади не можуть втручатися у здійснення права на повагу до приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції інакше, ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод

¹ Див.: Загальна декларація прав людини: Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. // Права людини в документах ООН. – Амстердам–Київ, 1997. – Кн. I. – С. 5–10.

² Див.: Статут Ради Європи. 05 травня 1949 р. // Збірник міжнародних документів (цитата) – Київ: Фора, 2000. – 384 с.

інших осіб. Стаття 18 цього документа визначає, що обмеження, які дозволяються Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, можуть застосовуватися тільки з тією метою, для якої вони передбачені¹.

У статтях 6 та 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, який ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1976 року, охорона життя людини, її здоров'я, житла визнаються основними завданнями².

У Європейській конвенції по відшкодуванню шкоди жертвам насильницьких злочинів, яка прийнята 24 листопада 1983 року, вказано, що члени ради Європи мали єдину мету, підписуючи цю Конвенцію, забезпечити права осіб, які постраждали від вчинення злочинів. Україна, будучи членом Ради Європи, зобов'язалася на міжнародному рівні, виходячи із принципів справедливості та солідарності, виконувати зазначені вимоги³.

Запобігати приниженню гідності людини, дотриманню декларованих законами держави прав та свобод покликані положення Протоколу №1 до Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, підписаний 4 листопада 1993 року, ратифікований Законом України від 13 вересня 2001 року⁴.

Свідченням непохитності у прагненнях забезпечення прав та свобод людини є підписаний 4 листопада 1993 року

¹ Див.: Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – С. 270.

² Див.: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. // Права людини в документах ООН. – Амстердам-Київ, 1997. – Кн. I. – С. 11–30.

³ Див.: Европейская конвенция по возмещению ущерба жертвам насильственных преступлений от 24 ноября 1983 г. // Сб. док. Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. – М.: СПАРК, 1998. – С. 81–85.

⁴ Див.: Протокол №1 до Европейской конвенции по запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, підписаний 4 листопада 1993 р., ратифікований Законом №2689-III (2689-14) від 13 вересня 2001 року.

Протокол № 2 до Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню та покаранню, який ратифікований Законом від 13 вересня 2001 року¹.

У Рекомендації R (85) 11 Ради Міністрів державам – членам Ради Європи йдеться про те, що кримінальне судочинство традиційно сформоване з точки зору норм, які перш за все стосуються відносин між державою і правопорушником, внаслідок цього робочий механізм такої системи часом може погіршувати, а не полегшувати проблеми потерпілого. Тому слід укріплювати довіру потерпілого до кримінального судочинства, схилити його до співробітництва². Саме пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, в першу чергу покликане сприяти довірі між слідчим та потерпілим.

Декларація про права і обов'язки окремих осіб, груп і організацій суспільства заохочувати і захищати загально-визнані права людини і основні свободи від 9 грудня 1998 року у преамбулі визначає, що всі права людини і основні свободи є універсальними, неподільними і взаємозалежними, взаємопов'язаними і повинні заохочуватися і здійснюватися на справедливій і рівноправній основі без шкоди для здійснення кожного з цих прав і свобод. Стаття 2 цієї Декларації передбачає обов'язок кожної держави захищати ці права людини шляхом застосування таких заходів, які вимагаються необхідністю, і таких правових гарантій, які забезпечать користування всіма особами, що знаходяться під юрисдикцією держави, правами й свободами на практиці. З цією метою кожна

¹ Див.: Протокол №2 до Європейської Конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню та покаранню, підписаний 4 листопада 1993 р., ратифікований Законом №2690-III (2690-14) від 13 вересня 2001 року.

² Див.: Рекомендація R (85) 11 Комітета Міністрів державам-членам Ради Європи. Департамент по правам человека Совета Европы. Сборник международно-правовых документов «Права человека». – Минск: Белфранс, 1999 г.

держава приймає такі законодавчі, адміністративні та інші заходи, які є необхідними для забезпечення ефективних гарантій прав і свобод, визначених Декларацією¹. Отже, пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи в повній мірі відповідає вимогам міжнародних нормативно-правових актів, витікає з них.

У зовнішніх відносинах нашої держави основоположними напрямками визначено визнання і дотримання зазначених вище положень міжнародно-правових актів, вжиття заходів по їх реальному втіленню у життя. Як зазначає Л.М. Добробог, однією з умов досягнення цієї мети є імплементація статей конвенцій у національне право нашої держави та їх реальне застосування².

Імплементація у юридичній енциклопедії трактується у перекладі із латинського (*implere*) – наповнювати, досягати, виконувати, здійснювати. В міжнародному праві – організаційно-правова діяльність держав з метою реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань. Її механізм включає в себе сукупність правових та інституційних засобів, що використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному та національному рівнях³.

Як відмічає Л.М. Ліпачова, основи теорії імплементації розроблено та викладено у працях Х. Лаутерпахта та П. Дроста⁴. Ця авторка зазначає, що центральне місце у розробленій ними теорії імплементації відводиться праву

¹ Див.: Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загальнолюдські права людини та основні свободи. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН (9 грудня 1998 р.) // Права людини в документах ООН. – Амстердам-Київ, 1997. – Кн. 1. – С. 52–65.

² Див.: Добробог Л.М. Конвенція "Про захист прав та основних свобод" для України // Україна між минулим і майбутнім: Матер. всеукр. наук. конференції – Київ: НАВС України, 2002. – С. 59.

³ Див.: Юридична енциклопедія: в 6 т. // Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 2: Д-Й. – 1999. – С. 667.

⁴ Див.: Ліпачова Л.М. Імплементація норм міжнародного права з міжнародного судового захисту прав і свобод людини у національне законодавство України // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності (зб. наук. ст.). – Донецьк: ДІВС при Донецькому державному університеті, 1999. – №1. – С. 220.

індивідуальних звернень, що розглядається ними як невід'ємне право як відносно держави, громадянина, так і відносно всього світового співтовариства. За своїм змістом теорія імплементації, у першу чергу, передбачає необхідність захисту індивіда від його власної держави. Тобто, у теорії держави та права є таке поняття як “система стримувань і противаг”. Іншими словами, з метою запобігання узурпації влади певною особою влада поділяється на три гілки: законодавчу, виконавчу і судову. У результаті такого поділу виграє громадянин, який певним чином захищений, так як держава відповідає за діяльність своїх органів. Це положення знайшло відображення у статті 3 Конституції України.

Ззначаючи думку П. Дроста, Л.М. Ліпачова вказувала, що імплементацію слід поділяти на внутрішньо-державну та міжнародну, причому остання може носити як судовий, так і не судовий характер. Одночасно з цим виділяється міждержавна, так звана непряма імплементація (у цьому ракурсі тільки держава може взяти участь у процедурі захисту прав, свобод людини і громадянина), а також пряма імплементація, коли індивіди або групи індивідів мають право звертатися до міжнародних органів¹.

Імплементованим по відношенню до міжнародно-правових документів є не лише процесуальний порядок пред'явлення для влізання поза візуальним спостереженням особи, а й інші, передбачені Законом України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” заходи. Крім того, зазначені зміни, внесені до КПК України, співзвучні із положеннями процесуального законодавства ряду країн ближнього зарубіжжя.

¹ Див.: Ліпачова Л.М. Імплементація норм міжнародного права з міжнародного судового захисту прав і свобод людини у національне законодавство України // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності (36. наук. ст.). – Донецьк: ДІВС при Донецькому державному університеті, 1999. – №1. – С. 220.

Так, у КПК Латвії передбачено забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Такі заходи іменуються спеціальним процесуальним захистом¹. Число громадян, що піддавалися насильству і загинули від злочинних посягань, як зазначає С. Казака, говорить про те, що чинний кримінально-процесуальний закон у Латвії, як і в Україні, не міг достатньою мірою захистити права учасників кримінального судочинства, оскільки правовий механізм забезпечення їх безпеки був відсутній. У Латвійській Республіці, як і у всіх пострадянських державах, на початку 90-х років виникла соціальна потреба в захисті життя, майна і т.д. Тому 13 серпня 1991 року Верховною Радою Латвійської Республіки прийнято спеціальний закон, що серед різновидів процесуального захисту учасників кримінального судочинства передбачав і можливість пред'явлення для впізнання поза візуальним контактом. Але знову ж таки, закріплення у законі заходів захисту у цілому проблему не вирішували, оскільки носили декларативний характер. Єдиним, відносно ефективним засобом було застосування псевдоніма щодо особи, взятої під захист. Однак та обставина, що його застосування не було обмежене досудовим розслідуванням, приводела до курйозів при дослідженні доказів у судах першої та апеляційної інстанції. Деякі судді ігнорували вжиті на досудовому слідстві заходи забезпечення безпеки та проводили допити осіб із викликом у залу суду в загальному порядку².

Однак Латвія досить ефективно вийшла із цієї ситуації. 12 червня 1997 року законодавчим органом Латвії прийнято низку законів, якими внесено зміни до Кримі-

¹ Див.: Уголовно-процесуальный кодекс Латвии / Пер. с лат. "Biznesa informācijas birojs", 2003. – С. 33-35.

² Див.: Сандра Казака. Спеціальний процесуальний захист осіб у Латвії: Матер. наук.-практ. конф. "Актуальні проблеми профілактики правопорушень підрозділами міліції громадської безпеки". – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – С. 150-155.

нально-процесуального кодексу, Кримінального кодексу, Закону Латвійської Республіки „Про оперативну діяльність”, тобто у результаті встановлено комплекс конкретних заходів, спрямованих на ефективне забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві¹.

Заходи спеціального процесуального захисту структурно сформовані в КПК Латвії у вигляді нової глави 9А “Спеціальний процесуальний захист осіб, що дають показання по кримінальній справі”. Серед ряду таких заходів у статті 106⁷ наведено: застосування технічних засобів під час допиту, які не дають можливості ідентифікації голосу особи, щодо якої вжито заходів забезпечення безпеки; пред’явлення для впізнання поза візуальним контактом того, хто впізнається, з тим, що впізнає; допит особи, взятої під захист, суддею у нарадчій чи іншій спеціальній кімнаті, із застосуванням технічних засобів, що дає можливість учасникам судового слідства задавати такій особі запитання за відсутністю візуального контакту з нею; створення під час допиту акустичних перешкод з метою унеможливлення ідентифікації голосу особи, що взята під захист². Ряд положень чинного КПК та проекту КПК України щодо забезпечення заходів безпеки перетинаються із зазначеною главою КПК Латвії.

У результаті імплементаційних процесів докорінних змін зазнали всі галузі національного законодавства України. Однак різні правові системи мають суттєві особливості. Це пов’язано із етнокультурою, звичаями, ступенем розвитку суспільства чи спільноти, а також ступенем правового нігілізму окремих індивідів. У

¹ Див.: Петрухин И.Л. Защита лиц, содействующих правосудию // Уголовное право. – 1991. – № 1. – С. 70; Шешуков М.И. Латвийское законодательство о защите лиц, содействующих правосудию по уголовным делам // Государство и право. – 1999. – № 2. – С. 84.

² Див.: Уголовно-процессуальный кодекс Латвии / Пер. с лат. “Biznesa informācijas birojs”, 2003. – С. 34-35.

розглядуваному випадку досить значних змін зазнало кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство, так як становлення України як правової держави вимагає сучасного осмислення та більш якісного розв'язання завдань кримінального судочинства, визначених у статті 2 КПК, виконання яких покладено на суд, прокурора, органи дізнання та досудового слідства. Останні їх здійснюють шляхом розслідування та доказування визначених у законі обставин з метою встановлення істини у кримінальній справі. На шляху до вступу до Ради Європи Україна усвідомлювала, що цим самим вона зобов'язується не лише визнати, а й закріпити в своєму законодавстві права людини та дотримуватись європейських стандартів.

На думку Л.І. Шаповалової, нова Конституція України значно розширила коло прав та свобод людини, привела їх у відповідність зі загальновизнаними міжнародними нормами та принципами. По-перше, наша держава офіційно визнала людину, її життя, здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпеку найвищою соціальною цінністю (стаття 3 Конституції України). При цьому Конституція України не тільки встановлює, що права та свободи людини визначають зміст діяльності держави, але і стверджує, що їх забезпечення є головним обов'язком держави, яка несе відповідальність за свою діяльність перед людиною (стаття 3 Конституції України). Для кримінально-процесуального законодавства це означає, що воно має бути зорієнтоване на забезпечення можливостей здійснення учасниками судочинства процесуальних прав і додержання законності (пункт перший частина третя статті 129 Конституції України). Права і свободи людини і громадянина захищаються судом (стаття 55 Конституції України)¹.

¹ Дит.: Шаповалова Л.І. Місце потерпілого у кримінальному процесі // Проблеми правознавства та правосховної діяльності: Зб. наук. ст. – Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ при Донецькому державному університеті – 1999. – № 1. – С. 167.

Незважаючи на вдосконалення ряду правових норм, національне законодавство України протягом тривалого часу все ж таки залишалося неадаптованим до вимог сьогодення, на що справедливо зверталася увага В.В. Гевком у спеціальній літературі¹.

Європейський Союз постійно вимагав і вимагає від України приведення законодавства, у тому числі кримінально-процесуального, у відповідність з міжнародними стандартами. Права і свободи людини, їх охорона від злочинних зазіхань мають бути пріоритетним напрямом, а забезпечення особистої безпеки – одним із основних обов'язків органів внутрішніх справ України. Враховуючи викладене, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, МВС України підготовлено та прийнято ряд законів і підзаконних нормативно-правових актів з питань забезпечення безпеки осіб, які здійснюють кримінальне судочинство чи приймають у ньому участь.

Незважаючи на те, що галузеві закони щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства прийняті у 1993 році, зміни і доповнення до КПК України тривалий час не вносилися. Як наслідок – передбачені у законодавстві України заходи забезпечення безпеки застосовувалися вкрай рідко, на чому неодноразово акцентувалася увага науковців і практичних працівників.

Так, у постанові Пленуму Верховного Суду України “Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів, а також осіб, що беруть участь у судочинстві” від 18 червня 1999 року № 10, у доповіді Уповноваженого Верховної Ради України по правах людини зазначається, що стан державного захисту учасників кримінального судочинства є незадовільним. Така ситуація в сфері кримі-

¹ Див.: Гевко В.В. Оптимізація попереднього розслідування в світлі дотримання прав людини // Вісник Української академії внутрішніх справ. – 1996. – № 1. – С. 158-164.

нально-процесуальної діяльності не гарантує об'єктивного і неупередженого розгляду справ. В умовах зростання організованої злочинності збільшилися спроби перешкодити здійсненню правосуддя. Наприклад, у 1998 році було вчинено озброєний напад на Артемівський районний суд м. Луганська, у результаті чого із автоматичної зброї був поранений суддя В. Сбитнев. 14 квітня 1999 року в приміщенні Галицького районного суду м. Львова після оголошення вироку було вчинено замах на життя судді І. Середкіної, яку пострілом із вогнепальної зброї тяжко поранив у голову батько засудженого¹. Перелік таких випадків можна продовжити.

Невипадково керівництвом силових структур неодноразово зверталася особлива увага на важливість використання в розслідуванні вбивств на замовлення саме показань свідків, а також зазначалося про наявні недоліки в організації їх безпеки. Технічне забезпечення злочинців часто набагато краще, ніж у працівників правоохоронних органів, які виявляють злочини. Тому їх розкриття стає можливим, насамперед, завдяки показанням свідків, добути які досить проблематично. Причиною є те, що деякі вбивства вчиняються або взагалі без свідків, або ж свідки не можуть чи не хочуть давати показання щодо відомих їм обставин злочину. Крім того, проголошене право свідка на захист так і не мало тривалий час реального механізму своєї реалізації. Саме тому особи, яким навіть і відомі обставини вбивства, боячись розправи над собою чи членами сім'ї, намагалися ухилитися від дачі показань. Зазначена проблема є досить актуальною і для законодавства зарубіжних країн².

¹ Див.: Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників сулу і правоохоронних органів, а також осіб, що беруть участь у судочинстві: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 18 червня 1999 р. – К., 1999. – 5 с.

² Див.: Щерба С., Зайцев О. Защита свидетеля в США // Юстиция. – 1994. – № 8. – С. 52-53.

Незахищеність учасників кримінального судочинства (свідків, потерпілих та інших осіб) ускладнює проведення всіх без винятку слідчих дій. У даному випадку пред'явлення осіб для впізнання взагалі є надзвичайно проблематичним.

Можна погодитися із думкою Л.В. Брусніцина про те, що забезпечити безпеку потерпілих, свідків та інших осіб, які сприяють правосуддю, тільки за допомогою кримінально-правових гарантій неможливо. Потрібні процесуальні заходи захисту, які мають ефективно використовуватися у сфері кримінального судочинства¹.

Тривалий час визначені Законом України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" норми не застосовувались. Причиною тому є те, що механізм їх реалізації був взагалі відсутній, а окремі наукові роз'яснення розроблені лише у 2002 році². На проблеми захисту прав людини у чинному кримінально-процесуальному законодавстві, як вище зазначалося, зверталася увага різними авторами, у тому числі нами, пропонувалися оптимальні шляхи їх вирішення³.

Розглядаючи проблеми застосування вказаного закону, В.І. Бояров відмічає, що нечисленні факти його застосування найчастіше є наслідком надзвичайних обставин. Мова йде переважно про захист життя та здоров'я потерпілих. Інші ж можливості, які передбачені цим законом, невикористовуються від випадку до

¹ Див.: Брусніцин Л.В. Меры безопасности для содействующих уголовному правосудию // Государство и право. – 1998. – № 9. – С. 45–56; Брусніцин Л.В. О компетенции должностных лиц и иных субъектов при обеспечении безопасности граждан, содействующих уголовному правосудию // Государство и право. – 2000. – № 2. – С. 44–48.

² Див.: Закон України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" від 23 грудня 1993 р.; Коментар / В.І. Бояров, Л.Б. Ільковець, Т.І. Грузінова, І.О. Ісрусалимов, С.М. Лиховид, В.І. Моргун // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2002. – № 1. – С. 76–129.

³ Див.: Басиста І.В. Проблеми захисту прав людини і громадянина у чинному кримінально-процесуальному законодавстві (аспекти пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням) // Проблеми нормативно-правового забезпечення захисту прав і свобод людини в діяльності ОВС: Мат. всеукр. наук.-практ. конфер. – Івано-Франківськ. 2003. – С. 76–82.

випадку. Цей автор стверджує, що рідко використовуються надані законом можливості у забезпеченні особистої охорони, переселення в іншу місцевість¹. Серед зазначеного В.І. Бояровим переліку заходів забезпечення безпеки, які досить рідко використовуються у практичній діяльності, на нашу думку, повинно бути і пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи.

З метою усунення недоліків у застосуванні Законів України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів", "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві", Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України" від 13 січня 2000 року до КПК внесено ряд істотних доповнень у питанні здійснення заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Зокрема, КПК України доповнено статтею 52³ КПК, у якій передбачений механізм обрання псевдоніму особі, взятій під захист; частиною четвертою статті 174 КПК, відповідно до якої у виняткових випадках з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, може проводитися пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають; частиною п'ятою статті 218 КПК, згідно з якою матеріали про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, для ознайомлення не пред'являються і зберігаються окремо від кримінальної справи та іншими важливими положеннями. Ці доповнення до кримінально-процесуального законодавства України свідчать про його наближення до міжнародно-правових норм у частині захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, якщо їм, їх здоров'ю, житлу чи майну загрожує реальна небезпека. Доповнення ж переліку слідчих дій

¹ Див.: Бояров В.И. Защита свидетелей в уголовном судопроизводстве. // Прокурорская и следственная практика. -1998. - Вып. 2 - С. 129-133.

повим різновидом є принциповим. Необхідність у проведенні такої слідчої дії виникає тоді, коли на особу, яка впізнає, чиниться тиск, коли ця особа не бажає приймати участь у проведенні пред'явлення для впізнання за загальними правилами, побоюючись за свою безпеку, коли щодо цієї особи відповідно до статті 52¹ КПК застосовуються заходи забезпечення безпеки.

Пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи донині рідко застосовується у слідчій та судовій практиці. Пояснення цьому, на нашу думку, просте: низький рівень матеріально-технічного забезпечення, на що справедливо наголошував В. Романов¹. Підтвердженням наведеного є результати проведеного нами анкетування. На запитання про обставини, які ускладнюють пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, 72 (48 %) опитаних працівників слідчих підрозділів МВС України відзначили, що матеріально-технічне забезпечення перебуває на неналежному рівні: відсутні спеціальні кімнати для проведення слідчої дії у міськрайорганах, використання сучасних технічних засобів є досить обмеженим.

Незахищеність потерпілих від протиправного впливу, а також інших осіб, які могли б сприяти правосуддю, фактично спонукає їх ухилятися від взаємодії із слідчим та органами дізнання. Більше того, потерпілі й свідки, крім небажання з'являтися до суду, змушені відмовлятися від первинних показань або суттєво їх змінювати як у ході розслідування, так і судового розгляду кримінальної справи. Закон України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві", введений в дію 4 лютого 1994 року, визначає механізм можливих гарантій особам, які беруть участь у виявленні, припинен-

¹ Див.: Романов В. Наш час мігус гроші=містечтво виживання // Імнем закону. – 1999. – 30 квіт. – № 17.

ні, розкритті або розслідуванні злочинів, а також у судовому розгляді кримінальних справ, здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист їх життя, житла, здоров'я та майна від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя¹.

Зміст частини четвертої статті 174 КПК лише частково співзвучний із частиною 8 статті 193 КПК Російської Федерації, де зазначається, що з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, пред'явлення для впізнання за рішенням слідчого може бути проведене в умовах, що виключають візуальне спостереження цієї особи особою, яка пред'являється для впізнання². Аналогічним є положення частини 10 статті 224 КПК Республіки Беларусь³, однак важко погодитись із положенням обох вказаних статей щодо того, що поняті під час проведення такого різновиду пред'явлення для впізнання повинні знаходитися лише у кімнаті разом із впізнаючим. Більше того, у зазначених нормах КПК Російської Федерації, Республіки Беларусь не вказано кількість понять, які беруть участь у проведенні слідчої дії. На нашу думку, така постановка питання є неприпустимою. Якщо законодавець Російської Федерації та Республіки Беларусь вважає за необхідне залучення понять, на наш погляд, вони мають бути присутні і в приміщенні, де знаходиться особа, яка пред'являється для впізнання. Отже, у цьому випадку доцільно запрошувати не менше чотирьох понять, у наступному розділі буде

¹ Див.: Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – С. 51.

² Див.: Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: Принят Государственной Думой 22 ноября 2001 года // Российская газета, 22 декабря 2001 года. – № 249 (2861).

³ Див.: Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. – Минск, 1999. – 157 с.

наведено наші пропозиції щодо удосконалення кримінально-процесуального законодавства України.

Більш розширено визначається процесуальний порядок проведення цієї слідчої дії у статті 250 проекту КПК. Згідно з частинами четвертою і п'ятою цієї норми, з метою забезпечення безпеки впізнаючого пред'явлення для впізнання особи може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує впізнаючого. Відомості про понятих до протоколу не вносяться і зберігаються окремо разом із відомостями про особу, взяту під захист. Слідчим вживаються заходи до збереження конфіденційності відомостей про понятих і виключення їхньої зустрічі з учасниками процесу. За таких умов провадження у кримінальних справах є більш ефективним, а головне – громадяни набуватимуть впевненості в особистій безпеці, відповідно зросте довіра до правоохоронних та судових органів України. Разом з тим, щодо наведеної редакції частин четвертої і п'ятої статті 250 проекту КПК України викликає багато запитань, які не знайшли свого врегулювання. Насамперед, звертає на себе увагу вживання у статті, у аналогічних випадках із чинним КПК уже критикованого нами терміну “впізнання” замість пред'явлення для впізнання, невизначеність питання про те, що якщо до протоколу не вносяться справжні відомості про понятих, то які дані там мають бути зазначені (вигадані відомості, псевдоніми тощо). Адже відсутність даних про понятих при проведенні пред'явлення для впізнання є грубим порушенням процесуальної форми. Однак якщо вони виступають під псевдонімом, диспозиція статті 250 проекту КПК України мала б бути бланкетною і відсилати до норми, де врегульований процесуальний порядок заміни справжніх анкетних даних і обрання псевдоніму, чи до методичних рекомендацій.

Прослідкувавши співвідношення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, із окремими міжнародно-правовими документами, стає зрозумілим, що чинне кримінально-процесуальне законодавство України в частині забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в цілому відповідає міжнародним стандартам, оскільки є ряд дієвих заходів по захисту їх прав, життя, здоров'я, житла чи майна. Норми міжнародного законодавства є також джерелом інформації для практичних працівників органів внутрішніх справ. Так, 51 (34 %) із 150 проанкетованих нами працівників слідчих підрозділів МВС України вказали, що саме із норм міжнародного права вони дізналися про можливість проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. Однак, враховуючи, що цей різновид пред'явлення для впізнання ще не набув широкого застосування під час розслідування кримінальних справ, ряд нововведень потребують подальшої розробки процесуального порядку і тактики його проведення. Зокрема, підлягають конкретному визначенню кількість учасників пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, та їх розташування у спеціально обладнаних двох кімнатах, забезпечення їх безпеки, особливості підготовчого етапу цієї слідчої дії, отримання однозначного і зрозумілого висновку особи, яка впізнає, та його перевірка іншими учасниками (слідчим, понятими), інші питання. Відповіді на ці запитання відсутні в існуючих методичних рекомендаціях по проведенню пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, що викликає необхідність їх подальшої науково-обґрунтованої розробки та впровадження у діяльність органів внутрішніх справ. Підтвердженням наведеному є результати проведеного нами анкетування. На запитання, якими були дії при

виникненні потреби у проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, 64 (42,7 %) із 150 опитаних слідчих відповіли, що шукали технічні можливості для його проведення згідно з методичними рекомендаціями; таку слідчу дію взагалі не проводили, а здобували і перевіряли докази при проведенні інших слідчих дій 55 (36,7 %) опитаних; проводили пред'явлення для впізнання у загальному порядку без застосування заходів забезпечення безпеки 17 (11,3 %) слідчих.

ГЛАВА 3

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ПОЗА ВІЗУАЛЬНИМ СПОСТЕРЕЖЕННЯМ ОСОБИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ

§ 3.1. Особливості організації підготовчого етапу та пропозиції по його вдосконаленню

До проблеми проведення пред'явлення для впізнання, визначення його сутності неодноразово зверталися М.М. Гапанович, А.Я. Гінзбург, М.О. Головецький, В.Е. Єминов, А.М. Зікін, В.І. Комісаров, Ю.Г. Корухов, Г.І. Кочаров, В.В. Крилов, Є.Д. Лук'янчиков, А.Ф. Масвський, О.М. Моїсєєв, В.М. Петренко, Є.Є. Подголін, С.В. Познишев, З.Г. Самошина, М.Я. Сегай, В.О. Снетков, В.Т. Томін, Л.Д. Удалова, П.П. Цветков, Е. Центров, В.В. Ціркаль та інші.

Однак зазначені автори у своїх роботах торкалися питань пред'явлення для впізнання за наявності візуального контакту впізнаючого і особи, яка пред'являється для впізнання. Проведення цієї слідчої дії поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, відповідно до частини четвертої статті 174 КПК, донині не знайшло належної наукової розробки у юридичній літературі, оскільки воно є відносно новим і досить специфічним видом слідчої дії.

Наслідком цього є неоднакове розуміння у юридичній літературі приводів та підстав для проведення цього різновиду слідчої дії. Так, М.В. Салтевський вважає, що у сучасній слідчій практиці трапляються ситуації, коли впізнаючий з якихось причин не бажає, щоб його впізнав обвинувачений, і тоді проводиться пред'явлення для впізнання в умовах відсутності візуального контакту між

ними¹. Ми не повною мірою погоджуємося з таким висновком. Адже із аналізу чинного законодавства, що регулює гарантування безпеки особам, які беруть участь у кримінальному судочинстві, випливає, що цей різновид слідчої дії проводиться незалежно від волевиявлення впізнаючого. Приводом для застосування заходів забезпечення безпеки може бути не лише заява особи, але і певне повідомлення, наявність оперативної та іншого роду інформації про існування загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну впізнаючого чи інших учасників слідчої дії. Підставою для проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи будуть дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну.

У методичних рекомендаціях, підготовлених фахівцями Головного слідчого управління МВС України і Національної академії внутрішніх справ України, процесуальний порядок пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням описаний лише у загальних рисах². Але низка питань, особливо тих, що виникають на підготовчому етапі цієї слідчої дії, не отримали належної розробки.

Так, на нашу думку, особливої уваги потребує підготовка до проведення слідчої дії, оскільки від якості цієї роботи повною мірою залежить підсумковий результат пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи.

Насамперед, детальної уваги заслуговує *допит особи*, що буде впізнавати, який є обов'язковим відповідно до частини першої статті 174 КПК. Адже процесуальна форма проведення окремих слідчих дій знаходить відображення у їх визначеній послідовності, зазначеній у КПК, на

¹ Див.: Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К.: Кондор, 2005. – С. 381.

² Див.: Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві / Головне слідче управління МВС України. Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – 32 с.

чому справедливо наголошував В.М. Жуковський¹. Розглядаючи окремі аспекти допиту свідка, В.І. Смыслов зазначає, що це, як правило, неординарний епізод у житті людини, тим більше, якщо вона допитується вперше. Тому зрозумілим є хвилювання, яке відчуває свідок, особливо на початковому етапі розслідування. Це хвилювання може зашкодити свідку згадати сприйнятті ним обставини і дати стосовно них вичерпні показання². Враховуючи наведені обставини, допит особи, що має впізнавати, насамперед спрямований на створення такої обстановки доброзичливості, в якій особа відчуває себе захищеною та погодиться дати об'єктивно правдиві показання у справі. С.І. Ластов та Ф.Г. Тарасенко характеризували допит як одну із найважливіших слідчих дій та зазначали, що під час допиту свідок не лише дає показання про факти, але і обов'язково висловлює про них свої міркування. Сприйняття свідка завжди піддається розумовому опрацюванню, осмисленню, і тому при відтворенні в показаннях свідка наявний елемент суб'єктивного відношення до сприйнятих фактів, але жодні здогадки чи припущення свідка не можуть бути основою обвинувачення³.

На думку А.М. Алексеева, емоції впливають на інтелектуальну діяльність, однак не на стільки, щоб очевидно втратив здатність більш чи менш правильного відображення дійсності. Поєднання даних психології, яка розробляє загальні закономірності сприйняття людини, і слідчої практики, у якій ці закономірності піддаються певним корективам, може слугувати основою як для теоретичного узагальнення, так і для слідчої і судової діяльності.

¹ Див.: Жуковский В.М. Своевременность уголовно-процессуальных действий // Актуальные проблемы советского уголовного процесса. Межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск: Юрид. институт им. Р.А. Руденко, 1987. – С. 81–85.

² Див.: Смыслов В.И. Свидетель в советском уголовном процессе: Учебное пособие. – М.: Высш. шк., 1976. – С. 134.

³ Див.: Ластов С.И., Тарасенко Ф.Г. Допрос – важнейшее следственное действие. – К.: Высш. шк. МВД УССР, 1962. – С. 24.

Експериментальні дані свідчать, що різниця у індивідуальному сприйнятті значна. Для прикладу, деякі учасники помічали відсутність пальта на людині на відстані близько 210 м¹. О.М. Васильєв та Л.М. Карнєєва стверджують, що особи, яких допитує слідчий, дають показання, перебуваючи у певному процесуальному положенні. Ця обставина, а також відношення до події злочину і зв'язані з цим особисті інтереси допитуваного у багатьох випадках впливають на правдивість показань². Адже у абсолютній більшості випадків саме показання свідка є джерелами доказів у низці кримінальних справ, на що наголошував свого часу М.І. Бажанов³. Завдяки їх допомозі слідчий має можливість відтворити обставини події та встановити об'єктивну істину. Питанням проведення допиту приділяли увагу й інші автори⁴.

Під час попереднього допиту особи в обов'язковому порядку досліджуються питання первинного сприйняття нею об'єктів, впливу різнобічних об'єктивних та суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників належать умови, за яких відбувався процес сприймання події: її тривалість, динаміка, погодні умови, освітленість, технічні засоби спостереження тощо. Суб'єктивні фактори – психічний стан спокою або хвилювання, значущість ситуації для спостерігача, стан органів чуття, вік, стать, соціальний та професійний статус, інтелектуальний розвиток тощо. Під

¹ Див.: Алексеев А.М. Психологические особенности показаний очевидцев. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 62-64.

² Див.: Васильев А.Н., Карнеева Л.М. Тактика допроса при расследовании преступлений. – М.: Юрид. лит., 1970. – С. 3.

³ Див.: Бажанов М.И. Свидетели, их права и обязанности по советскому уголовно-процессуальному законодательству. – М.: Юрид. лит., 1955. – С. 3-4.

⁴ Див.: Бахин В.П., Когамов М.Ч., Карнов Н.С. Допрос на предварительном следствии (уголовно-процессуальные и криминалистические вопросы). – Алматы: 1999. – 208 с., Весельский В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): Монографія. – К.: НВТ «Правник»–НАВСУ, 1999. – 126 с., Марченко А.Б. Возможность и допустимость использования психологического воздействия при допросе // Актуальні проблеми криміналістики. Мат. наук. практ. конф. студ., курсант. і слух. – Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ МВС України, 2001. – С. 40-51.

час допиту встановлюються питання, що стосуються зовнішності, мови, ходи особи, яка має впізнаватися, а також всі можливі ознаки, які характеризують людину як особистість. При допиті на запитання про можливість впізнання особи, яка раніше спостерігалася, має бути отримана *лише позитивна категорична відповідь* з зазначенням конкретних прикмет, які запам'яталися. У процесі допиту впізнаючого необхідно з'ясувати: за яких обставин він вперше спостерігав особу, що впізнається; об'єктивні фактори спостереження, а саме: у який час доби і при якому освітленні відбувалося спостереження, тривалість спостереження, що при цьому відбувалося; суб'єктивні фактори, а саме: емоційний стан особи, яка спостерігала, стан її зору і слуху, особливості її пам'яті, наскільки вона уважна і чи звернула увагу на індивідуальні особливості; наявність індивідуальних прикмет, достатніх для ідентифікації у особи, яку спостерігали й у чому вони полягають; чи може допитуваний впізнати її і за якими конкретними особливостями¹. Можна погодитись із В.М. Тертишником, що не варто пред'являти для впізнання одну особу другій, якщо обидві вони не заперечують факт знайомства і кількарізкових зустрічей. Ці обставини варто з'ясовувати в процесі допиту². Метою проведення допиту є отримання точних ознак особи, що пред'являється для впізнання, з'ясування обставин, які запам'ятала особа, чинників суб'єктивного та об'єктивного характеру, що сприяли сприйняттю.

Однак головне, на думку М.В. Салтевського, це ознаки зовнішності. Він рекомендує використовувати асоціативні образи, якщо допитуваному важко назвати ознаку і правильно визначити її, наприклад, показати існуючі

¹ Див.: Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві / Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – С. 5-8.

² Див.: Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. – Х: Артс, 2000. – С. 87.

форми брів і попросити вибрати найбільш схожі. Цей автор вважає за доцільне проводити допит про ознаки зовнішності особи, що запам'яталися, від загального до окремого, використовуючи альбоми „Типи та елементи зовнішності”, „Портрет”, а також комп'ютерні програми “Словесний портрет”¹.

Розглядаючи питання класифікації ознак зовнішності людини, В.Ю. Шепітько відмічає, що словесний портрет – це метод описання людини з метою її ідентифікації за ознаками зовнішності, який був розроблений наприкінці дев'ятнадцятого століття А. Бертильоном і удосконалювався потім іншими криміналістами².

Ми вважаємо, що слідчому необхідно у процесі допиту впізнаючого задавати запитання по системі словесного портрету, керуючись головними принципами: повноти і системності опису. Принцип повноти, як справедливо зауважує В.Ю. Шепітько, полягає у докладному описі зовнішньої анатомії, функціональних ознак (постава, хода, жестикуляція, міміка, мовлення, манера поведінки) і одягу. Принцип систематичності означає певну черговість опису окремих груп зовнішніх ознак; послідовність опису кожної групи зовнішніх ознак за правилом “від загального – до окремого”, “зверху донизу”; обов'язкове використання спеціальної термінології. Всі ознаки зовнішності людини поділяються на групи: анатомічні (характеризують зовнішню будову тіла людини: зріст, статуру, форму голови, риси обличчя тощо); функціональні (рухові, мовні та інші функції, які виявляються зовнішньо, у тому числі поведінки: хода, постава, жестикуляція, міміка, голос, звички тощо); прикмети одягу, взуття та інших постійно носимих

¹ Див.: Салгевський М.В. Криміналістика (у сучасному вигляді): Підручник – К.: Кондор, 2005. – С. 376.

² Див.: Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. / Кол. авторів: Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журапель В.А. та ін.; За ред. В.Ю. Шепітька. – К.: Видавничий Дім „Ін Юре”, 2001. – С. 157

предметів. При характеристиці загальнофізичних зовнішніх даних описуються стать (чоловіча, жіноча) та вік (визначається у даному випадку на вигляд). Демографічні дані охоплюють відомості про расу, національність, народність, етнічну групу. При характеристиці анатомічних даних використовуються такі показники, як розміри, контури (форма), положення, колір. Розміри вказуються, звичайно, не в абсолютних цифрах, а стосовно інших частин (деталей) тіла і передаються через такі поняття, як малий, середній, великий; низький, середній, високий; довгий, середній, короткий; вузький, середній, широкий; глибокий, середній, дрібний; товстий, середній, тонкий. Контур описується за подібністю з геометричними фігурами, а форма – стосовно до форми поверхні (або за аналогією). В.Ю. Шепітько пропонує свою систему опису прикмет зовнішності людини (словесний портрет), яку ми вважаємо за доцільне використовувати під час допиту впізнаючого: 1) стать; 2) вік; 3) зріст (високий – 175 см і вище; середній – від 160 до 174 см; низький – до 160 см); 4) статура: сухорлявий, середньої повноти, повний, гладкий; 5) плечі: горизонтальні, підняті, опушені; 6) обличчя за формою: овальне, кругле, прямокутне, трикутне, ромбовидне; 7) обличчя за кольором: бліде, смагляве, червоне; 8) особливості обличчя: кавказький тип, монгольський тип, середньоазіатський тип, європейський тип; 9) чоло: за висотою (високе, середнє, низьке), за шириною, за формою, за положенням (відхилене назад, вертикальне, нахилене уперед), особливості (великі лобові бугри, велике виступання надбрівних дуг); 10) брови: за формою (прямі, дугоподібні, звивисті), за шириною, за протяжністю; 11) брови: за висотою відносно очей (високі, середні, низькі), за положенням, особливості брів; 12) очі: за положенням очної западини, за формою, за розміром (великі, малі, примружені, витрішкуваті, глибоко сидячі),

світлі (блакитні, сірі, зелені, жовті), темні (карі, чорні), особливості очей, носить окуляри; 13) ніс: за шириною, глибина перенісся, за формою кінчика, носова перегородка, за формою спинки (увігнутий, прямий, опуклий, звивистий, з горбочком), основа носа (піднята, горизонтальна, опущена), особливості носа; 14) рот: великий, середній, малий. Ротова щілина за положенням та за контуром, кути рота, особливості рота; 15) губи: товсті, середньої товщини, тонкі. За положенням: виступання нижньої губи, виступання верхньої губи, рівномірне виступання обох губ, особливості губ; 16) підборіддя за положенням: виступаюче, скошене, вертикальне. За формою, за висотою, за шириною, особливості підборіддя (роздвоєність, глибока ямка на підборідді, поперечна борозна на підборідді); 17) вуха за формою (трикутні, овальні, круглі, прямокутні), за положенням, відтопиреність, мочки, особливості; 18) волосся на голові: за довжиною, лінія росту волосся, за формою (пряме, хвилясте, кучеряве), за кольором (біляве, руде, світло-русе, темно-русе, чорне, сиве, пофарбоване у світлий тон, пофарбоване у темний тон, пофарбоване у червоний тон тощо), форма зачіски, особливості (лобова лисина, тім'яна лисина, макушечна лисина, повне облісіння, залисина, бакенбарди, коса), вуса, борода; 19) голос: дзвінкий, глухий, сильний; промова: ясна, невиразна, наявність акценту, шелелявість, гаркавість, заїкання; темп: швидкий, повільний; 20) розмір ніг взуття: до 35 розміру, 36-37, 38-39, 40-41, 42-43 і більше; 21) особливі прикмети: статури, кінцівок рук, ніг, пальців, зовнішності, зуби (відсутність зубів, дефекти зубів), шкірний покрив (шрами, опіки, родимі плями, родимки, сліди віспи, бородавки, прищі, веснянки, зморшки), татуювання; 22) особливості функціональних ознак (ходить швидко, ходить повільно, ходить урозвалку, ходить за допомогою палиці, кульгає), характерні риси (жестикулює, багата міміка, вживає харак-

терні слова, звороти, словосполучення, вигуки, національні слова); 23) навички, схильності; 24) стан здоров'я; 25) психологічні особливості¹. Використання такого алгоритму у процесі допиту дозволить охопити всі можливі ознаки та особливості особи, що у подальшому буде пред'явлена для впізнання.

Психологічна сторона пред'явлення для впізнання, як вірно зазначив Ф.М. Сокиран, полягає в тому, що особа сприймає об'єкти, які їй пред'являються, порівнює їх з уявними образами об'єктів, сприйнятих нею раніше, і на цій підставі робить висновок про їх тотожність, подібність або відмінність². Л.М. Карнеєва, С.С. Ординський, С.Я. Розенблит вказують, що при допиті людини про факти, які вона сприймала у минулому, представники правоохоронних органів прагнуть викликати у неї спогади, а коли це вдається, то пред'являють свідку для впізнання людей, речі тощо та сприяють відтворенню раніше сприйнятих предметів чи явищ шляхом ідентифікації. У процесі відтворення людини виникають наглядні образи людей, речей, подій, які сприймалися у минулому³.

Як слушно зазначає В.В. Бедь, з психологічної точки зору пред'явлення для впізнання – це процес, при якому особа сприймає пред'явлені їй об'єкти, зіставляє, порівнює їх з уявними образами об'єктів, які сприйняті нею раніше і на основі цього приходять до висновку про їх тотожність, схожість чи відмінність. Впізнання здійснюється на підставі перцептивного порівняння образу поточного сприйняття з образом, який зберігається в пам'яті. Впізнання також

¹ Див.: Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. / Кол. авторів: Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін.; За ред. В.Ю. Шепітька – К.: Видавничий Дім „Ін Юре”, 2001. – С. 156-164.

² Див.: Сокиран Ф.М. Сучасні концепції психологічного впливу на досудовому слідстві: Монографія / За заг. ред. В.Г. Гончаренка – К.: Національна академія внутрішніх справ України, НВТ “Правник”, 2002. – С. 138-153.

³ Див.: Карнеєва Л.М., Ординський С.С., Розенблит С.Я. Тактика допроса на предварительном следствии – М.: Юрид. лит., 1958. – С. 33.

може бути симультанним – це впізнання відразу, в результаті миттєвого збігу образу людини, що знаходиться в пам'яті особи, яка впізнає, і об'єкта, який їй пред'явлений для впізнання. Цей автор вказує, що впізнання також може бути сукцесивним – впізнання проходить поступово, шляхом мисленого порівняння, відбору, співставлення ознак, відбитих в пам'яті і які сприймаються в процесі пред'явлення для впізнання. Впізнання пов'язане з властивістю людини виділяти в об'єкті його стійкі особливості – ідентифікаційні ознаки. Ознаки можуть бути суттєвими і несуттєвими, власними і випадковими. Достовірне впізнання може здійснюватися тільки на підставі суттєвих і властивих ознак. Є ознаки достатні і необхідні для впізнання, для прикладу характерні особливості обличчя людини, описані за системою словесного портрету, а от лише ознаки одягу, на думку В.В. Беда, з якою ми цілком згодні, не можуть бути достатніми і необхідними для прийняття рішення про проведення пред'явлення для впізнання¹.

Під час підготовки зазначеної слідчої дії великого значення набуває попереднє вивчення особи, що пред'являється для впізнання, та особи, що повинна впізнавати. Необхідність такого вивчення обумовлена цілою низкою суб'єктивних та об'єктивних обставин: особливостями емоційно-вольової сфери цих осіб (зовнішній вигляд, темперамент, особливості характеру) та поведінки, їх навичками спілкування, видом вчиненого злочину та його впливом на особу, яка впізнає. Особа, яка проводитиме пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають (слідчий, дізнавач), має підготувати і себе, щоб поводитися максимально нейтрально, контролювати власні невербальні прояви, щоб виключити можливість психологічного тиску на учасників. Для цього слід

¹ Дія.: Бель В.В. Юридична психологія: Навч. посібник. – К.: „Каравела”; Львів: „Новий світ-2000”, „Магіколія плюс”, 2000. – С. 178.

старанно стримувати емоційні прояви та жестикуляцію, міміку, мовлення. Категорично неприпустимі навідні запитання, підказки¹. Питанням психологічного впливу на особу, яка впізнає, присвячені наукові праці С.Г. Любічева², за результатами опрацювання яких напрошується єдиний висновок – у процесі пред'явлення для впізнання слідчий певним чином впливає на учасників, саме тому слід приділяти увагу психологічній підготовці.

Психологічна підготовка проведення слідчої дії характеризується тим, що існує певний психологічний бар'єр у особи, яка впізнає, обов'язок подолання якого лежить безпосередньо на слідчому при проведенні попереднього допиту особи, роз'ясненні їй сутності, процесуального порядку та відмінностей пред'явлення для впізнання саме поза візуальним спостереженням від інших видів пред'явлення для впізнання. Необхідним заходом є попереднє вивчення особи, що повинна впізнавати, з метою встановлення особливостей її емоційно-вольової сфери та особливостей поведінки. У наукових працях проти проведення попередньої психологічної підготовки перед пред'явленням для впізнання особи, яка впізнає, виступає С.Г. Любічев. Категорично у своїх роботах заперечує таку підготовку і І.Л. Петрухін³. З точкою зору зазначених авторів ми не повною мірою погоджуємося в силу наступних причин: виходячи із криміналістичних рекомендацій, визначених у юридичній літературі, наприклад, за наявності підстав вважати, що особа, яка впізнає, намагатиметься зірвати пред'явлення для впізнання, ця слідча дія взагалі не

¹ Див.: Юридична психологія: Підруч. для спец. юрид. вищих навч. закл. і фак. / В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєв та ін.; За заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 1999. – С. 56-198.

² Див.: Любічев С.Г. Этические основы следственной тактики. – М.: Юрид. лит., 1980. – 96 с.

³ Див.: Петрухин И.Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение: Общая концепция. Неприкосновенность личности / Отв.ред. И.В. Михайловская. – М.: Наука, 1985. – 240 с.

проводиться. Вважаємо, що випадки, коли особа, яка впізнає, психологічно не готова до пред'явлення для впізнання, відносяться також до обставин, за яких можливим є отримання негативного результату. Прорахунки у проведенні підготовчих дій у цьому разі, на наше переконання, повністю відносяться до недоліків діяльності слідчого.

Слід погодитися з Ф.М. Сокираном, який, аналізуючи тактику психологічного впливу у процесі пред'явлення для впізнання, вважає, що активізація готовності до пред'явлення для впізнання є психологічним впливом, виключити який неможливо¹. У цьому відношенні В.Ю. Шепітько зазначає, що кримінальному процесу та криміналістиці відомі періоди, коли психологічний вплив відносили до незаконних засобів. Разом з тим, у відправленні правосуддя такий вплив завжди має місце. На переконання цього вченого, кримінальний і кримінально-процесуальний закони забороняють вплив лише в його грубих проявах, у формі насильства, шантажу, погрози², з чим ми погоджуємося повністю. Продовжуючи свою думку, зазначений автор акцентує увагу на тому, що "психологічний вплив" вказує на його цільове спрямування – психіку людини. Будь-яке спілкування – це, передусім, психологічний вплив на співрозмовника. У взаємодії кожна людина постає у ролі об'єкта чи суб'єкта спілкування. У процесі спілкування одна людина звертається до іншої з повідомленням або із запитанням, або пропонує, просить чи наказує що-небудь зробити. В.Ю. Шепітько поділяє мовний вплив на три види: інформування (передавання інформації); переконання (полягає у впливі через звернення до критичної свідомості особи); навіювання (припускає вплив, пов'язаний зі

¹ Див.: Сокиран Ф.М. Сучасні концепції психологічного впливу на досудовому слідстві: Монографія / За заг. ред. В.Г. Гончаренка – К.: Національна академія внутрішніх справ України, НВТ "Правник", 2002 – С. 144.

² Див.: Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. / Кол. авторів: Гайко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін.; За ред. В.Ю. Шепітька – К.: Видавничий Дім „Ін Юре“, 2001. – С. 147.

зниженням свідомості й критичності при сприйнятті та реалізації навіюваного змісту). Цей автор класифікує види впливу, які здійснюються слідчим (або суддею) наступним чином: за цільовою спрямованістю (вплив, пов'язаний з діагностикою психічного стану обвинуваченого, свідка чи потерпілого; вплив, що сприяє активізації дій окремих учасників кримінального судочинства; вплив, що передбачає зміну поведінки і позиції суб'єкта спілкування; вплив, що має на меті одержання інформації; вплив, якому притаманна виховна спрямованість); за способом здійснення (вербальний або невербальний); за інтенсивністю (насиченість емоціями, тривалість тощо); за складністю (психологічно слабкий або, навпаки, вплив, що має сильну фіксацію); за інформаційно-пізнавальним призначенням (збуджуючий, стимулюючий, примушуючий, коригуючий)¹. Ми погоджуємося із В.Ю. Шепітьком в тому, що у тактичному прийомі зміст психологічного впливу полягає у наступному: тактичний прийом є носієм психологічного впливу, психологічний вплив завжди трансформується в тактичний прийом. В свою чергу, використання тактичних прийомів дозволяє досягти мети процесуальної дії.

Ведучи мову про психологічні особливості пред'явлення для впізнання, В.С. Кузьмічов та Г.І. Прокопенко вказують, що воно має дві стадії: сприйняття ознак об'єкта, що впізнається (на цей процес впливають як об'єктивні так і суб'єктивні фактори) і порівняння уявного образу об'єкта з його ознаками в натуральному вигляді (наслідком є синтетичне або аналітичне впізнання)².

На думку М.В. Салтевського, з якою ми повною мірою погоджуємося, у процесі пред'явлення для впізнання,

¹ Див.: Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. / Кол. авторів: Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін.; За ред. В.Ю. Шепітька. – К.: Видавничий Дім „Ін Юре”, 2001. – С. 198-200.

² Див.: Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І. Криміналістика: Навч. посібник // За ред. В.Г. Гончаренка та Г.М. Мейсєва. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 228.

як і при провадженні інших слідчих дій, пов'язаних з одержанням інформації від людей, слідчий справляє на впізнаючого психологічний вплив, але такий вплив не повинен обмежувати волі вибору впізнаючого, виключати будь-яку підказку і навідні дії. Психологічний вплив, який справляє слідчий на впізнаючого, має на меті активізувати його мислення, створити сприятливі для нормального ходу слідчої дії умови¹.

Дійсно, саме слідчий повинен створити максимально зручні умови для особи, яка впізнає, організувати пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, як слідчу дію і один із видів заходів забезпечення безпеки таким чином, щоб свідок чи потерпілий, який приймає участь у її проведенні, відчував себе максимально захищеним від впливу на нього шляхом погроз, насильства, підкупу та інших видів протидії зі сторони зацікавлених осіб. *Комплексне застосування заходів безпеки* щодо свідка (потерпілого) з метою посилення їх захисту від впливу зацікавлених осіб, є на нашу думку, важливим засобом досягнення зазначеної мети. Найпростіше у таких випадках забезпечити конфіденційність даних про особу шляхом заміни прізвища, ім'я, по батькові в матеріалах кримінальної справи на псевдонім за постановою органу дізнання чи слідчого. У такому випадку під час підготовчих дій і особливо – при проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, при складанні протоколу його проведення відповідно до статті 176 КПК не буде зазначатися справжнє прізвище цієї особи. Надання особі псевдоніму, передбачене пунктом а) статті 15 Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” від 23 грудня 1993 року та

¹ Діва, Салтєвський М.В. Кліматотерапія (у сузасудному процесі): Підручник. – К.: Кіндор, 2005. – С. 198-200.

частиною першою статті 52³ КПК. З цією ж метою, на нашу думку, також припустимо застосовувати найпростіше маскування зовнішності (одягання окулярів, головного убору тощо), яке за своєю сутністю не охоплюється поняттям заміни документів або зміни зовнішності, передбаченими статтею 11 та частиною третьою статті 13 зазначеного Закону України. Проведення цих та інших підготовчих дій мають переконати особу в тому, що працівник органу дізнання чи слідчий здійснюють усі залежні від них заходи для того, щоб їй нічого не загрожувало.

За результатами проведеного В.П. Бахіним, Н.С. Карповим у 2001 році анкетування 461 засудженого працівника правоохоронних органів, встановлено, що під час розкриття і розслідування злочинів, яке вони здійснювали в межах службових повноважень, 76,5 % опитаних зазнавали тиску, існувала протидія розслідуванню зі сторони злочинців, їх родичів та спільників. З іншої сторони, як спосіб протидії розслідуванню, 93,9 % респондентів назвали відмову учасників кримінального процесу від спілкування із слідчим; 92,0 % відмітили присутність впливу на учасників кримінального судочинства шляхом підкупу, погроз і шантажу¹.

Матеріали проведеного нами анкетування свідчать, що протидія з боку зацікавлених осіб ускладнює підготовку до пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають. Незважаючи на те, що питома вага таких відповідей невелика – 4 (2,7 %) із 150 опитаних працівників слідчих підрозділів МВС України, питання протидії при підготовці до проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи надто серйозне, щоб його ігнорувати.

¹ Див.: Бахин В.П., Карпов Н.С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1989-2002 г.). - Киев: НАВД Украины, 2002. - С. 74-76.

На наше переконання, комплексне застосування заходів безпеки має кращі результати, ніж застосування виключно одного заходу. Так, поряд із нерозголошенням відомостей про осіб, які потребують захисту, яке, окрім проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, передбачає і не включення до списку осіб, які підлягають виклику в судове засідання, справжніх анкетних даних про особу, яка потребує захисту передбачено: виклик до суду цієї особи виключно через орган, що здійснює заходи безпеки; накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, яка підлягає захисту, адресними бюро, паспортними службами, підрозділами державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами. Ми схильні вважати, що водночас на підготовчому етапі до пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням, за письмовим клопотанням учасника кримінального судочинства (свідка, потерпілого) чи за наявності значимої інформації про погрози, слід винести мотивовану постанову про застосування заходів по забезпеченню безпеки учасника кримінального процесу, шляхом надання йому псевдоніму. Саме таке поєднання заходів безпеки дає досить позитивний результат на практиці. Адже в іншому випадку, коли справжні анкетні дані зазначаються у протоколі пред'явлення для впізнання, зацікавлені особи мають реальну можливість встановити місце проживання особи, яка впізнавала, з метою застосування заходів протидії та примушування її змінити правдиві показання.

Від вмілого, відповідно чинному законодавству України, проведення підготовчого етапу слідчої дії, вжиття комплексних заходів по забезпеченню безпеки в подальшому залежатиме судова перспектива кримінальної справи. З іншої сторони, коли пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи буде завершено, а

обвинувачений впізнаний, особі, яка впізнавала, забезпечується життя без можливих погроз на її адресу і у такому випадку судовий розгляд не будуть відкладати, а кримінальні справи направляти на додаткове розслідування тільки через те, що свідок чи потерпілий не з'являються в залу суду або ж взагалі зник безвісті, що підтверджується низкою випадків із власного практичного досвіду роботи на посадах слідчого. Вважаємо, що винесення постанови, примірник якої зі справжніми анкетними даними особи до кримінальної справи не приєднується, є обов'язковим елементом підготовчого етапу пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи.

Виходячи із власного практичного досвіду розслідування кримінальних справ, можемо стверджувати, що не тільки у діяльності органів внутрішніх справ України є прорахунки у проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. У свою чергу деякі суди, слухаючи кримінальні справи, не рахуються із вимогами закону, а викликають свідків (потерпілих) та допитують у відкритому судовому засіданні, нехтуючи копіткою роботою по забезпеченню їх безпеки під час досудового слідства. Вважаємо, такі дії свідчать про некомпетентність окремих суддів або ж про їх особисту зацікавленість у розгляді кримінальної справи, однак заглиблення у розгляд цих питань є прерогативою Верховного Суду України.

Визначенням часу і місця проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, є встановлення: а) на якому етапі розслідування проводити зазначену слідчу дію; б) часу доби для її проведення; в) орієнтовного часу проведення пред'явлення для впізнання. Місцем його проведення є спеціальна кімната зі спеціальним склом із напиленням, яке виключить візуальний контакт із однієї сторони, обладнана окремими входами і виходами, стільцями для учасників, відеоапаратурою

для зйомки ходу та результатів слідчої дії, засобами зв'язку тощо. На даному етапі необхідно перевірити справність записуючої апаратури, переговорних пристроїв. Крім того, важливим є різний час запрошення учасників слідчої дії до місця її проведення з тим, щоб вони випадково не зустрілися на вулиці до початку пред'явлення для впізнання чи у коридорі міськрайвідділу (управління). Саме тому на даному етапі забезпечується черговість виклику (доставки чи прибуття) учасників до місця проведення слідчої дії та підготовку для їх розташування у окремих кімнатах (службових кабінетах). З метою уникнення випадкової зустрічі доцільно підготувати до розташування учасників в кімнати, що містяться по один бік стіни, а не напроти одна одної.

З приводу вибору місця проведення пред'явлення для впізнання питань не виникає, коли слідча дія проводиться за загальними правилами. У цьому випадку цілком можна погодитися із думкою Л.Д. Удалової, що при потребі слідчий повинен провести пред'явлення для впізнання на тому місці, де особа, яка впізнає, спостерігала об'єкт, з відтворенням відповідної обстановки і аналогічних умов¹. Вірною є також думка Ф.М. Сокирана про те, що дані обставини психологічно впливають на особу, яка впізнає, відновлюючи у неї асоціативні зв'язки спостереження і сприйняття та допомагають у пригадуванні нею того, що вона раніше спостерігала². Однак як бути у випадку пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, яке проводиться у спеціальній пристосованій для цього кімнаті? Вважаємо, вирішити проблему допоможе участь психолога при підготовці до проведення

¹ Див.: Удалова Л.Д. Влияние объективных факторов на результаты опознания // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1986. – Вып. 32. – С. 33–35.

² Див.: Сокиран Ф.М. Сучасні концепції психологічного впливу на досудовому слідстві: Монографія / За заг. ред. В.Г. Гончаренка. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, НВТ "Правник", 2002. – С. 140.

слідчої дії. Цей спеціаліст зможе під час розмови з особою, що буде впізнавати, усунути труднощі, що виникають при асоціації у особи тих об'єктів, які вона спостерігала не в тих умовах, за яких проводиться пред'явлення для впізнання. Також у даному випадку вважаємо за доцільне за порадою спеціаліста-психолога застосувати певні декорації при підготовці кімнати для пред'явлення для впізнання поза візуального спостереження (озеленення, зміна світлової гамми, розміщення осіб на певних відстанях одне від одного (статистів та особи, яка пред'являється для впізнання і т. д.).

Відповідно до існуючих методичних рекомендацій пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням рекомендовано проводити *в спеціально обладнаних приміщеннях*, поділених навпіл перегородкою зі спеціального скла (прозорого з однієї сторони), або, як відмічають окремі автори – із одnobічним напиленням, яка має окремі входи. Це також може бути спеціальна кімната, поділена надвоє перегородкою (одnobічним склом) із двома входами¹. Перед початком слідчої дії на дверях із зовнішньої сторони необхідно повісити таблички приблизно такого змісту: “Не заходити, проводиться пред'явлення для впізнання”. Якщо у кімнаті у наявності є вікна, то вони повинні бути обладнані решіткою та закриті жалюзіями чи шторою. Вважаємо, що просто необхідно процес пред'явлення для впізнання в повному обсязі (з самого початкового етапу) фіксувати за допомогою відеозйомки. Оператор повинен бути професійним, кваліфікованим спеціалістом з підрозділу Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при УМВС в області. Його

¹ Див.: Методичні рекомендації з питань застосування законодавства про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві Інститут Генеральної прокуратури України, Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України, слідче управління ГУ МВС України в м. Києві. – К., 2001. – С. 9.

слід залучати з метою запобігання випадкового неправильного запису чи неможливості подальшого його відтворення, як це трапляється при проведенні окремих слідчих дій, а також нерозголошення матеріалів досудового слідства у частині справжніх анкетних чи інших даних про особу, яка впізнає, понятих та їх зовнішність.

Схиляємося до думки, що кімната чи приміщення повинні бути просторими, не зашарженими жодними сторонніми предметами. Освітлення у кімнатах теж повинно відрізнятися, на що вже зверталася увага у методичних рекомендаціях. Так, у частині, де буде розміщуватися підозрюваний (обвинувачений) із статистами, освітлення повинно бути яскравим, а у іншій – більш помірним (це буде сприяти кращій можливості роздивитися осіб, що пред'являються для впізнання). У кімнатах (приміщеннях) слід передбачити наявність стільців для понятих (в обох кімнатах по двоє), захисника, працівників міліції тощо¹.

Однак є випадки у практичній діяльності, коли у міськрайорганах спеціально пристосована кімната відсутня. Вважаємо, що є два способи вирішення такої проблеми. По-перше, очевидно, в приміщеннях УМВС в областях вона є у наявності і в ній можна провести слідчу дії (чинним законодавством така процедура не заборонена). По-друге, потрібно взагалі відмовитись, при існуванні загрози для впізнаючого та відсутності спеціально обладнаної кімнати, від проведення пред'явлення для впізнання. На наше переконання, неприпустимо проводити будь-яку слідчу дію, якщо це пов'язане з ризиком завдання шкоди життю і здоров'ю особи, яка впізнає.

Дуже важливим елементом підготовчого етапу стане *розробка плану* проведення слідчої дії та його корегування залежно від певних обставин, що склалися. У спеціальній

¹ Див.: Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві / Головні слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – С. 14-15

літературі є ряд точок зору щодо значення планування. Так, Л.М. Карнеєва, М.М. Березін, Е.В. Гаритовська, А.М. Макаров та М.Б. Опарін вважають, що планування – це найважливіше організуюче начало будь-якої свідомої людської діяльності, необхідна передумова її ефективності. Планувати необхідно розслідування будь-якої справи, навіть такої, яка на перший погляд є нескладною. Часто відсутність плану приводить до того, що вона стає складною через допущені посліхом помилки і прогалини, при відсутності чіткої уяви про перспективи розслідування¹. Г.А. Воробйов розглядав планування як творчий процес, який залежить від особливостей справи і неоднакове навіть по однорідних справах², з чим ми погоджуємося. Щоб досягнути бажаного результату, необхідно запланувати похвилинно кожен деталь, репліки тощо. Розробка поетапного плану проведення слідчої дії та його корегування залежно від певних обставин, що склалися, мають важливе значення і для результатів слідчої дії. У плані вказуються: час, склад учасників, відповідальні за проведення слідчої дії особи, зазначається, які спеціалісти і з якою метою залучаються до проведення пред'явлення для впізнання, які технічні засоби доцільно застосувати та інші питання. Форма такого плану, на нашу думку, є довільною, але обов'язково письмовою.

До організаційних заходів, проведення яких у рамках окремих слідчих дій обумовлено тактичним фактором, на думку О. Кінаша, належать: складання і корегування плану слідчої дії; залучення осіб, котрі повинні взяти участь у її проведенні; інструктаж учасників слідчої дії; слідча реконструкція³. Із даним висновком загалом можна погодитися,

¹ Див.: Организация работы следователя: Пособие // Л.М. Карнеева, М.Н. Березин, Э. В. Гаритовская и др. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1983. – С. 18-19.

² Див.: Воробьев Г.А. Планирование судебного следствия. – М.: Юрид. лит., 1978. – С. 6-7.

³ Див.: Кінаш О. Організація окремої слідчої дії – умова законності й ефективності розслідування злочинів // Право України. – 2003. – № 2. – С. 60

однак ми схильні вважати, що складання плану все ж таки належить до заходів по підготовці слідчої дії.

У подальшому доцільно приступати безпосередньо до реалізації підготовчого етапу пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. Обов'язковим важливим елементом є **визначення кола учасників та їх залучення до проведення слідчої дії**. При підборі статистів, які, відповідно до частини другої статті 174 КПК, не повинні мати різких відмінностей у зовнішності та одязі з особою, що пред'являється для впізнання, важливим є те, щоб статисти не були знайомі з підозрюваним (обвинуваченим), потерпілим. Ефективну допомогу слідчому у підборі статистів може надати дільничний інспектор міліції. Це теж є одним з аспектів організаційної взаємодії слідчого та органу дізнання, про яку А.М. Балашов зазначає як про прагнення до узгодженої діяльності, яка простежується з моменту їх створення. Така діяльність постійно повинна розвиватися й зміцнюватися¹. Про те, що взаємодія з органами дізнання необхідна слідчому при розслідуванні більшості справ, які стосуються особливо тяжких злочинів, свого часу зазначали Л.М. Карнеєва, М.М. Березін, Е.В. Гаритовська, А.М. Макаров, М.Б. Опарін² та інші автори³. Про це йдеться також у методичних рекомендаціях по забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства спеціальними підрозділами судової міліції "Грифон"⁴.

¹ Див.: Балашов А.Н. Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений. - М.: Юрид. лит., 1979. - С. 9-П.

² Див.: Организация работы следователя: Пособие // Л.М.Карнеева, М.Н.Березин, Э. В.Гаритовская и др. - М.: ВНИИ МВД СССР, 1983. - С. 4.

³ Див.: Балашов А.Н. Процессуальное оформление взаимодействия следователей и органов дознания // Соц. законность. - 1972. - № 8. - С. 58-59. ; Протидія незаконному обігу наркотичних засобів: Навчально-методичний посібник / Я.І. Слободян, В.А. Іляїн, ОМ.Стрільців.- Івано-Франківськ: Прикарпатський юридичний інститут МВС України, 2005.-218 с.

⁴ Див.: Методичні рекомендації щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства спеціальними підрозділами судової міліції „Грифон”, бюлетень з обміну досвідом роботи. Додаток №2/2005 / МВС України, Національна

вони зберігатимуть у таємниці анкетні дані, ознаки зовнішності особи, яка впізнавала підозрюваного чи обвинуваченого.

При організації пред'явлення для впізнання є ряд проблем іншого характеру. Так, при проведенні нами анкетування 360 слідчих МВС України було встановлено, що труднощі у запрошенні понятих для участі у проведенні слідчих та інших дій були досить часто у 298 (86,4 %) опитаних; 40 (11,6 %) респондентів відповіли, що зазначені проблеми були досить рідко; лише у 6 (1,7 %) проанкетованих проблем у запрошенні понятих для участі у проведенні слідчих та інших дій взагалі не було. На запитання, чим обумовлені зазначені труднощі, 283 (82,0 %) респонденти вказали на пряме небажання громадян брати участь у провадженні слідчих дій; 220 (63,8 %) опитаних послалися на відсутність цивільних осіб у зв'язку із пізнім часом чи значним віддаленням від місця проведення слідчої дії.

На запитання, чим мотивована відмова громадян від участі в якості понятих по кримінальних справах, 287 (83,2 %) опитаних слідчих вказали на небажання громадян бути викликаними до органів внутрішніх справ у подальшому; 140 (40,6 %) – на відсутність вільного часу; 124 (35,9 %) – небажання громадян бути присутніми при встановленні тих обставин, які не торкаються їх особисто, а 76 (22,0 %) опитаних відмітили, що громадяни відмовлялися через те, що не були свідками події.

На запитання, яким чином діють респонденти, якщо не вдається швидко підібрати понятих, 254 (76,6 %) вказали, що продовжують пошук, у результаті чого затягується час початку слідчої дії, 97 (28,1 %) починають слідчу дію, сподіваючись знайти понятих до її закінчення. Разом з тим, не може не хвилювати те, що 49 (14,2 %) опитаних слідчих у цьому випадку записують у протокол громадських поміч-

ників, знайомих, неіснуючих осіб, які фактично були відсутні на час провадження слідчої дії¹.

У проекті КПК питання участі понятих при проведенні слідчих дій, на нашу думку, належним чином не врегульовано. Відповідно до статті 250 проекту КПК присутність двох понятих є обов'язковою. У юридичній літературі неодноразово висловлювалися полярно протилежні погляди стосовно участі понятих при проведенні слідчих дій. Так, В.Т. Маляренко та І.В. Вернидубов, аналізуючи обов'язкову участь понятих при проведенні слідчих дій, констатують, що необхідно реформувати у даному напрямку чинне законодавство та відмовитись від обов'язковості участі понятих при провадженні ряду слідчих дій, зокрема пред'явленні осіб і предметів для впізнання. Поняті мають бути залучені лише тоді, коли про це клопоче зацікавлена особа або коли цього вимагають обставини справи, та коли слідчий їх участь визнає за необхідне². З цією думкою ми погоджуємося, це не голослівні заяви, це обґрунтовані практикою вимоги сучасного кримінального судочинства.

На користь саме альтернативної участі понятих при проведенні ряду слідчих дій свідчать результати зазначеного раніше анкетування 360 слідчих системи МВС України. Так, проанкетовані працівники вважають, що потрібно: а) зберегти в існуючому вигляді інститут понятих – 23,5 %; б) скасувати щодо всіх слідчих дій – 29,3 %; в) щодо їх частини, а саме: огляду місця події – 30,4 %, виїмки – 26,7 %, відтворення обстановки і обставин подій – 20,6 %, пред'явлення для впізнання – 16,2 %, обшуку – 8,7 %³.

¹ Див.: Галаган В.И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Укр. акад. внутрішніх дел. – К., 1992. – С. 204-205.

² Див.: Маляренко В.Т., Вернидубов І.В. Про інститут понятих у кримінальному процесі // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 3. – С. 262-277.

³ Див.: Галаган В.І. Дотримання прав громадян при розслідуванні кримінальних справ // Правовий статус особи: стан, проблеми, перспективи. Зб. наук. ст. / За ред. М. Гомолака, Н. Морюс, П. Біленчука. – К., 1998. – Ч. 1. – С. 29-52.

Однак побажання практичних працівників і рекомендації науковців досі не знайшли свого відображення у чинному КПК та його проекті.

Що ж до проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, на наше переконання, участь понятих повинна бути теж альтернативною, за розсудом слідчого та коли цього вимагають обставини справи. Адже цей різновид слідчої дії є особливо тактично складним, і по кримінальній справі можуть виникати найрізноманітніші ситуації, пов'язані із ризиком розголошення вжитих заходів забезпечення безпеки. Однак такі випадки повинні і законодавцем і практичними працівниками розцінюватися як виключні.

Саме специфіка слідчої дії диктує, що поняті повинні бути зовсім сторонніми особами, не знайомими ні з ким із учасників слідчої дії, щоб запобігти подальшому розголошенню особи впізнаючого. Найбільш важливою проблемою сьогодення при проведенні зазначеної слідчої дії, на нашу думку, є забезпечення безпеки особи, яка впізнає. Інститут понятих тут дає про себе знати досить відчутно. Адже у слідчого немає впевненості у тому, що поняті будуть зберігати у таємниці анкетні дані, ознаки зовнішності особи, яка впізнавала. Ця проблема виникає повсякчасно. Особа, яка впізнає, має бути переконана у тому, що їй нічого не загрожує. Адже ця особа дещо із недовірою ставиться до присутності понятих, тому на її щирість і об'єктивність у ряді випадків важко розраховувати. Крім того, слідчий сам може бути невпевненим у надійності понятих, особливо у випадках, коли вони без попереднього вивчення запрошені до участі у проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. Ось тут знову вважаємо за доцільне доручити підбір понятих конкретно дільничному інспектору міліції. Саме він знає зв'язки у злочинному середовищі, важелі впливу на певних осіб на своїй дільниці

обслуговування. Підбір ним нейтральних, незацікавлених осіб створить атмосферу більшої впевненості у тому, що витоку інформації щодо особи, яка впізнає, не відбудеться. Тож залурукою результативності пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереження особи за участю працівників різних служб та підрозділів органів внутрішніх справ є їх належна підготовка та знання чинного законодавства, на що нами вже наголошувалося у юридичній літературі¹. На нашу думку, у випадку, коли чинний КПК передбачає обов'язкову участь понятих при проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, запрошених понятих потрібно попередити відповідно до статті 121 КПК про кримінальну відповідальність за розголошення даних досудового слідства.

На користь необхідності такого попередження свідчать результати проведеного В.Г. Лісогором анкетування, під час якого були з'ясовані джерела розголошення таємниці досудового слідства. Опитані цим автором респонденти вказали, що такими джерелами є: підозрювані та обвинувачені – 83,5 % опитаних, свідки – 63,2 %, захисники – 43,5 %, поняті – 42,3 %, потерпілі – 38,3 %, працівники правоохоронних органів – 20,5 %, експерти, спеціалісти – 4,8 %². При цьому очевидно, що при проведенні такого опитування допускалося декілька відповідей з числа запропонованих.

Однак стаття 121 КПК не визначає форму такого попередження – усна чи письмова, незважаючи на те, що у диспозиції частини 1 статті 387 Кримінального кодексу України вказується про попередження особи в установлен-

¹ Див.: Басиста І.В. Взаємозв'язок етичних основ підготовки працівників ОВС та результативність проведення окремих слідчих дій за їхньою участю (пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням) // Етичні основи підготовки та діяльності дільничних інспекторів міліції. Мат. наук.-практ. семінару (13 березня 2004 р.). - Івано-Франківськ: ВОНДР та РВД ЛЮО МВС України, 2004. – С. 158–165.

² Див.: Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства. Автореф. дис... канд. юрид. наук – К.: НАВС України, 2003. – С. 9.

ному законом порядку. За таких обставин вважаємо, що усне попередження може бути неефективним. Тому, на наше переконання, з метою швидкого встановлення особи, винуватої у розголошенні даних досудового слідства або дізнання у кримінальних справах, по яких здійснюються заходи забезпечення безпеки, поняті при проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, мають бути попереджені письмово з відібраним від них відповідного зобов'язання про нерозголошення даних досудового слідства.

У практичній діяльності по розслідуванню злочинів також виникає питання забезпечення безпеки безпосередньо понятих. Вважаємо, що найбільш слушним у цьому плані буде надання понятим псевдоніму з метою нерозголошення їх справжніх анкетних даних. Саме тому у статті 250 проекту КПК передбачено, що відомості про понятих до протоколу не вносяться і зберігаються окремо разом із відомостями про особу, взяту під захист.

Запрошення фахівців, які володіють спеціальними знаннями, необхідними для надання допомоги слідчому у проведенні пред'явлення для впізнання, буде у багатьох випадках доцільним. Насамперед, до таких фахівців відносяться працівники Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру та регіональних відділень на місцях для здійснення відеозйомки чи фотозйомки проведення слідчої дії. Такі фахівці мають знаходитися у кімнаті поруч з особою, яка впізнає. Тому з метою нерозголошення відомостей про цю особу, запрошувати фахівця з іншої установи, на нашу думку, недоцільно.

На проблемні аспекти участі захисника під час проведення слідчих дій неодноразово звертав увагу у спеціальній літературі А.Ф. Соколов¹. Визначення місця

¹ Див.: Соколов А.Ф. Участники следственного действия, их роль в формировании протоколов доказательств // Вопросы уголовного процесса: Межвуз. науч. сб. –

захисника на підготовчому етапі зазначеного різновиду пред'явлення для впізнання має велике значення. За результатами проведеного В.П. Бахіним, Н.С. Карповим у 2001 році анкетування 461 засудженого працівника правоохоронних органів, встановлено, що під час розкриття і розслідування злочинів, яке вони здійснювали в межах службових повноважень, на них чинився тиск, протидія розслідуванню зі сторони адвокатів (вплив на потерпілих та свідків, забезпечення підзахисному зв'язку зі злочинним середовищем) таким чином відповіли 50,3 % респондентів¹.

Наявність візуального контакту захисника підозрюваного (обвинуваченого) із особою, яка впізнає, на підготовчому етапі чи під час проведення слідчої дії зводить результативність вжитих заходів безпеки нанівець. Щоб уникнути таких негативних наслідків, учасники пред'явлення для впізнання запрошуються до спеціальної кімнати в різний час і через різні двері. При цьому захисник має знаходитися у кімнаті разом зі своїм підзахисним – підозрюваним чи обвинуваченим, це жодним чином не суперечить вимогам кримінально-процесуального законодавства України. Клопотання захисника, незалежно від аргументації, про те, щоб знаходитися у кімнаті поряд з особою, яка впізнає і стосовно якої здійснюються заходи забезпечення безпеки, задоволенню підлягати не може у будь-якому разі. Тому пропонуємо місце знаходження захисника конкретно перебачити у методичних рекомендаціях і дотримання їх у діяльності по розслідуванню злочинів.

У практичних працівників виникає ряд інших труднощів при підготовці до проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого

Вып. № 3. Совершенствование деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступлениями. – Изд-во Саратовского университета, 1984. – С. 58.

¹ Див.: Бахин В.П., Карпов Н.С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980-2002 г.). – Киев: НАВД України. 2002. – С. 76.

впізнають. Так, істотно ускладнює проведення цієї слідчої дії низьке матеріально-технічне забезпечення кримінального судочинства, що є визначальним недоліком у діяльності по боротьбі зі злочинністю. За результатами проведеного В.П. Бахіним, Н.С. Карповим анкетування 568 начальників міськрайвідділів у 2001 році, встановлено, що 88,6 % опитаних вважають низький рівень матеріально-технічного забезпечення органів внутрішніх справ основним недоліком у боротьбі зі злочинністю¹.

Практично половина – 72 (48 %) із 150 опитаних нами працівників слідчих підрозділів МВС України також дали негативну відповідь на запитання: чи достатнє матеріально-технічне забезпечення для проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи; про те, що матеріально-технічне забезпечення слідчої дії є частково достатнім, відповіли 51 (34 %) із 150 опитаних; позитивну відповідь дали лише 26 (17,3 %) опитаних.

У абсолютній більшості міськрайорганів відсутні спеціально обладнані кімнати або вони неналежним чином оснащені, що не дозволяє якісно проводити пред'явлення для впізнання і примушує шукати інші засоби доказування на стадії досудового розслідування. Не можна погодитися з тим, що донині спеціальна кімната для проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, належним чином обладнана лише у Києві, Житомирі, Івано-Франківську та деяких інших містах України. Незначна кількість спеціально обладнаних кімнат не може задовольнити потребу у проведенні такого різновиду пред'явлення для впізнання. Адже одним із основних факторів, що перешкоджає проведенню слідчої дії, є саме відсутність зазначеної кімнати. Вважаємо, що

¹ Див.: Бахин В.П., Карпов Н.С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980-2002 г.). – Киев: НАВД України, 2002. – С. 28.

такі кімнати повинні функціонувати принаймні у кожному обласному центрі України і забезпечувати не тільки відсутність візуального контакту, а й, як це зазначено у проекті КПК, відсутність звукового контакту. У існуючих методичних рекомендаціях та вказівках наведені питання взагалі не розглянуті¹, хоча саме вони повинні бути включені до обов'язкових умов проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають.

Належним чином підготовлене пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, є однією із важливих гарантій одержання достовірних і допустимих доказів у кримінальній справі. Воно повинно бути проведено таким чином, щоб забезпечити отримання тільки достовірних даних, виключити будь-які сумніви і заяви в необ'єктивності показань і висновків особи, що впізнає. У випадку порушення процесуального порядку проведення цієї слідчої дії отримані дані втрачають своє доказове значення. Проведення ж повторного пред'явлення для впізнання, відповідно до статті 174 КПК, є допустимим у виключних випадках, але проблематичним, оскільки особа, що впізнає, вже бачила осіб, які пред'являлися їй у кількості не менше трьох, і могла серед них

¹ Див.: Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / Під ред. П.В. Коляди. – К., 2001. – 238 с.; Методичні рекомендації з питань застосування законодавства про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві / Інститут Генеральної прокуратури України, Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України, слідче управління ГУ МВС України в м. Києві. – К., 2001. – 40 с.; Методичні рекомендації щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства спеціальними підрозділами судової міліції „Грифон”. Включень з обміну досвідом роботи. Додаток №2/2005 / МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К.: Видавничо-поліграфічний центр при МВС України, 2005. – 54 с.; Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві / Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – 32 с.; Про деякі особливості застосування під час попереднього слідства положень Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”: Інформаційний лист Головного слідчого управління Генеральної прокуратури України № 15/1 -211вих. від 17 листопада 1997 року.

впізнати підозрюваного чи обвинуваченого, але не повідомити про це слідчого.

Прослідкувавши обставини, що ускладнюють підготовку до проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, стає зрозумілим, що лише професійна майстерність слідчого, позитивне вирішення низки питань процесуального, технічного, організаційного характеру, а також подальша розробка процесуального механізму проведення цього складного і специфічного різновиду пред'явлення для впізнання, передбаченого частиною четвертою статті 174 КПК, у комплексі можуть усунути порушені проблеми¹.

Своє бачення цих проблем висловила Л.В. Черечукіна. Досить слушно ця авторка зазначила, що, незважаючи на позитивний крок, спрямований на удосконалення кримінально-процесуального законодавства, точка зору законодавця не може бути визнана однозначно безспірною, оскільки не враховує у повному обсязі вимог практики. Вона зазначає також, що вказану тезу переконливо підтверджують результати проведених нею емпіричних досліджень. Так, 79 % із загальної кількості опитаних нею слідчих висловились за необхідність розширення підстав пред'явлення особи для впізнання поза візуальним спостереженням; 5 % респондентів утримались від висловлювань щодо цього; 6 % практичних працівників вважають, що таке пред'явлення для впізнання може проводитися лише особою, взятою під захист. Вказана авторка схиляється до думки, що пред'явлення особи для впізнання належить до слідчих дій, які провадяться в умовах тактичного ризику. Однак Л.В. Черечукіна акцентує увагу на тому, що в деяких випадках впізнаючий може навмисно не впізнавати

¹ Див.: Басиста І.В. Організаційно-тактичні особливості проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – Спец. випуск у двох частинах. – Ч. 2. – Луганськ, 2005. – С. 112–119.

особу, пред'явлену йому для впізнання¹. Проаналізувавши причини такої поведінки, стає зрозуміло, що часто вона пов'язана зі страхом перед особою, яка заподіяла впізнаючому моральну, фізичну або майнову шкоду, що виникає при очній зустрічі з ним та обумовлена можливою помстою зі сторони зацікавлених осіб.

На думку Л.В. Черечукіної, частина п'ята статті 174 КПК допускає проведення пред'явлення для впізнання по фотографії, за матеріалами кінозйомки або відеозйомки в усіх необхідних випадках. Ця авторка вважає, що таке впізнання по суті є одним із способів реалізації пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. Далі вона зазначає, що наука криміналістика вже знає низку способів проведення впізнання поза візуальних спостережень. До них Л.В. Черечукіна відносить: використання приміщень, обладнаних перегородкою зі скла з дзеркальним напленням, що забезпечує одностороннє спостереження; використання приміщень, обладнаних телевізійною технікою; пред'явлення через "вічко"; застосування завіси; використання приміщень з різним освітленням².

Із висловленими положеннями повною мірою погодитися не можна. Адже пред'явлення для впізнання по фотографії проводиться за загальними правилами вже досить тривалий період відповідно до частини п'ятої статті 174 КПК, а мова про пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи ведеться лише з моменту набрання сили Законом України від 23 грудня 1993 року "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві".

¹ Див.: Черечукіна Л. Впізнання особи поза візуальним спостереженням: кримінально-процесуальний і криміналістичний аспекти // Право України. – 2003. – № 10. – С. 75–77.

² Див.: Черечукіна Л. Впізнання особи поза візуальним спостереженням: кримінально-процесуальний і криміналістичний аспекти // Право України. – 2003. – № 10. – С. 75–77.

Враховуючи викладене, пред'явлення для впізнання за фотографією, на наше переконання, не може виступати одним зі способів реалізації пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. Існуючі методичні рекомендації, які значно допомогли практичним працівникам, аналіз зарубіжного досвіду, свідчать, що більшість із перерахованих Л.В. Черечукіною способів проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням належать до вже існуючих різновидів пред'явлення для впізнання. Також дозволимо собі не погодитися із її пропозицією щодо доповнення частини п'ятої статті 97 КПК положенням про те, що протокол, складений за результатами оперативно-розшукової діяльності, надасть процесуального статусу оперативно-розшуковим впізнанням. Можливо, вказане доповнення до статті є доречним, однак вважаємо неприпустимо надавати процесуального статусу оперативно-розшуковому впізнанню. Це є дві зовсім різні категорії, які неприпустимо ототожнювати, про що слушно зазначалося у спеціальній літературі¹. Крім того, до цього часу точиться дискусії стосовно практичного використання у кримінальному судочинстві матеріалів оперативно-розшукової діяльності із додатками до них. До кінця це питання ні у теорії кримінального процесу і криміналістики, ні у практичній діяльності не вирішене.

Отже, переходячи до робочого етапу пред'явлення для впізнання, слідчий повинен впевнитися, що дотримані всі вимоги, необхідні для виконання цієї слідчої дії:

- особу свідка чи потерпілого допитано із необхідною повнотою;
- правильно підібрано статистів, які пред'являтимуться разом із особою, яку впізнають;

¹ Див.: Гинзбург А.Я. Опознание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике: Учебно-практ. пособие. – М.: Ассоциация работников правоохранительных органов РФ, 1996. – С. 52-80.

– встановлено, що особи, які виступають у якості статистів, незнайомі цій особі;

– прийнято необхідні заходи для виключення можливості раптової зустрічі між особами, яка впізнає і яку впізнають;

– правильно підібрано понять;

– запрошено необхідних спеціалістів;

– підготовлено необхідні технічні засоби.

За наявності підстав вважати, що з боку учасників слідчої дії можлива неадекватна, емоційна поведінка, доцільно передбачити присутність при пред'явленні для впізнання працівників міліції з метою дотримання порядку.

Підводячи підсумок, слід відмітити, що окремі процесуальні та організаційні проблеми проведення існують стосовно до більшості слідчих дій і не тільки у вітчизняному законодавстві, тому пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи не є винятком. Саме на підготовчому етапі досить чітко прослідковуються особливості взаємодії слідчого з органами, які здійснюють заходи безпеки. Як зазначають автори методичних рекомендацій, така взаємодія повинна відображатися у своєчасному направленні слідчим в спеціальний підрозділ (на даний час це “Грифон”) постанови про застосування заходів безпеки, а також необхідних доручень у порядку, передбаченому статтею 114 КПК; ознайомлення осіб, які здійснюють заходи безпеки, з матеріалами кримінальної справи в частині, яка стосується загрози або можливості загрози життю, здоров'ю, майну особи, яка береться під захист, та даних щодо її особистості; спільне обговорення можливостей застосування додаткових заходів безпеки; спільне погодження часу, місця та умов проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи; обов'язкове залучення працівників спеціального підрозділу “Грифон” до участі в проведенні пред'явлення для впізнання поза

візуальним спостереженням особи; взаємне інформування з метою оперативного встановлення осіб, від яких виходить загроза особі, яка взята під захист; спільне планування оперативно-розшукових заходів, оперативних комбінацій, тактичних операцій та слідчих дій з метою встановлення та викриття осіб, які вчинили (вчиняють) злочини стосовно особи (осіб), взятої під захист; згідно з вимогами частини третьої статті 14¹ КПК в разі наявності загрози вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, взятих під захист, за письмовою заявою або письмовою згодою цих осіб може проводитись прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження із застосуванням або без застосування звуко-, відеозапису, фотозйомки¹.

Саме на підготовчому етапі, поряд із виконанням організаційних та процесуальних дій має бути забезпечений психологічний контакт із учасниками слідчої дії.

При опитуванні різних категорій населення, проведеному у 2004 році авторським колективом Науково-дослідного інституту проблем боротьби зі злочинністю, результати якого наведені у методичних рекомендаціях з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства спеціальними підрозділами судової міліції "Трифон", про рівень довіри працівникам органів внутрішніх справ, зокрема до спецпідрозділів міліції, щодо реальності захисту їх життя, здоров'я, честі, гідності, майна тощо, повну довіру їм виказали 18 відсотків респондентів, часткову – 66 відсотків і повну недовіру – 16 відсотків². Це свідчить про не досить високий рівень довіри населення до

¹ Див.: Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / Під ред. П.В. Коляди. – К., 2001. – С. 193.

² Див.: Методичні рекомендації щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства спеціальними підрозділами судової міліції "Трифон". Бюлетень з обміну досвідом роботи. Додаток №2/2005 / МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К.: Видавничо-поліграфічний центр при МВС України, 2005. – С. 33.

можливостей органів внутрішніх справ щодо забезпечення їх прав та законних інтересів як учасників кримінального судочинства.

Зазначена обставина, передусім, вказує на складність встановлення довірливих психологічних стосунків між особами, які мають право на забезпечення безпеки, та працівниками спеціальних підрозділів органів внутрішніх справ, які, відповідно до положень чинного законодавства, зобов'язані забезпечувати їх безпеку. Безперечно, це негативно позначається на ефективності здійснення заходів забезпечення безпеки осіб, узятих під захист, спричиняє обґрунтовані труднощі у працівників спецпідрозділів, на що вони наголошували під час їх анкетування.

Так, за результатами анкетування 178 працівників спеціальних підрозділів судової міліції "Грифон", встановлено, що при здійсненні заходів забезпечення безпеки таких категорій осіб як судді, жінки, неповнолітні та інші, складність установа довірливих психологічних стосунків є основною причиною неефективного забезпечення заходів безпеки вказаних категорій осіб, узятих під захист. При цьому 116 працівників спеціальних підрозділів судової міліції "Грифон", тобто 65,1% від загальної кількості опитуваних, вважають за необхідне введення до складу спеціальних підрозділів судової міліції штатних посад психологів з метою консультування працівників спецпідрозділів щодо психологічних особливостей окремих категорій осіб, узятих під захист. Такі обставини потребують відповідного вдосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства та відомчої нормативно-правової бази в контексті приведення їх до європейських стандартів¹.

¹ Див. Методичні рекомендації щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства спеціальними підрозділами судової міліції "Грифон" Бюлетень з обміну досвідом роботи. Додаток №2/2005 / МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К.: Видавничо-поліграфічний центр при МВС України, 2005. – С. 33

§ 3.2. Тактика проведення слідчої дії та напрями її удосконалення

У спеціальній літературі немає єдиного визначення терміна „тактика”¹. Протягом десятиліть його тлумачення зазнавало змін та доповнень. Криміналістична тактика в період її становлення розглядалася як частина поліцейської техніки². Рекомендації про проведення деяких слідчих дій містилися у працях М. Гродзинського, І. Якімова, Я. Барішева.

В.О. Коновалова криміналістичну тактику характеризує як систему наукових прийомів і методів, заснованих на вимогах кримінально-процесуального закону, що використовуються під час проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів з метою попередження і розслідування злочинів³.

В юридичній літературі є пропозиції щодо звуження поняття тактики, наприклад, алгоритмами слідчих дій⁴; розгляду її лише як тактики слідчої діяльності і практики реалізації прийомів і способів даної діяльності, а саме практики, вивчення якої дає можливість формулювати і розвивати її теоретичні основи⁵.

¹ Див.: Васильев А.Н. Следственная тактика. – М.: Юрид. лит., 1976. – 200 с.; Долженков О.Ф. Оперативно-розыскная деятельность: политика, стратегия, тактика // Основные направления реформирования ОВС в условиях разбудови демократической держави: Мат. міжнар. наук.-практ. конфер.: У 2-х ч. – Одеса, 2004. – Ч. I. – С. 13–19.; Лукашвич В.Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: Учебное пособие. – К.: НИИРЮ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1989. – 88 с.; Шепітько В.Ю. Прийняття тактичних рішень і проблема тактичного ризику // Вісник Луганської академії внутрішніх справ. Спец. випуск. – 2005. – Ч. I. – С. 27–32.

² Див.: Локар Э. Руководство по криминалистике // Перевод С.В. Познышева, Н.В. Терзиева. – М., 1941. – С. 9.

³ Див.: Коновалова В.Е. Теоретические проблемы следственной тактики. Автореф. дис... д-ра юрид. наук. 12.00.09. – Х., 1966. – С. 15.

⁴ Див.: Лаврухин С.В. Система криминалистики // Государство и право. – 1999. – № 8. – С. 31–36.

⁵ Див.: Бахин В.П., Козамоу М.Ч., Карнов Н.С. Допрос на предварительном следствии (уголовно-процессуальные и криминалистические вопросы). – Алматы: 1999. – С.86.

В цілому схилиємося до думки Н. Клименко та О. Янчука у тому, що криміналістична тактика заснована на окремих поняттях, таких як “тактичний прийом” (спосіб здійснення процесуальної дії, спрямованої на досягнення конкретної цілі), “тактична рекомендація” (науково обґрунтована і апробована практикою порада стосовно вибору і застосування засобів, прийомів і форм поведінки), “система тактичних прийомів – тактична комбінація” (впорядкована сукупність взаємопов’язаних і взаємообумовлених прийомів, що мають цільову спрямованість і вибірковість в процесі її реалізації), “тактика слідчої (судової), оперативно-розшукової дії” (охоплює весь типовий комплекс можливого її здійснення, реалізації), “система слідчих або інших дій – тактична операція” (спрямована на виконання завдань розслідування в конкретній слідчій ситуації)¹. Саме у такому ракурсі намагатимемося висвітлити тактику проведення пред’явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи.

Як вірно зазначила Л.В. Черечукіна, пред’явлення особи для впізнання є слідчою дією, яка провадиться в умовах тактичного ризику, оскільки в деяких випадках впізнаючий може умисно “не впізнавати” особу, пред’явлену йому для впізнання². Розглядаючи аспекти тактичного ризику в криміналістиці, В.Ю. Шепітько вказує, що постановка такої проблематики у криміналістиці відноситься до середини сімдесятих років. Цей автор зауважує, що у психології ризик визначається як ситуативна характеристика діяльності, що полягає у невизначеності її результату та можливих несприятливих наслідків в разі невдачі. Терміну “ризик” у психології відповідають три основних

¹ Див.: Клименко Н., Янчук О. Наукове забезпечення розслідування злочинів // Право України. – 2003. – № 1. – С. 97.

² Див.: Черечукіна Л. Впізнання особи поза візуальним спостереженням: кримінально-процесуальний і криміналістичний аспекти // Право України. – 2003. – № 10. – С. 75–77.

взаємопов'язаних значення: 1) ризик як міра очікуваного неблагополуччя у разі неспіху у діяльності, що визначається сполученням ймовірності неспіху та ступеня несприятливих наслідків; 2) ризик як дія, яка в тому або іншому відношенні загрожує суб'єкту втратою (програвшем, травмою, шкодою); ризик як ситуація вибору одного з двох можливих варіантів дії: менш привабливого, але більш надійного, чи більш привабливого, але менш надійного (результат якого проблематичний і пов'язаний з можливими несприятливими наслідками). В.Ю. Шепітько вважає, що ризик у криміналістиці є не чим іншим, як виконання слідчим чи суддею діяльності в умовах можливого виникнення негативних наслідків. За ступенем локалізації ризик, на його думку, повинен поширюватися на: проведення тактичних операцій; здійснення слідчих (судових) дій та оперативно-розшукових заходів; застосування систем тактичних прийомів окремих процесуальних дій; використання окремих тактичних прийомів. Складність прийняття рішень слідчим або суддею зумовлена ступенем невизначеності ситуації, яка припускає настання неоднозначних наслідків – позитивних або негативних. Завдання полягає в тому, щоб обрати позицію найменшого тактичного ризику, заздалегідь спрогнозувати негативні наслідки та передбачити заходи щодо їх попередження. Цим автором з вичерпною повнотою наведено об'єктивні чинники (відсутність або недостатність інформації, наявність суперечливих даних, що знижують можливість прогнозу ходу розслідування тощо) і суб'єктивні фактори тактичного ризику (досвід слідчого або судді, можливість використання рефлексивного мислення, вміння аналізувати та прогнозувати можливі ситуації). Завдання слідчого полягає у виборі умов найменшого тактичного ризику, прогнозуванні негативних наслідків і передбаченні заходів по їх запобіганні. В.Ю. Шепітько слушно рекомендує за-

жати на вибір тактичних прийомів найбільш належних у певній ситуації під час чого необхідно: прогнозувати можливе настання результатів як наслідок реалізації тактичного рішення; варіювати доказовою інформацією; визначати допустимість тактичного ризику у конкретній ситуації. Гнучкість та варіантність тактичних прийомів, їх взаємозамінність у багатьох випадках дозволяють пом'якшити ступінь тактичного ризику при провадженні слідчої дії. Здійснення систематизації тактичних прийомів, розробка та пропонування судово-слідчим працівникам типових систем дає змогу зменшити ступінь тактичного ризику. Зниження або усунення ризику пов'язано з можливістю: вибору комплексу тактичних прийомів, які є найдоцільнішими у відповідній ситуації; заміни та використання іншої системи прийомів, якщо ситуація буде недостатньо чітко прогнозована або система не працюватиме¹.

У сучасній криміналістичній тактиці використовуються поняття „тактична комбінація” і „тактична операція”, визначення яких має дискусійний характер. Тактична комбінація – це певне поєднання тактичних прийомів чи слідчих дій та інших заходів, що має на меті вирішити конкретне завдання розслідування та зумовлене цією метою і слідчою ситуацією. Тактична операція передбачає поєднання однойменних і різнойменних слідчих дій, а іноді й організаційно-технічних заходів, спрямованих на виконання завдань розслідування у даній слідчій ситуації. У криміналістичній теорії історія виникнення тактичних комбінацій, на думку В.Ю. Шепітька, з якою ми погоджуємося, пов'язана з концепцією правомірності “слідчих хитрощів” і “психологічних пасток”, що розглядаються як різновиди тактичних комбінацій. Визначення поняття тактичної комбінації викликає у цього автора заперечення з

¹ Див.: Шепітько В.Ю. Прийняття тактичних рішень і проблема тактичного ризику // Вісник Луганської академії внутрішніх справ. Спец. випуск. – 2005. – Ч.І. – С. 27–32.

таких міркувань: має місце гіперболізація “слідчих хитрощів”, фактично виходить, що “слідчі хитрощі” – це комплекси тактичних прийомів, а цим поняттям охоплюються як припустимі, правомірні тактичні прийоми, так і засоби та дії, які порушують вимоги етичності; недоцільно об’єднувати в одному понятті дві самостійні категорії, а саме “слідчі дії” та “тактичні прийоми”, так як вони переслідують різну мету; в етимологічному розумінні термін “комбінація” тотожний терміну “система прийомів” для досягнення чого-небудь. Тактична комбінація можлива лише у межах однієї слідчої (судової) дії і не припускає поєднання з тактичними прийомами іншої процесуальної дії¹.

Виходячи із зазначених положень, стає зрозумілим, що на всіх етапах проведення пред’явлення для впізнання слідчий зобов’язаний максимально відповідально, творчо і разом з тим, чітко дотримуючись вимог чинного кримінально-процесуального законодавства України, провести комплекс тактичних прийомів з метою викриття злочинця та здобуття належних і допустимих доказів по кримінальній справі. Тож можливість зменшення тактичного ризику при проведенні пред’явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, на наш погляд, у першу чергу залежить від чіткого і повного виконання підготовчих дій. Саме вони є основним підґрунтям до якісного проведення зазначеної слідчої дії.

Частина четверта статті 174 КПК передбачає процесуальний порядок проведення пред’явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи з дотриманням вимог, передбачених цією статтею. Однак детальна регламентація у нормі закону відсутня.

Нині у чинному КПК стаття 52³ та частина четверта статті 174 між собою не пов’язані, хоча, на наше перекон-

¹ Див.: Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. / Кол. авторів: Глібоко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін.; За ред. В.Ю. Шенітька. - К.: Видавничий Дім „Ін Юрс”, 2001 – С. 196-197.

нання, пред'явлення для впізнання проводиться як окремий захід після прийняття слідчим рішення про обмеження відомостей про особу, яка взята під захист. Зокрема, відповідно до статті 52³ КПК, при проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи доцільно обмежити відомості про особу в протоколі слідчої дії, про що нами вже наголошувалося. Адже в іншому випадку доцільність проведення саме такого виду пред'явлення для впізнання різко зменшується. Однак існує низка досить серйозних проблем, на які не завжди можна знайти відповідь. Зокрема, де повинні зберігатися документи щодо вжитих заходів гарантування безпеки і скільки часу після винесення обвинувального вироку судом; яка їх доля у випадку виправдання підсудного; де вони зберігатимуться за умови переходу слідчого, який застосовував ці заходи безпеки, у інший підрозділ органів внутрішніх справ або ж на іншу роботу, чи звільнення із органів внутрішніх справ. Жодним відомчим нормативним актом зазначені питання не вирішуються. Вважаємо за можливе пропонувати на законодавчому рівні передбачити єдине місце зберігання таких документів – у архівному підрозділі УМВС області. З метою усунення можливості витоку інформації про особу документи до архіву мають надходити у опечатаному вигляді. Існує також нагальна потреба визначити, до якого виду буде належати така інформація, та уніфікувати режим доступу до неї відповідно у всіх нормативно-правових актах, де про таку інформацію йде мова. Вважаємо, що режим доступу до таких документів має бути тасмним.

Загалом порядок пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи є однією з важливих гарантій одержання достовірних доказів.

Так, 4 листопада 2002 року працівниками Івано-Франківського МВМ були затримані І.М. Сайкевич та Л.Б. Кузюк під час спроби проникнення у квартиру №13

будинку №35 по вул. Південний Бульвар в м. Івано-Франківську. По даному факту порушено кримінальну справу № 214649 за ознаками злочину, передбаченого статтею 15, частиною третьою статті 185 КК України. Досудовим слідством встановлено, що І.М. Сайкевич та Л.Б. Кузюк, будучи раніше засудженими, на шлях виправлення не стали, а у злочинній змові вчинили крадіжки чужого майна. У порушеній кримінальній справі встановлено свідків та ряд потерпілих. Так, потерпіла Т.Б. Петрів показала, що 4 вересня 2002 року близько 11 годин 30 хвилин повернулася додому. У дворі зустріла трьох незнайомих чоловіків, детально їх описала. Також вона повідомила, що коли зайшла у квартиру, то виявила відкриті двері та відсутність частини майна. З метою забезпечення безпеки потерпілої, так як вона повідомила, що їй погрожували, до неї, відповідно з чинним законодавством, слідчим було вжито заходів забезпечення безпеки. Під час проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, яке проходило у спеціально пристосованій кімнаті із тонованим склом посередині, що виключало візуальний контакт із однієї сторони та забезпечувало можливість безперешкодного спостереження з іншої, Т.Б. Петрів упізнала Л.Б. Кузюка, як одного із осіб, яких бачила у дворі будинку. Проведеними оперативно-розшуковими заходами та слідчими діями вдалося встановити причетність І.М. Сайкевича та Л.Б. Кузюка ще до 12 злочинів. Нині кримінальна справа, після її розгляду по суті, знаходиться у архіві Івано-Франківського міського місцевого суду¹.

¹ Див.: Кримінальна справа № 214649, порушена слідчим відділом Івано-Франківського МВМ. На даний час знаходиться у архіві Івано-Франківського міського місцевого суду.

Надзвичайно важливого значення набуває пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи при розслідуванні злочинів про звідництво та проституцію, передбачених статтями 302, 303 КК України.

Зокрема, слідчим управлінням УМВС України в Івано-Франківській області 26 травня 2003 року порушено кримінальну справу № 225093 стосовно О.В. Литвиненка, який в період 2000-2003 років, діючи із корисливих спонукань, з метою отримання прибутків, вступив в організовану групу у складі І.Р. Іванціва та М.М. Паркулаба для втягнення у зайняття проституцією та примушування надавати сексуальні послуги всупереч бажанню осіб, що їх надавали. Також О.В. Литвиненко займався сутенерством. Протягом досудового слідства, крім показань потерпілих – осіб жіночої статі, які були втягнені всупереч своєї волі у зайняття проституцією, жодних доказів здобути не вдалося. Підозрювані причетність до інкримінованих їм дій повністю заперечили. Через погрози зі сторони їх оточення потерпілі відмовлялись з'являтися до слідчого чи давати будь-які показання. Лише після встановлення із потерпілими психологічного контакту, роз'яснення їм можливості вжиття заходів забезпечення безпеки, потерпілі погодилися впізнати сутенерів, однак на візуальний контакт із ними не наважувалися. Тому, слідчим було прийнято рішення про проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. За результатами проведення такої слідчої дії, яка проходило у спеціально пристосованій кімнаті із тонованим склом посередині, що виключало візуальний контакт із однієї сторони та забезпечувало можливість безперешкодного спостереження з іншої, 12 потерпілих впізнали О.В. Литвиненка, І.Р. Іванціва, М.М. Паркулаба як тих осіб, що примушу-

вали їх до надання сексуальних послуг за оплату. Саме ці докази стали підставою для пред'явлення зазначеним особам обвинувачення. На даний час кримінальна справа розглянута по суті й винуваті особи притягнуті до кримінальної відповідальності¹.

Приступаючи до безпосереднього пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, слідчий повинен бути впевненим, що кімната поза візуального спостереження належним чином обладнана, апаратура для фіксації ходу та результатів слідчої дії перебуває у робочому стані, учасники слідчої дії доставлені до органу внутрішніх справ і перебувають у відведених їм кімнатах, не контактуючи між собою.

Починаючи робочий етап пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, першими до обох кімнат *необхідно запросити по телефону із сусідньої кімнати (кабінету) спочатку двох понятих*, які будуть заходитися зі сторони впізнаючого, а потім тих, які будуть знаходитися зі сторони того, хто підлягає пред'явленню для впізнання.

Пропозиція М.В. Салтевського з цього питання полягає у тому, щоб у кожній кімнаті було по двоє понятих, а процедура пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, повторювалась двічі. При цьому поняті, які засвідчують факт впізнання, міняються приміщеннями². Із таким вибором тактики дій погодитися важко. За умов виконання такої пропозиції ускладнюється проведення і без того процесуально складної слідчої дії. Якщо поняті будуть присутні і в одному, і в іншому приміщенні, то у подальшому вони можуть стати

¹ Див.: Кримінальна справа № 225093, порушена слідчим управлінням УМВС України в Івано-Франківській області. На даний час знаходиться у архіві Івано-Франківського міського місцевого суду.

² Див.: Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К.: Кондор, 2005. – С. 381.

джерелом розголошення особи впізнаючого, виникає необхідність комплексного ажиття до них заходів забезпечення безпеки. З іншої сторони, проведення повторного пред'явлення для впізнання, яке рекомендує М.В. Салтєвський, є процесуально нєврегульованим, так як не обґрунтовується навіть поняттям виключних випадків, про які мова йшла у попередніх розділах.

З нашої точки зору, понятим має бути запропоновано розміститися на стільцях у такий спосіб, щоб забезпечити максимальну оглядовість, можливість спостерігати за діями слідчого та інших присутніх. Необхідно роз'яснити їм права та обов'язки, передбачені статтею 127 КПК, письмово попередити їх про обов'язок не розголошувати даних досудового слідства та про кримінальну відповідальність у разі порушення такого зобов'язання. Поняті зі сторони впізнаючого повинні до початку слідчої дії засвідчити можливість спостереження через скло, а поняті з іншої сторони аналогічним чином засвідчують неможливість побачити через скло осіб, що знаходяться в іншій кімнаті.

Якщо у подальшому буде застосовано акустичний пристрій для створення перешкод ідентифікації голосу, поняті повинні пересвідчитися у неможливості його ідентифікації. Про це слід зробити відмітку у протоколі пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають. Не випадково у частині п'ятій статті 250 проекту КПК хоча і не цілком детально, але зазначено, що слідчим вживаються заходи до збереження конфіденційності відомостей про понятих і виключення їх зустрічі із учасниками процесу. На нашу думку, до понятих необхідно, по-перше, застосувати найреальніший захід гарантування безпеки – зміну анкетних даних, а по-друге, доцільно вжити найпростіших заходів маскування до понятих, які перебувають у кімнаті разом із впізнаючим, щоб виключити можливість подальшого впливу на них та

можливість розголошення особи впізнаючого, яке не буде охоплюватися змістом заходу безпеки – зміна зовнішності особи. До таких заходів маскуванню відносяться одягання перуки, використання косметики, накладних вусів тощо.

Наступним тактичним прийомом, на нашу думку, є *розміщення статистів у кімнаті*, де буде знаходитися особа, яка пред'являється для впізнання. Із приміщення, де вони знаходяться, статисти викликаються за допомогою одного із понятих по телефону. Запрошеним статистам доцільно запропонувати зайняти відведені їм місця самостійно, без жодних коментарів зі сторони працівників органів внутрішніх справ. Це допоможе усунути суб'єктивний фактор цілеспрямованого впливу на них і при застосуванні відеозйомки забезпечить повну об'єктивність. Дану обставину зможуть засвідчити також і поняті. Згідно з вимогами закону особи, запрошені як статисти, не повинні мати різких відмінностей за ростом, зовнішністю, статурою, віком, кольором шкіри. Розміщення особи, яка підлягає пред'явленню для впізнання, серед інших відповідних осіб в кількості не менше трьох, є важливим тактичним прийомом. У випадку наявності у статистів незначних відмінностей у зовнішності вважаємо за доцільне за допомогою косметичних засобів їх усунути. Ця обставина є надзвичайно важливою. А.Я. Дубинський наводив приклад, коли підозрюваний у вчиненні розбійного нападу, перебуваючи в ув'язненні у зв'язку із розслідуванням іншої справи, був пред'явлений для впізнання потерпілому серед двох інших громадян, запрошених із числа пересічних перехожих¹. Зрозуміло, що ці особи по одягу, зачісці суттєво відрізнялися від того, який до цього певний час перебував в ув'язненні. Пред'явлення для впізнання при таких обставинах не могло мати доказового значення.

¹ Див.: Дубинский А.Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел. Учеб. пособие. – К.: НИИРИО КВШ МВД СССР, 1987 – С. 65.

Статистам у загальних рисах необхідно пояснити суть кримінальної справи та письмово попередити їх про обов'язок не розголошувати даних досудового слідства та про кримінальну відповідальність у разі порушення такого зобов'язання.

У частині другій статті 174 КПК зазначається, що особа, яка підлягає пред'явленню для впізнання, пред'являється впізнаючому разом з іншими особами тієї ж статі у кількості не менше трьох. Виходячи з норм закону, статистів має бути не менше двох. У практичній діяльності органів внутрішніх справ, з невідомих причин, склалася традиція проводити цю слідчу дію шляхом запрошення виключно лише двох статистів, серед яких третьою є особа, що пред'являється для впізнання. Проаналізувавши ряд обставин практичного характеру та вимогу законодавця із даного приводу, ми дійшли висновку про необхідність збільшення кількості осіб, які пред'являються для впізнання. Адже у багатьох випадках двоє статистів не можуть переконати своєю присутністю ні захисника, ні у ряді випадків суддю у об'єктивності результатів слідчої дії. Виходячи із наведеного, вважаємо за доцільне доповнити чинний КПК вказівкою на конкретну кількість статистів, для прикладу три та більше при необхідності, зафіксувавши це положення у КПК і методичних рекомендаціях. Проведення пред'явлення для впізнання саме таким чином істотно збільшить об'єктивність отриманого результату.

Наступним тактичним прийомом є *запрошення захисника*. Відповідно до існуючих методичних рекомендацій захисник має право перебувати лише в тій частині спеціально обладнаної кімнати (приміщення), де знаходиться його підзахисний. Це не суперечить вимогам статей 48, 114 КПК¹. З метою забезпечення об'єктивності резуль-

¹ Див.: Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / Під ред. П.В. Коляди. – К., 2001. – С. 194.

татів пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи та забезпечення безпеки його учасників, насамперед особи, яка впізнає, за наявності клопотання захисника про його інше місцезнаходження під час проведення слідчої дії, йому потрібно відмовити, незалежно від того є клопотання усним чи письмовим. Мотивувати відмову треба конкретними положеннями Закону України „Про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства” та статтею 48 КПК, де у пункті четвертому вказано, що правом захисника є бути присутнім на допитах підозрюваного, обвинуваченого та при виконанні інших слідчих дій, виконуваних з їх участю або за їх клопотанням чи клопотанням самого захисника, а при виконанні інших слідчих дій – з дозволу дізнавача, слідчого. Ми вважаємо, що із змісту зазначеної статті випливає, що основним завданням захисника у кримінальній справі є надання юридичної допомоги підозрюваному, обвинуваченому чи підсудному у захисті його прав. Отже, знаходження захисника у кімнаті разом із впізнаючим не охоплюється ні обсягом його прав, ні обов'язків, а може розцінюватися органами досудового та судового слідства як спроба захисника перешкодити встановленню істини у справі та спроба розголосити дані щодо особи впізнаючого. Тому задоволення такого клопотання захисника є неприпустимим.

Слід письмово попередити захисника про обов'язок не розголошувати даних досудового слідства та про кримінальну відповідальність у разі порушення такого зобов'язання.

Після розміщення понятих, статистів, захисника за умови постійного ведення відеозапису вважаємо за доцільне *запрошення особи, яка підлягає пред'явленню для впізнання*. Але якщо існують об'єктивні чи суб'єктивні перепони проводити пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи відразу після її доставки

до органу внутрішніх справ, важливим тактичним прийомом є відкладення на певний час початку цієї слідчої дії. Його метою є усунення таких явищ, як сліди тиснення від наручників, блідість обличчя через довге перебування у СІЗО, яка через нетривалий час після перебування у кімнати із свіжим повітрям проходить. Такі тактичні прийоми повною мірою відповідають вимогам частини другої статті 174 КПК, оскільки особи не повинні мати різких відмінностей у зовнішності. Ймовірно, що у людини, яка перебувала у СІЗО, а потім попала у незвичне для себе оточення, може докорінно змінитися світогляд і реакція на оточуючих. Тому при плануванні слідчої дії необхідно доставити таку особу до місця проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням завчасно, щоб вона встигла адаптуватися до нових для себе умов. Тримати її доцільно не в кімнаті для затриманих у черговій частині, а у добре провітреному кабінеті органу внутрішніх справ, із решітками на вікнах, у обов'язковому порядку під охороною конвою.

Процес підбору одягу, взуття і головних уборів є досить важливим. При цьому виходять не із вигляду обвинуваченого на даний час, а із даних, отриманих у результаті допиту свідків (потерпілих). Саме за їх описанням вже повинні бути підібрані й підготовлені статисти. Підготовка особи, що пред'являється для впізнання, на нашу думку, полягає саме в тому, що особа має бути одягнена у відповідності із образом, який зберігся у пам'яті свідка (потерпілого). Якщо особа описувалася у зимовій шапці, то обвинувачений (підозрюваний) теж повинен бути одягненим у таку ж шапку, що і статисти.

Цікавим у цьому відношенні є наступний приклад із практики розслідування злочинів. Згідно зі свідченнями потерпілої у справі про розбійний напад, злочинець був одягнений у матерчатий шолом чорного кольору, яким

зазвичай користуються будівельники у холодну пору року. При встановленні підозрюваного, який не мав ніякого відношення до роботи на будівництві, слідчий перед проведенням пред'явлення для впізнання запропонував всім трьом особам, які впізнавались, одягнути аналогічні шоломи. У ході проведення такої слідчої дії потерпіла впевнено вказала на підозрюваного як на особу, яка вчинила по відношенню до неї злочин¹.

Тож, до проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи слідчий повинен:

а) встановити у свідка чи потерпілого, в якому одязі вони сприймали особу;

б) шляхом проведення обшуку, виїмки, огляду чи іншої слідчої дії вилучити і оглянути цей одяг;

в) якщо обвинувачений (підозруваний) на момент пред'явлення для впізнання одягнений по-іншому, надати йому можливість переодягнутися у той одяг, в якому він був у момент вчинення злочину;

г) при підборі статистів звернути увагу на те, щоб не лише їх зовнішність, але і одяг не мали різких відмінностей із зовнішністю і одягом особи, що пред'являється для впізнання.

У випадку наявності родимих плям, записин, схожі прикмети повинні бути в усіх інших учасників. Але якщо зазначені прикмети є неповторними, слідчий, відповідно до розроблених криміналістичних рекомендацій, взагалі відмовляється від проведення пред'явлення для впізнання. У цьому випадку здійснюються допити двох осіб: яка має зазначені особливі прикмети і яка сприймала ці прикмети у зв'язку з подією злочину. Потім рекомендується провести освідування з метою встановлення на тілі підозрюваного (обвинуваченого) особливих прикмет.

¹ Архівна кримінальна справа № 476 по обвинуваченню В.С. Губара у Шевченківському районному суді м. Києва.

Належний порядок виклику і розміщення підозрюваного (обвинуваченого) теж має свої особливості, на що нами вже зверталася увага у юридичній літературі¹. Ця особа повинна запрошуватися одним із присутніх понятих по телефону. Зазвичай обвинувачений (підозрюваний) перебуває неподалік у сусідній кімнаті, однак його зустріч із учасниками слідчої дії повинна бути виключена повністю. Обвинуваченого (підозрюваного) повинен супроводжувати належним чином підготовлений конвой. Після того, як особа, яка буде пред'являтися для впізнання, заведена у кімнату (приміщення), двері кімнати зачиняються. Важливим тактичним прийомом, закріпленим у КПК, є надання цій особі права обрати будь-яке місце серед статистів. Така рекомендація законодавця, виконана слідчим в присутності понятих, статистів та захисника на робочому етапі пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, гарантує об'єктивність проведення слідчої дії, неупередженість слідчого і підлягає обов'язковій фіксації у протоколі.

На наш погляд, суперечливим є твердження про те, що обвинувачений займає місце серед інших осіб, які пред'являються для впізнання, після виходу слідчого з приміщення². Вважаємо, що слідчий у цей момент повинен обов'язково перебувати у приміщенні (кімнаті) разом із статистами, захисником (при його наявності) та понятими. Саме слідчий несе безпосередню персональну відповідальність за правильність проведення та результати слідчої дії, а тому у цей відповідальний момент йому неприпустимо

¹ Див.: Басиста І.В. Пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. Методичні рекомендації – Івано-Франківськ: ВОІЦР та РВД ПЮІ КНУВС, 2005. – 80 с.; Басиста І.В. Тактика проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 10. – С. 141–143.

² Див.: Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / Під ред. Н.В. Коляди. – К., 2001. – С. 193.

покидати цю кімнату. Крім того, відповідно до частини третьої статті 174 КПК особі пропонується зайняти будь-яке місце серед статистів. Незважаючи на те, що у зазначеній правовій нормі не вказано, яка конкретно посадова особа має висловити цю пропозицію, на наше переконання, це має зробити саме слідчий, який несе відповідальність згідно з частинкою першою статті 114 КПК за провадження слідчої дії. Він покидає приміщення, де знаходяться зазначені особи, лише після роз'яснення їм прав і обов'язків, зайняття ними обраних місць, що свідчить про безпосередню їх готовність до проведення пред'явлення для впізнання.

Коли присутні зайняли свої місця, на одязі статистів і особи, що пред'являється для впізнання, доцільно закріпити номерки у порядку зростання зліва направо. Такий тактичний прийом забезпечить однозначність під час проведення слідчої дії. Адже впізнаючий, розгубившись, цілком може по своєму вказати, справа чи зліва знаходиться впізнана ним особа.

Ще однією обставиною на користь об'єктивності та результативності слідчої дії є те, що всі особи, що пред'являються для впізнання, повинні або стояти, або ж сидіти. Але в будь-якому випадку положення всіх осіб повинно бути ідентичним і в більшій мірі відповідати особливостям первинного спостереження.

Аналізуючи участь статистів та її процесуальний статус, стає зрозумілим, що необхідно конкретизувати поняття "інших осіб", яке наводиться у статті 174 КПК. Мова про статистів у цій нормі КПК конкретно не йде. Практикою вироблено такий підхід, що це є незнайомі між собою та іншим учасникам слідчої дії особи, які не зацікавлені у справі. Річ у тому, що серед таких "інших осіб" може випадково чи передбачено бути зацікавлена у кримінальній справі особа, яка жестами чи мімікою, умовним знаком може вказати впізнаючому місце, на якому знаходиться

той, що підлягає впізнанню. У разі встановлення такої обставини на будь-якому етапі розслідування результати проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи втрачають своє доказове значення. Тому вважаємо за необхідне доповнити частину другу статті 174 КПК наступним чином. У другому реченні цієї правової норми замість слів "іншими особами", слід зазначити "статистами", а після слів "у зовнішності та одягу", доповнити словами "особистого чи будь-якого іншого інтересу у вирішенні кримінальної справи" і далі по тексту. Після такої зміни норми закону друге речення частини другої статті 174 КПК набуде наступного змісту: "Особа, що підлягає пред'явленню для впізнання, пред'являється впізнаючому разом з двома статистами тієї ж статі, які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одягу, особистого чи будь-якого іншого інтересу у вирішенні кримінальної справи".

Останнім до сусідньої кімнати (приміщення), відокремленої одностороннім склом, *запрошувється особа, яка має впізнавати*. Цю особу повинен викликати по телефону один із понятих, які будуть знаходитися у цій частині кімнати, де і впізнаюча особа. У цій кімнаті освітлення має бути тьмяне. Зайшовши до приміщення, ця особа, залежно від процесуального становища, попереджається у письмовому вигляді про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань чи за відмову від дачі показань, про що робиться відмітка у протоколі слідчої дії. Свідку (потерпілому) слідчим пропонується зайняти зручне для спостереження місце та через одностороннє скло уважно подивитися на людей, що знаходяться у сусідній кімнаті. За необхідності цих осіб можна попросити підвестися, повернутися у профіль чи спиною, зняти головний убір тощо. Таке прохання впізнаючого передається до

сусідньої кімнати слідчим по телефону чи гучномовцю¹. Відповідно до вимог КПК впізнаючому пропонується вказати на особу, яку він конкретно і категорично впізнав, і пояснити, за якими саме ознаками. Про результати пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням обов'язково повідомляється особа, яка пред'являлась для впізнання, та інші учасники цієї слідчої дії, що знаходяться з ним у одній кімнаті: статисти, поняті, захисник, працівник органу дізнання чи досудового слідства. Впізнаній особі, крім того, слідчим пропонується підвестися чи зробити крок вперед, після чого назвати своє прізвище, ім'я, по батькові.

У свою чергу поняті повинні пересвідчитись у можливості впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, і своїми підписами засвідчити правильність проведення такого пред'явлення для впізнання. Слідчий при пред'явленні для впізнання поза візуальним спостереженням особи повинен забезпечити умови, в яких відбувалося сприйняття (наприклад, тишу чи специфічний шум). У відомчих документах зазначається, що про результати пред'явлення для впізнання обов'язково повідомляється і захисник². Із вказаним твердженням ми погоджуємося, однак у протоколі анкетні дані впізнаючого повинні бути обов'язково змінені. Із приводу участі понять при проведенні слідчої дії у частині сьомій статті 250 проекту КПК зазначено, що пред'явлення для впізнання проводиться у присутності двох понять. Тобто законодавець не вирішив існуючу проблему участі понять, а, навпаки, її поглибив. Натомість в існуючих методичних рекомендаціях, направлених у практичні підрозділи для використання у розслідуванні кримінальних справ, йдеться про обов'язкову при-

¹ Див.: Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / Під ред. П.В. Когляди. – К., 2001. – С. 194-196.

² Там само. – С. 193-194.

сутність чотирьох понять. Залишилося незрозумілим, яким чином, відповідно до норми проекту КПК, розмістити двох понять у двох кімнатах (приміщеннях) при проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. Якщо виходити зі специфіки проведення слідчої дії, то слід було б законодавчо закріпити їх кількість – чотири, як це зазначається у методичних рекомендаціях Головного слідчого управління МВС України,¹ та їх альтернативну участь у проведенні слідчої дії.

Для повноти одержання доказів В.М. Тертишник рекомендує, щоб впізнаний не лише назвав себе, але і дав пояснення щодо факту його впізнання. Цей автор зазначає, що в даний момент впізнаний частіше за все дійде висновку про безвихідність свого становища і може проявити готовність до дачі показань. Дану обставину варто максимально використовувати для одержання об'єктивної інформації у справі. Показання впізнаного можуть бути занесені до протоколу пред'явлення для впізнання і засвідчені підписами всіх присутніх². Така постановка питання викликає заперечення з причин, що завданням пред'явлення для впізнання не визначається допит особи. У цій ситуації можемо рекомендувати негайний повторний допит слідчим підозрюваного (обвинуваченого) після пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. Отримані при цьому показання, згідно з частиною другою статті 65 КПК, у подальшому можуть бути використане як джерело доказів у кримінальній справі.

Відповідно до вимог статей 85, 174, 176 КПК *складається протокол пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають*, який

¹ Див.: Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / Під ред. П.В. Коляди – К., 2001. – С. 193-194

² Див.: Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. – Х: Арсіс, 2000. – С. 260.

підписують всі учасники цієї слідчої дії. У протоколі доцільно зазначати псевдоніми особи, яка впізнавала, понятих, а за необхідності й статистів, що сприятиме забезпеченню їх безпеки у випадку, коли їх життю, здоров'ю, житлу чи майну загрожує реальна небезпека. Краще за все, щоб кожен учасник пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи самостійно ознайомився зі змістом протоколу. Можливим є й інший варіант, коли слідчий чи хтось із присутніх працівників органів внутрішніх справ зачитує цей протокол вголос. Необхідність його застосування виникає у деяких випадках, коли існує загроза із сторони обвинуваченого (підозрюваного) знищити процесуальний документ, пошкодити його.

Отже, об'єктивність пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи полягає у його проведенні відповідно до розробленого плану, поетапному виконанні окремих тактичних прийомів, а також унеможливленні спілкування учасників слідчої дії без дозволу слідчого та виборі вірних тактичних рішень щодо проведення окремих дій. Якщо впізнаючий не впізнав особи, слідчий повинен повести себе виважено, результати пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням занести до протоколу, а після його закінчення додатково допитати впізнаючого.

§ 3.3. Проблеми фіксації ходу та результатів пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи

Головна ідея, яка має бути покладена в основу нового КПК України, полягає у тому, що у кримінально-процесуальних правовідносинах усі учасники мають виходити з презумпції добропорядності людини та безумовного пріоритету мети забезпечення захисту прав і свобод людини в системі інших завдань кримінального судочинства. В концептуальному плані така ідея знаходить прояв у двох основних положеннях: неприпустимість звуження прав і свобод людини в законодавчій діяльності, а також допустимість обмеження прав і свобод людини в практичній процесуальній діяльності щодо встановлення об'єктивної істини в кримінальному процесі лише у випадку крайньої необхідності, за умови, коли іншими засобами виконати завдання кримінального процесу неможливо¹. Саме останнім часом законодавець застосував ряд вдалих спроб, спрямованих на дотримання гарантій забезпечення прав і свобод учасників кримінального судочинства, у тому числі забезпечення їх безпеки.

У результаті набуття Україною членства у Раді Європи 1995 року на першому місці постала вимога зробити людину центром уваги суспільства, держави та всіх її інститутів. З точки зору О.В. Дручека, права та основні свободи людини мають стати одним із головних пріоритетів у розвитку нашого суспільного життя. Враховуючи реалії сьогодення, стає зрозумілим, що вирішення цього кардинального завдання можливе лише на основі повної реалізації вимог міжнародно-правових нормативних актів під час розробки та введення в дію

¹ Див.: Тертишник В.М. Концептуальна модель КПК України й проблеми реалізації ідей правової держави у сфері правосуддя // Право України. – 2003 – № 11. – С. 89–94.

законів держави. Законодавством України як напрямок державної політики проголошено захист демократичних завоювань, утвердження верховенства права. Ці критерії повністю збігаються з метою і принципами діяльності Ради Європи. Відповідно до Статуту Ради Європи її членом може бути держава, яка визнає принципи верховенства закону та забезпечує права й основні свободи людини для всіх осіб, які перебувають під її юрисдикцією. Рада Європи виявила готовність всебічно сприяти приєднанню нових держав до міжнародних і правозахисних інститутів, надавати їм допомогу у процесі імплементації міжнародно-правових стандартів у внутрішнє законодавство¹.

Останнім часом у КПК внесено запозичені із міжнародного права норми, зокрема щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та їх різновид – пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. Через новизну зазначених інститутів виникає ряд теоретичних проблем їх дослідження та практики застосування. Внесення доповнень до частини четвертої статті 174 КПК продиктоване тим, що найбільш важливою проблемою сьогодення при проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи є забезпечення безпеки особи, яка впізнає, її захист від впливу осіб, зацікавлених у негативному результаті пред'явлення для впізнання, і всього процесу доказування у кримінальній справі в цілому. Значна кількість проблем виникає саме на етапі фіксації ходу та результатів слідчої дії, на що нами вже зверталася увага у юридичній літературі².

¹ Див.: Дручек О.В. Захист прав людини Європейським судом з прав людини // Актуальні проблеми підготовки спеціалістів для слідчих підрозділів ОВС: 36. наук. ст. – Херсон: Олді-плюс, 2002. – С. 82–86.

² Див.: Басиста І.В. Проблемні аспекти фіксації ходу та результатів пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2005 – № 3. – С. 172–177.

Відповідно до статті 84 КПК при провадженні слідчих дій під час досудового слідства і дізнання, в судових засіданнях суду першої інстанції та апеляційного суду ведуться протоколи. Виконуючи вимоги зазначеної статті, за результатами пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, складається протокол, який повинен повною мірою відповідати статті 85 КПК. У протоколі в обов'язковому порядку повинні бути зазначені: місце і дата його складання; посади і прізвища осіб, що проводять слідчу дію; прізвища осіб, які брали участь у проведенні слідчої дії, адреси цих осіб; роз'яснення їх прав і обов'язків; зміст проведеної слідчої дії, час її початку і закінчення; всі істотні для справи обставини, виявлені при виконанні даної слідчої дії. Однак протокол пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, крім зазначених обставин, має ряд особливостей. Так, відповідно до частини першої статті 85 КПК, з метою нерозголошення даних про особу, щодо якої застосовані заходи безпеки, у протоколах слідчих дій обмежуються відомості про цю особу.

Говорячи про підготовчий етап слідчої дії, який полягає у запрошенні понятих до спеціально обладнаної кімнати, в протоколі пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, на наше переконання, реальні анкетні дані та адресу особи, яка впізнає, а також понятих зазначити неприпустимо. Це пов'язано із обставинами, коли піддаються небезпеці їх життя та здоров'я, а також не виключено, що і їх родичів. Такий висновок ґрунтується на тому, що поняті, які знаходяться у кімнаті разом із впізнаючим, перебувають по відношенню до нього у візуальному контакті. Тож не виключено, що зі сторони підозрюваного (обвинуваченого), а також його оточення можуть вживатися будь-які заходи впливу на цих понятих, щоб викрити впізнаючого та звести

з ним рахунки. Якщо вказати у протоколі реальні анкетні дані понятих, то можуть бути піддані небезпеці вони самі, впізнаюча особа та їх родичі. Завдяки зміні зазначених анкетних даних можна уникнути впливу на учасників процесу зі сторони підозрюваного (обвинуваченого) чи його оточення з метою схилити їх до зміни показань, заперечити достовірність проведеної за їх участю слідчої дії. Це стосується і двох понятих, які перебувають у кімнаті разом з особою, що пред'являється для впізнання поза візуальним спостереженням. На можливість застосування до понятих заходів безпеки прямо наголошується у частині шостій статті 127 КПК: “За наявності відповідних підстав поняті мають право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів, передбачених законами України”.

На практиці непоодинокими є випадки схиляння понятих захисниками, підозрюваними (обвинуваченими), представниками з їх оточення чи родичами до дачі завідомо неправдивих показань щодо процесуальних порушень при проведенні слідчої дії за їх участю.

Так, кримінальну справу № 224876 по обвинуваченню Бревко Віри Валеріївни за вчинення злочину, передбаченого частиною другою статті 307 КК України, направлено на додаткове розслідування у 2004 році Івано-Франківським міським місцевим судом, з наступних підстав. Під час судового слідства один із понятих при допиті в залі суду заявив, що не був присутнім при провадженні слідчих дій, у протоколах за результатами яких значиться його підпис. Під час провадження досудового слідства у повернутій на додаткове розслідування кримінальній справі встановлено, що адвокат, який був захисником обвинуваченої, та співмешканець обвинуваченої умисно схилили понятого до дачі завідомо неправдивих показань у залі суду, що і стало підставою повернення кримінальної справи на додаткове розсліду-

ванія. Після усунення зазначених суперечностей кримінальну справу повторно направлено до Івано-Франківського міського місцевого суду, де вона розглянута по суті¹.

Отже, вважаємо, що застосування до понятих одного із заходів забезпечення їх безпеки – зміни анкетних даних на псевдонім у матеріалах кримінальної справи є обов'язковим елементом як підготовчого етапу слідчої дії, так і особливістю фіксації ходу пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. У протоколі цієї слідчої дії мають зазначатися змінені прізвище, ім'я, по-батькові, рік народження та місце проживання понятих.

У протоколі слідчої дії необхідно зазначити, що понятим роз'яснені їх права і обов'язки відповідно до частин четвертої-шостої статті 127 КПК, після чого поняті мають поставити у протоколі свої підписи.

У протоколі обов'язково відмічається участь чи присутність при проведенні слідчої дії працівників органів внутрішніх справ.

Законодавство багатьох країн світу не передбачає участі понятих при проведенні слідчих дій. Їх залучення при пред'явленні для впізнання поза візуальним спостереженням особи за загальним правилом все ж таки викликається необхідністю. Однак беручи до уваги, що при проведенні цієї слідчої дії приймає участь не менше п'яти осіб, не рахуючи понятих, ризик фальсифікації її ходу та результатів мінімальний. За такої ситуації вважаємо за доцільне запропонувати законодавчо закріпити право слідчого у виключних випадках на альтернативне вирішення питання щодо присутності понятих при пред'явленні для впізнання поза візуальним спостереженням особи. На необхідність саме такого підходу до зазначеної проблеми

¹ Див: Кримінальна справа №224876, порушена слідчим відділом Івано-Франківського МВМ. На даний час знаходиться у архіві Івано-Франківського міського місцевого суду.

неодноразово зверталася увага різними авторами у юридичній літературі¹. На наше переконання, реалізація висловленої пропозиції, закріплена у процесуальному законі, негативних наслідків у вигляді порушення прав громадян при розслідуванні злочинів не матиме. Натомість слідчий набуватиме можливості запрошувати понятих та застосовувати до них заходи забезпечення безпеки, а у виключних випадках проводити слідчу дію без їх участі.

Подібним чином вирішене питання про альтернативне залучення понятих при проведенні освідування відповідно до Закону України від 15 грудня 1992 року. У нормі частини другої статті 127 КПК чітко визначено, що поняті залучаються у разі, якщо слідчий визнає це за необхідне.

Вважаємо, що тактичне рішення слідчого не запрошувати понятих для участі у проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи має супроводжуватися іншим рішенням – про фіксацію ходу та результатів слідчої дії за допомогою засобів відеозйомки. Застосування такого додаткового засобу фіксації надає можливість учасникам судового розгляду переконатися в об'єктивності проведення пред'явлення для впізнання, впевненості впізнаючої особи при відповіді на запитання слідчого, чи впізнає він серед числа присутніх осіб когонебудь, а якщо так, то кого саме і за якими конкретними прикметами.

З метою нерозголошення даних про особу, щодо якої застосовані заходи безпеки – свідка (потерпілого), у протоколі обмежуються відомості про цю особу в порядку, передбаченому статті 52³ КПК України. У матеріалах кримінальної справи у жодному випадку не зазначається

¹ Див.: Галаган В.І. Дотримання прав громадян при розслідуванні кримінальних справ // Правовий статус особи: стан, проблеми, перспективи: 36. наук. ст. / За ред. М. Головка, Н. Морзе, П. Біленчука. – К., 1998. – Ч. 1. – С. 29–32.; Маляренко В.Т., Вериндубов І.В. Про інститут понятих у кримінальному процесі // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 3. – С. 262–277.

реальне прізвище, ім'я, по-батькові, рік народження та місце проживання свідка (потерпілого), адже при ознайомленні учасників слідчої дії із протоколом неприпустиме розголошення персонографічних даних впізнаючої особи.

По ходу складання протоколу зазначаються умови проведеного пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, відмінність між освітленням у кімнатах: у кімнаті, де знаходиться впізнаючий, освітлення тьмяне, а у іншій – яскраве.

У протоколі обов'язково зазначається прізвище, ім'я, по-батькові, рік народження, місце проживання та ознаки статистів, які підтверджують їх схожість між собою та із особою, яка підлягає пред'явленню для впізнання, фіксується факт роз'яснення учасникам, що знаходяться в обох кімнатах, суті слідчої дії. Залежно від процесуального статусу особи попереджаються про кримінальну відповідальність відповідно до статей 384 та 385 КК України за відмову від дачі показань і за дачу за відомо неправдивих показань. У протоколі необхідно зафіксувати пропозицію слідчого до підозрюваного (обвинуваченого) зайняти будь-яке місце серед статистів.

Подальший хід пред'явлення для впізнання фіксується по хронології його проведення за загальними правилами, визначеними частиною третьою статті 174 КПК: особа повинна оглянути присутніх осіб, вказати, кого з них впізнає і за якими ознаками. Впізнаний за вказівкою слідчого чи іншого присутнього працівника органу внутрішніх справ має підвестися, назвати своє прізвище, ім'я, по-батькові, рік народження та місце проживання. У протоколі зазначається також час початку і закінчення слідчої дії.

Пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи доцільно проводити із застосуванням звукозапису чи відеозйомки, як і інші слідчі дії, на що

неодноразово зверталася увага у спеціальній літературі¹. Використання саме цих додаткових засобів фіксації дозволяє визначити динаміку проведення слідчої дії, поведінку його учасників, відповідність дій слідчого нормам КПК.

Всі без винятку учасники слідчої дії повідомляються про застосування звукозапису чи відеозапису до початку пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. Відповідно до статті 85¹ КПК фонограма повинна відбивати весь хід слідчої дії. Повторення спеціально для звукозапису будь-якої частини слідчої дії в ході її проведення не дозволяється. Перед закінченням слідчої дії звукозапис повністю відтворюється її учасникам. Висловлені ними зауваження і доповнення до звукозапису заносяться на фонограму. Після зйомки та виготовлення відеострічки, відповідно до статті 85² КПК, вони демонструються всім учасникам слідчої дії, про що складається окремий протокол. Це досить суттєве положення чинного законодавства України, адже у практичній діяльності непоодинокими є випадки внесення безпосередньо у протокол слідчої дії відомостей про процес, результат відеозйомки та перегляд відеоплівки. Вважаємо, що складання окремого протоколу відповідно до чіткої вказівки законодавця є обов'язковим у всіх аналогічних випадках, у тому числі при проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи.

Процесуальне оформлення застосування фотозйомки, відеозапису і демонстрація відеострічки має ряд особливостей при проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. При застосуванні фотозйомки надається можливість перевірити обстановку, в якій пред'являлася особа для впізнання, оцінити правильність підбору статистів. Доцільно використовувати кольо-

¹ Див.: Гончаренко В.И. Вопросы использования средств криминалистической техники в уголовном судопроизводстве // Криминалистика и судебная экспертиза – К., 1979. – Вып. 19. – С. 16-22.

рову фотографію, так як при цьому встановлюється наявність подібності за низкою ознак: кольором шкіри, очей, одягом тощо. Це дає можливість більш чітко розрізнити колір і форму, характерні особливості. Під час фотозйомки при проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи необхідно зробити наступні знімки: загальний вигляд обстановки, в якій проводилось пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають; статистів із особою, що пред'являється для впізнання; детальним планом самої особи, що пред'являється для впізнання (характерна наявність ознак, за якими відбулася ідентифікація) тощо. Із фотознімків формується фототаблиця, на якій стрілками позначають ознаки, за якими відбулася ідентифікація людини¹.

Однак фіксація за допомогою відеозйомки є більш доцільною та ефективною, так як документується і може бути відтворене візуальне зображення в динаміці одночасно з відображенням звуку. Сам порядок пред'явлення для впізнання визначає тактичні прийоми застосування відеозапису. У відсутності особи, яка впізнає, загальним планом фіксуються обстановка та умови, в яких буде проведено пред'явлення для впізнання. Необхідно зафіксувати той момент, коли особа, яка підлягає пред'явленню для впізнання, займає місце серед статистів, слідкуючи за тим, щоб всі вони помістилися у кадрі. Важливо також зафіксувати момент, коли до кабінету по телефону одним із понятих запрошується впізнаючий, що підтверджує об'єктивність проведення слідчої дії. При зйомці особи, що пред'являється для впізнання, доцільно застосувати детальну відеозйомку та кадр типу "план-деталь". Оператор повинен використати такий прийом криміналістичного відеозапису як "наїзд", щоб чітко зафіксувати ознаки, за

¹ Див.: Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві / Головне слідче управління МВС України. Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – С. 25.

якими впізнано особу. Також це дасть можливість зафіксувати реакцію впізнаного на момент опису його ознак особою, що впізнає. Призупинення відеозапису під час проведення слідчої дії не допускається, оскільки це може привести до необ'єктивного висвітлення ходу пред'явлення для впізнання¹. Однак виникає низка проблематичних моментів, щодо яких нами рекомендуються наступні шляхи вирішення: процес маскуванню понять неприпустимо фіксувати на відеоплівку в жодному випадку; учасники слідчої дії повинні бути вже відповідно підготовлені на момент початку фіксування за допомогою відеозйомки пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. Особливість застосування відеозйомки полягає ще й у тому, що обличчя впізнаючого на відеоплівку не фіксується, а у випадку можливості ідентифікації його за голосом можуть створюватися акустичні перешкоди. Зйомка повинна проводитися кваліфікованим спеціалістом Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру таким чином, щоб одночасно фіксувати обстановку в обох кімнатах від скла. Це може бути досягнуто за допомогою розміщення спеціаліста із Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру поряд із впізнаючим. Саме такі заходи забезпечують можливість безпечного для учасників слідчої дії відтворення відеозапису як під час досудового слідства, так і в суді. Крім того, у випадку залучення саме цього спеціаліста ризик розголошення даних про особу впізнаючого є мінімальним.

Наступним тактичним прийомом є порядок ознайомлення із протоколом за результатами проведення слідчої дії. На наше переконання, більш доцільно таке ознайомлення проводити із кожним учасником слідчої дії окремо,

¹ Див.: Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на посередньому слідстві / Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – С. 25-26.

виключаючи будь-яке спілкування між собою осіб, які знаходяться в різних кімнатах. Відповідно до частини другої статті 85 КПК слідчий може також по черзі в обох кімнатах оголосити протокол всім присутнім. Особам, що брали участь у проведенні слідчої дії, роз'яснюється їх право робити зауваження. Вставки і поправки повинні бути застережені в протоколі перед підписами.

Протокол пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, підписують: свідок (потерпілий), поняті, підозрюваний (обвинувачений), захисник, статисти, інші особи, які були присутні або брали участь у проведенні слідчої дії. Відповідно до частини четвертої статті 85 КПК, якщо хто-небудь з цих осіб через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то для підписання протоколу запрошується стороння особа. До протоколу можуть бути додані фотознімки, матеріали звуко- чи відеозапису. Коли особа, що брала участь в проведенні слідчої дії, відмовляється підписати протокол, то це зазначається в протоколі і стверджується підписом особи, яка проводила слідчу дію.

Низка положень статті 85 КПК підлягає уточненню. По-перше, у частині п'ятій цієї статті, де наводиться послідовність підписання протоколу учасниками слідчої дії, першою зазначається особа, яка проводила слідчу дію. З цим положенням погодитися не можна. Особа, яка проводить дізнання, чи слідчий мають підписувати протокол останніми. Тим самим вони, на наш погляд, підводять підсумок проведеної слідчої дії, завершують її. Після їх підпису будь-які зміни і доповнення до протоколу неприпустимі.

По-друге, необхідно на законодавчому рівні конкретизувати поняття "сторонні особи", які зазначаються у частині п'ятій статті 85 КПК. Наприклад, яка стороння особа може підписати протокол допиту, якщо зі змісту статті вбачається, що зазначена особа не була безпосеред-

ньо присуття при проведенню допиті. Яке доказове значення може мати підпис сторонньої особи у протоколі, залишається невизначеним.

При складанні протоколу пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи існує ризик розголошення даних учасників кримінального судочинства, щодо яких вжито заходів забезпечення безпеки. Тому вважаємо за доцільне запропонувати розширити формулювання статті 85 КПК України, де зазначити обґрунтовані випадки можливості підписання протоколу сторонніми особами, із перерахуванням вичерпних категорій таких осіб.

Є випадки, коли у слідчій дії беруть участь сліпі, особи без рук і т.д. Так, М.І. Бажанов наводить приклад із судової практики, коли троє сліпих, виступаючи у кримінальній справі як свідки, допомогли розкрити злочин. Під час проведення пред'явлення для впізнання підозрюваного С. свідки вказали, що впізнають за голосом жінку, яка цей злочин вчинила¹. Однак, підписати протокол людині з такими фізичними вадами проблематично.

У зв'язку з цим, вважаємо за можливе запропонувати доповнити частину другу статті 176 КПК, де йдеться про особливості складання протоколу пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, другим реченням наступного змісту: "Якщо особа, що впізнає, в силу своїх фізичних вад не може підписати протокол, для цього запрошується стороння особа". Враховуючи, що ці обставини відомі завчасно, на наше переконання, підбір сторонньої особи здійснюється на підготовчому етапі пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи з урахуванням заходів забезпечення безпеки, які нами запропоновані для особи, яка впізнає, і понятих.

¹ Див.: Бажанов М.І. Свідетели, их права и обязанности по советскому уголовно-процессуальному законодательству. – М.: Юрид. лит., 1955. – С. 19.

Якість фіксування ходу та результатів пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням залежить від професійності працівників органів внутрішніх справ, які безпосередньо планують, готують і проводять слідчу дію. Планування пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням, взаємодія служб і професійність слідчого – основні, на нашу думку, обставини, що сприяють позитивним і бажаним результатам. Ще до таких обставин відносяться, по-перше, проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням у точній відповідності із завчасно визначеним планом, по-друге, слідчий та інші працівники органів внутрішніх справ повинні забезпечити чітке проведення, фіксацію ходу та результатів пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи таким чином, щоб не відбулося жодного казусу та проблеми.

Зусилля слідчого повинні бути спрямовані на належне фіксування ходу та результатів слідчої дії. Адже процесуальні помилки приводять до того, що протоколи слідчих і судових дій, складені з порушенням порядку, передбаченого чинним КПК України, не можуть бути джерелами доказів і втрачають будь-яке доказове значення. Це положення повною мірою відноситься до підготовчого, робочого етапу, а також фіксації ходу та результатів такої специфічної слідчої дії, як пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи.

Оцінюючи результати пред'явлення для впізнання, слідчий повинен співставити дані, отримані під час проведення всіх слідчих дій, і зробити однозначний висновок, який не повинен ґрунтуватися на власних амбіціях чи несприйнятті певних учасників кримінального судочинства, а на сукупності зібраних у справі доказів. Такий обґрунтований висновок повинен бути покладений в основу подальших процесуальних дій та рішень.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного наукового дослідження встановлено, що у системі слідчих дій чільне місце займає пред'явлення для впізнання як один із засобів збирання доказів у кримінальній справі. Різновидом цієї слідчої дії є пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, як засіб забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Оскільки така норма передбачена в КПК відносно недавно, нами визначені особливості, розроблені та систематизовані тактичні прийоми з урахуванням специфіки підготовки, проведення, фіксації ходу та результатів. Враховуючи викладене, до основних відносяться наступні положення:

1. Загальноприйнятим у науці кримінального процесу і криміналістики є поділ структури проведення слідчої дії на підготовчий, робочий і заключний етапи. Разом з тим, враховуючи специфіку пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, особливо виділяються заходи по підготовці до проведення цієї слідчої дії. До такої підготовки, на наш погляд, відносяться: допит впізнаючої особи; попереднє вивчення її, а також особи, яка буде впізнаватися; подолання психологічного бар'єру; комплексне застосування заходів безпеки шляхом зміни прізвища, ім'я та по-батькові, анкетних даних впізнаючої особи і понять; визначення часу і місця проведення пред'явлення для впізнання і розробка плану. Сутність безпосереднього підготовчого етапу полягає у визначенні кола учасників та їх залучення до проведення слідчої дії, вирішенні проблемних питань участі у проведенні слідчої дії статистів, понять, спеціаліста. Встановлено, що переходячи до робочого етапу пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, слідчий повинен впевнитися, що дотримані всі вимоги, необхідні для виконання цієї слідчої дії: особу свідка чи потерпілого допитано із необхід-

ною повнотою; правильно підібрано статистів, які пред'являтимуться разом із особою, яку впізнають, і які не мають з нею різких відмінностей у зовнішності і одягу; встановлено, що особи, які виступають у якості статистів, незнайомі цій особі; прийнято необхідні заходи для виключення можливості раптової зустрічі між особами, яка впізнає і яку впізнають; правильно підібрано понятих; запрошено необхідних спеціалістів; підготовлено технічні засоби фіксації.

За наявності підстав вважати, що з боку учасників слідчої дії можлива неадекватна, емоційна поведінка, доцільно передбачити присутність при пред'явленні для впізнання працівників міліції для забезпечення належного порядку. З метою реалізації положень статті 121 КПК запропоновано уніфікувати форму попередження учасників проведення слідчої дії у частині нерозголошення даних досудового слідства.

2. Починаючи робочий етап пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, першими до обох кімнат необхідно запросити по телефону із сусідньої кімнати спочатку двох понятих, які будуть знаходитися зі сторони впізнаючого, а потім тих, які будуть знаходитися зі сторони того, хто підлягає пред'явленню для впізнання. Наступним тактичним прийомом, на нашу думку, є *розміщення статистів у кімнаті*. Із приміщення, де вони знаходяться, статисти викликаються за допомогою одного із понятих по телефону. Наступним тактичним прийомом є *запрошення захисника*. Він має право перебувати лише в тій частині спеціально обладнаної кімнати (приміщення), де знаходиться його підзахисний. Після розміщення понятих, статистів, захисника, за умови постійного ведення відеозапису, вважаємо за доцільне *запрошення особи, яка підлягає впізнанню*. Слідчий покидає приміщення, де знаходяться зазначені особи, лише після роз'яснення їм прав і обов'язків, зайняття ними обраних місць, що

свідчать про безпосередню їх готовність до проведення пред'явлення для впізнання.

Останнім до сусідньої кімнати (приміщення) *запрошується особа, яка має впізнавати*. У цій кімнаті освітлення має бути тьмяним. Цю особу повинен викликати по телефону один із понятих, які будуть знаходитися у цій частині кімнати, де і впізнаюча особа. Хід та результати слідчої дії фіксуються у протоколі *пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають*, структуру якого нами уточнено та доповнено.

Після проведення слідчої дії доцільно, щоб кожен учасник пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи самостійно ознайомився зі змістом протоколу. Можливим є й інший варіант, коли слідчий чи хтось із присутніх працівників органів внутрішніх справ зачитує цей протокол вголос. Необхідність застосування такого тактичного прийому, передбаченого у частині другій статті 85 КПК, виникає у деяких випадках, коли існує загроза зі сторони обвинуваченого (підозрюваного) знищити процесуальний документ чи пошкодити його. У протоколі обов'язково повинні бути зазначені: місце і дата його складання; посади і прізвища осіб, що проводять дію; прізвища осіб, які брали участь у проведенні слідчої дії, адреси цих осіб; роз'яснення їх прав і обов'язків; зміст проведеної слідчої дії, час її початку і закінчення; всі істотні для справи обставини, виявлені при виконанні даної слідчої дії. Однак у протоколі пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, крім зазначених обставин, обмежуються відомості про осіб, щодо яких вжито заходів безпеки.

Застосування відеозйомки чи звукозапису надає можливість переконатися учасникам судового розгляду в об'єктивності проведення пред'явлення для впізнання. Використання саме цих додаткових засобів фіксації дозволяє

визначити динаміку проведення слідчої дії, поведінку учасників, відповідність дій слідчого нормам чинного КПК.

Протокол пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, підписують: свідок (потерпілий), поняті, підозрюваний (обвинувачений), захисник, статисти, інші особи, які були присутні або брали участь у проведенні слідчої дії, слідчий.

За умови позитивного результату проведення пред'явлення для впізнання доцільно після закінчення цієї слідчої дії повторно допитати підозрюваного (обвинуваченого). Закріплення його показань у протоколі повторного допиту цілком відповідає вимогам чинного законодавства України і згідно з частиною другою статті 65 КПК вони у подальшому можуть бути використані як джерела доказів у справі.

Якщо впізнаючий не впізнав особи, у цьому випадку слідчий повинен повести себе виважено, результати пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи занести до протоколу, а після його закінчення додатково допитати впізнаючого.

3. Запропоновано наступне авторське визначення зазначеного різновиду слідчої дії:

Пред'явлення особи для впізнання поза її візуальним спостереженням – це різновид слідчої дії – пред'явлення для впізнання, спрямований на встановлення наявності чи відсутності тотожності особи, яку раніше сприймав впізнаючий і запам'ятав її прикмети, що проводиться у спеціальному технічно-приспосованому приміщенні з метою забезпечення заходів безпеки і недопущення візуального контакту між особою, яка пред'являється для впізнання, та особою, яка впізнає. Застосування такого виду пред'явлення для впізнання дає можливість: перевірити наявні докази у справі в цілому; перевірити показання допитаних осіб зокрема; отримати нові докази; перевірити висунуті в ході слідства версії; встановити

можливі злочинні зв'язки та притягнути до відповідальності інших учасників злочину чи встановити причетність особи, що пред'являється для впізнання, до вчинення інших злочинів. Цей вид слідчої дії проводиться за участі статистів та чотирьох понятих, щодо яких вживаються заходи забезпечення безпеки і які розміщуються по двом по різні сторони від спеціального скла із одностороннім напленням.

4. Враховуючи викладене, на нашу думку, статтю 174 КПК України доцільно викласти у такій редакції:

Стаття 174 Пред'явлення особи для впізнання

При необхідності пред'явлення якої-небудь особи для впізнання свідкові, потерпілому, обвинуваченому або підозрюваному слідчий спочатку допитує їх про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, при яких впізнаючий бачив цю особу, про що складає протокол допиту.

Коли впізнаючий є свідком чи потерпілим, він попереджається про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань, а свідок, крім того, і за відмову від дачі показань. Особа, що підлягає *пред'явленню для впізнання*¹, пред'являється впізнаючому разом з *трьома статистами* тієї ж статі, які не мають різких *відмінностей у віці, зовнішності та одягу, особистого чи будь-якого іншого інтересу у вирішенні кримінальної справи.*

Перед тим, як пред'явити особу для впізнання, їй пропонується зайняти будь-яке місце серед *статистів*. Впізнаючому пропонується вказати особу, яку він *впізнав*, і пояснити, за якими ознаками він її впізнав. *Якщо впізнання особи не відбулося, про це фіксується у протоколі слідчої дії.*

З метою забезпечення безпеки впізнаючого пред'явлення для впізнання проводиться у спеціальному

¹ Жирним курсивом відображено зміни та доповнення, які нами пропонуються за результатами дослідження.

технічно-пристосованому приміщенні для забезпечення заходів безпеки і недопущення візуального контакту між особою, яка впізнає, та особою, яка пред'являється для впізнання, тобто поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, з дотриманням вимог, передбачених цією статтею. Про умови такого пред'явлення для впізнання зазначається у протоколі. До протоколу вносяться псевдонім та змінені анкетні дані особи, яка впізнає, понятих, а також вживаються заходи щодо виключення їхньої зустрічі з іншими учасниками процесу. Справжні відомості про учасників слідчої дії, щодо яких вживалися заходи забезпечення безпеки, зберігаються окремо з дотриманням режиму таємності. Про результати пред'явлення для впізнання обов'язково повідомляється особа, яка пред'являлася для впізнання.

Пред'явлення для впізнання за фотознімками чи відеозаписом може проводитися відповідно до умов, викладених у цій статті у випадках, коли пред'явити осіб для впізнання в натуральному вигляді неможливо.

Пред'явлення особи для впізнання проводиться в присутності не менше двох понятих. У разі проведення пред'явлення для впізнання за правилами, встановленими частиною четвертою цієї статті, понятих повинно бути чотири, які залучаються за розсудом слідчого. Вони розташовуються слідчим по обидва боки від спеціального скла із одностороннім напиленням таким чином, щоб забезпечити максимальну оглядовість. Поняті мають пересвідчитись у можливості впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, і засвідчити хід та результати його проведення.

Також пропонуємо викласти статтю 250 проекту КПК України у наступній редакції:

Стаття 250 Пред'явлення особи для впізнання

1. За необхідності пред'явлення особи для впізнання свідкові, потерпілому, підозрюваному або обвинуваченому слідчий попередньо з'ясовує, чи може він впізнати цю особу, допитує його про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких впізнаючий бачив цю особу, про що складає протокол допиту. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, слідчий зазначає про це в протоколі. Забороняється попередньо показувати впізнаючому особу, яка має бути пред'явлена для впізнання, чи її зображення, за винятками, передбаченими у частині шостій цієї статті, та надавати іншу інформацію про прикмети цієї особи.

2. Якщо впізнаючий є свідком чи потерпілим, він попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання, а свідок, крім того, і за відмову дати показання, якщо таке право не надано йому законом.

3. Особа, що підлягає пред'явленню для впізнання, пред'являється впізнаючому разом з *трьома статистами* тієї ж статі, які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одягу, *особистого чи будь-якого іншого інтересу у вирішенні кримінальної справи*. Перед тим як пред'явити особу для впізнання, їй пропонується у відсутності того, хто впізнає, зайняти будь-яке місце серед *статистів*. Впізнаючому пропонується *вказати особу, яку він впізнав*, і пояснити за якими ознаками відбулося впізнання. *Якщо впізнання особи не відбулося, про це фіксується у протоколі слідчої дії.*

4. З метою забезпечення безпеки впізнаючого пред'явлення для впізнання проводиться у спеціальному технічно-приспособаному приміщенні для забезпечення заходів безпеки і недопущення візуального контакту між особою, яка впізнає, та особою, яка пред'являється для впізнання, *тобто поза візуальним спостереженням*

того, кого впізнають, з дотриманням вимог, передбачених цією статтею. Про умови такого пред'явлення для впізнання зазначається у протоколі. Про результати пред'явлення для впізнання обов'язково повідомляється особа, яка пред'являлась для впізнання.

5. При пред'явленні особи для впізнання особі, щодо якої відповідно до цього Кодексу вжито заходів безпеки, до протоколу вносяться псевдонім та змінені анкетні дані особи, яка впізнає, понятих, а також вживаються заходи щодо виключення їхньої зустрічі з учасниками процесу. Справжні відомості про учасників слідчої дії, щодо яких вживалися заходи забезпечення безпеки, зберігаються окремо з дотриманням режиму таємності.

6. Пред'явлення для впізнання за фотознімками чи відеозаписом може проводитися відповідно до умов, викладених у цій статті у випадках, коли пред'явити осіб для впізнання в натуральному вигляді неможливо.

7. Пред'явлення особи для впізнання проводиться в присутності не менше двох понятих. У разі проведення пред'явлення для впізнання за правилами, встановленими частиною четвертою цієї статті, понятих повинно бути чотири, які залучаються за розсудом слідчого. Вони розташовуються слідчим по обидва боки від спеціального скла із одностороннім напиленням таким чином, щоб забезпечити максимальну оглядовість. Поняті мають пересвідчитись у можливості впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, і засвідчити хід та результати його проведення.

8. При пред'явленні особи для впізнання можуть бути залучені спеціалісти, для фіксування його ходу та результатів технічними засобами, психологи, педагоги та інші особи. Підставою для участі психологів і педагогів під час проведення пред'явлення для впізнання може бути необхідність врахування факторів сприйняття, особливос-

тей віку впізнаючого чи його психічного стану та умов проведення *слідчої дії*.

5. У зв'язку з нагальною необхідністю вдосконалення проведення пред'явлення для впізнання, у тому числі поза візуальним спостереженням особи, підлягають зміні та уточненню частина четверта статті 85 та частина друга статті 176 КПК України і пропонується їх наступна редакція:

Частина 4 статті 85 КПК (перше речення)

Протокол підписують: допитана особа, а також перекладач, поняті, якщо вони були присутні, та інші особи, які були присутні або брали участь у проведенні цієї дії, особа, *яка провадила слідчу дію*.

Частина 2 статті 176 КПК

У разі проведення *пред'явлення для впізнання* за правилами, встановленими частиною четвертою статті 174 цього Кодексу, в протоколі, крім відомостей, передбачених цією статтею, обов'язково зазначається те, що *пред'явлення для впізнання* проводилося поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, а також вказуються всі обставини і умови проведення такого *пред'явлення для впізнання*. *Якщо особа, що впізнає, в силу своїх фізичних вад не може підписати протокол, для цього запрошується стороння особа*.

6. Місце пред'явлення для впізнання при збиранні і перевірці доказів у кримінальній справі є визначальним. Але ряд неузгодженостей у чинному кримінально-процесуальному законодавстві України спричиняють неоднакове розуміння самих цих понять. Прийняття нового КПК з урахуванням пропозицій і рекомендацій науковців та розробка детальних методичних рекомендацій по пред'явленню для впізнання спрямовані на усунення існуючих проблемних аспектів та сприятимуть розвитку такого його різновиду як пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Ю.И. Деятельность следователя органов внутренних дел по доказыванию обстоятельств, характеризующих личность обвиняемого: Учеб. пособие. – К.: НИ и РИО Киев. высш. шк. МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1991. – 80 с.

2. Алексеев А.М. Психологические особенности показаний очевидцев. – М.: Юрид. лит., 1976. – 104 с.

3. Арсеньев В.Д. Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе. – М.: Юрид. лит., 1964. – 179 с.

4. Бажанов М.И. Свидетели, их права и обязанности по советскому уголовно-процессуальному законодательству. – М.: Юрид. лит., 1955. – 35 с.

5. Балашов А.Н. Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений. – М.: Юрид. лит., 1979. – 110 с.

6. Балашов А.Н. Процессуальное оформление взаимодействия следователей и органов дознания // Соц. законность. – 1972. – № 8. – С. 58-59.

7. Басиста І.В. Актуальні проблеми пред'явлення для впізнання поза візуального спостереження // Вісник Юридичної академії МВС. – 2004. – Спец. випуск № 1. – С. 117–121.

8. Басиста І.В. Вдосконалення практики пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи як засобу протидії злочинності // Вісник Львівського юридичного інституту МВС України. – 2004. – № 3 – С. 56–60.

9. Басиста І.В. Взаємозв'язок етичних основ підготовки працівників ОВС та результативність проведення окремих слідчих дій за їхньою участю (пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням) // Етичні основи підготовки та діяльності дільничних інспекторів

міліції: Мат. наук.-практ. семінару (13 березня 2004 р.). – Івано-Франківськ: ВОНДР та РВД ПЮІ МВС України, 2004. – С. 158–165.

10. Басиста І.В. Відповідальність за пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням // Вісник Львівського юридичного інституту МВС України. – 2004. – № 2 – С. 87–93.

11. Басиста І.В. Нормативно-правове регулювання проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають (порівняльний аспект) // Вісник Юридичної академії МВС. – 2004. – № 2. – С. 305–309.

12. Басиста І.В. Організаційно-тактичні особливості проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – Спец. випуск у двох частинах. – Ч. 2. – Луганськ, 2005. – С. 112–119.

13. Басиста І.В. Організація розкриття та розслідування злочинів: Навч.-метод. комплекс. – Івано-Франківськ: ВОНДР та РВД ПЮІ МВС України, 2004. – 112 с.

14. Басиста І.В. Організація розкриття та розслідування злочинів: Навч.-метод. комплекс. – Івано-Франківськ: ВОНДР та РВД ПЮІ МВС України, 2005. – 120 с.

15. Басиста І.В. Особливості проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи // Наукові записки Національного університету “Кієво-Могилянська академія”, 2005. – Т. 38. – Юридичні науки. – С. 16–18.

16. Басиста І.В. Пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням (відповідність міжнародно-правовим актам) // Основні напрямки реформування ОВС в умовах розбудови демократичної держави: Мат. міжнар.

наук.-практ. конфер.: У 2-х ч. – Одеса, 2004. – Ч. I. – С. 126–130.

17. Басиста І.В. Пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи: аспекти вдосконалення кримінально-процесуальної регламентації // Реформування кримінального та кримінально-процесуального законодавства України: сучасний стан та перспективи: Мат. всеукр. наук.-практ. конфер. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 157–160.

18. Басиста І.В. Пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. Методичні рекомендації. – Івано-Франківськ: ВОНДР та РВД ПЮІ КНУВС, 2005. – 80 с.

19. Басиста І.В. Проблеми захисту прав людини і громадянина у чинному кримінально-процесуальному законодавстві (аспекти пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням) // Проблеми нормативно-правового забезпечення захисту прав і свобод людини в діяльності ОВС: Мат. всеукр. наук.-практ. конфер. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 76–82.

20. Басиста І.В. Проблемні аспекти фіксації ходу та результатів пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2005. – № 3. – С. 172–177.

21. Басиста І.В. Становлення пред'явлення для впізнання як самостійної слідчої дії (історичні аспекти) // Вісник Національної академії внутрішніх справ України., 2003. – № 5. – С. 123–128.

22. Басиста І.В. Сутність пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, як самостійної слідчої дії // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. – 2005. – № 7. – С. 91–96.

23. Басиста І.В. Тактика проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи //

Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 10. – С. 141–143.

24. Басиста І.В. Тактика проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають // Актуальні проблеми удосконалення професійної підготовки працівників адміністративної служби міліції в умовах реформування діяльності ОВС: Тези доп. звітно-наук. конфер. (2004-2005 н.р.). – Івано-Франківськ, 2005. – С. 56–65.

25. Басиста І.В. Участь дільничних інспекторів міліції у пред'явленні для впізнання поза візуальним спостереженням // Проблеми формування іміджу дільничних інспекторів міліції в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: Мат. міжнар. наук.-практ. конфер. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 127–130.

26. Басиста І.В. Форми та методи взаємодії органів внутрішніх справ під час проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи // Організація взаємодії ОВС з громадськими формуваннями щодо охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки: досвід та проблеми: Тези доп. всеукр. наук.-практ. семінару. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 67–74.

27. Бахин В.П., Биленчук П.Д., Кузьмичев В.С. Криминалистические приемы и средства разрешения следственных ситуаций: Учеб. пособие. – Киев: МВД СССР Киев. высшая школа им. Ф.Э. Дзержинского; Научно-исслед. и ред.-изд.отдел, 1991. – 104 с.

28. Бахин В.П., Карпов Н.С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980-2002 г.). – Киев: НАВД України, 2002. – 458 с.

29. Бахин В.П., Когамов М.Ч., Карпов Н.С. Допрос на предварительном следствии (уголовно-процессуальные и криминалистические вопросы). – Алматы: 1999. – 208 с.

30. Бедь В.В. Юридична психологія: Навч. посібник. – К.: „Каравела”; Львів: „Новий світ-2000”, „Магнолія плюс”, 2003. – 376 с.
31. Белкин Р.С. Собираение, исследование и оценка доказательств (сущность и методы). – Москва: Наука, 1966. – 294 с.
32. Белозеров Ю.Н., Рябоконт В.В. Производство следственных действий. Учеб. пособие. – М: Москов. спец. сред. шк. милиции МВД СССР, 1990. – 64 с.
33. Бояров В.И. Защита свидетелей в уголовном судопроизводстве. // Прокурорская и следственная практика. – 1998. – Вып. 2. – С. 129–133.
34. Брусницын Л.В. Меры безопасности для содействующих уголовному правосудию // Государство и право. – 1998. – № 9. – С. 45–56.
35. Брусницын Л.В. О компетенции должностных лиц и иных субъектов при обеспечении безопасности граждан, содействующих уголовному правосудию // Государство и право. – 2000. – № 2. – С. 44–48.
36. Васильев А.Н. Следственная тактика. – М.: Юрид. лит., 1976. – 200 с.
37. Васильев А.Н., Карнеева Л.М. Тактика допроса при расследовании преступлений. – М.: Юрид. лит., 1970. – 208 с.
38. Великий тлумачний словник сучасної української мови // Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2003. – 1440 с.
39. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): Монографія. – К.: НАВСУ–НВТ “Правник”, 1999. – 126 с.
40. Воробьев Г.А. Планирование судебного следствия. – М.: Юрид. лит., 1978. – 80 с.
41. Ворожейкин Е.М. Судебные речи известных русских юристов.: Сб. – М.: Юрид. лит., 1958. – 871 с.

42. Галаган В.И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: Дисс....канд. юрид. наук: 12.00.09./ Укр. акад. внутренних дел. – К., 1992. – 239 с.

43. Галаган В.І. Дотримання прав громадян при розслідуванні кримінальних справ // Правовий статус особи: стан, проблеми, перспективи: Зб. наук. ст. /За ред. М. Головка, Н. Морзе, П. Біленчука. – К., 1998. – Ч. 1. – С. 29–32.

44. Галаган В.І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України: Монографія. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 300 с.

45. Галаган В.І., Матвієнко В.В. Проблеми використання конфіденційної інформації на досудових стадіях кримінального процесу // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 2. – С. 87–92.

46. Гапанович Н.Н. Оpozнание в следственной и судебной практике. – Минск: БГУ им. В.И. Ленина, 1978. – 160 с.

47. Гапанович Н.Н. Оpozнание в судопроизводстве (процесуальные и психологические проблемы). – Минск: БГУ им. В.И. Ленина, 1975. – 176 с.

48. Гапанович Н.Н. Признаки человека как объекта опознания в криминалистике // Известия вузов. Правоведение, 1979. – № 1. – С. 59–63.

49. Гевко В.В. Оптимізація попереднього розслідування в світлі дотримання прав людини // Вісник Української академії внутрішніх справ. – 1996. – № 1. – С. 158–164.

50. Гинзбург А.Я. Оpozнание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике: Учебно-практ. пособие. – М.: Ассоциация работников правоохранительных органов РФ, 1996. – 122 с.

51. Гинзбург А.Я. Тактика предъявления для опознания. – М.: Юрид. лит., 1971. – 64 с.

52. Гмирко В. Легальне визначення “загального” поняття доказів: чи зберігати у новому КПК // Право України. – 2003. – № 11. – С. 101–105.

53. Головецький М.О. Тактика узнавання і впізнання під час досудового слідства: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09./ Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2002. – 19 с.

54. Головецький М.О. Тактика узнавання і впізнання під час досудового слідства: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.09./ Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2002. – 195 с.

55. Гончаренко В.И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве. – К.: Вища школа, 1980. – 157 с.

56. Гончаренко В.И. Научно-технические средства в следственной практике. – К.: Вища школа. Изд-во при КГУ, 1984. – 152 с.

57. Давимука І. Допустимість доказів у кримінальному процесі: спірні проблеми // Право України. – 2002. – № 12. – С. 125–128.

58. Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загальновизнані права людини та основні свободи: Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН (9 грудня 1998 р.) // Права людини в документах ООН. – Амстердам-Київ, 1997. – Кн. 1. – С. 52–65.

59. Добробог Л.М. Конвенція “Про захист прав та основних свобод” для України // Україна між минулим і майбутнім: Матер. всеукр. наук. конференції. – Київ: НАВС України, 2002. – С. 59.

60. Долженков О.Ф. Оперативно-розшукова діяльність: політика, стратегія, тактика // Основні напрямки реформування ОВС в умовах розбудови демократичної

держави: Мат. міжнар. наук.-практ. конфер.: У 2-х ч. – Одеса, 2004. – Ч. 1. – С. 13–19.

61. Дручек О.В. Захист прав людини Європейським судом з прав людини // Актуальні проблеми підготовки спеціалістів для слідчих підрозділів ОВС: Зб. наук. ст. – Херсон: Олді-плюс, 2002. – С. 82–86.

62. Дубинский А.Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел: Учеб. пособие. – К.: НИИРЮ КВШ МВД СССР, 1987. – 84 с.

63. Дулов А.В. Основы психологического анализа на предварительном следствии. – М.: Юрид. лит., 1976. – 168 с.

64. Дулов А.В. Судебная психология. – Минск: Вышэйшая шк., 1975. – 462 с.

65. Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий. – Минск: Вышэйшая шк., 1971. – 272 с.

66. Европейская конвенция по возмещению ущерба жертвам насильственных преступлений от 24 ноября 1983 г. // Сб. док. Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. – М.: СПАРК, 1998. – С. 81–85.

67. Жуковский В.М. Своевременность уголовно-процессуальных действий // Актуальные проблемы советского уголовного процесса: Межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск: Юрид. институт им. Р.А. Руденко, 1987. – С. 81–85.

68. Загальна декларація прав людини: Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. // Права людини в документах ООН. – Амстердам–Київ, 1997. – Кн. 1. – С. 5–10.

69. Закон України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” від 23 грудня 1993 р.: Коментар / В.І. Бояров, Л.Б. Ільковець, Т.І. Грузінова, І.О. Ієрусалимов, С.М. Лиховид, В.І. Моргун //

Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2002. – № 1. – С. 76–129.

70. Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / Під ред. П.В. Коляди. – К., 2001. – 238 с.

71. Зейкан Я.П. Захист у кримінальній справі: Наук.-практ. посібник. – К.: Вища шк., 2002. – 271 с.

72. Зинатуллин З.З. Уголовно-процессуальное доказывание: Учеб. пособие. – Ижевск: Изд-во Удмурт. Ун-та, 1993. – 180 с.

73. Зинин А.М. Правовая регламентация установления личности с использованием признаков внешности и возможности ее совершенствования // Труды Академии Управления. Современ. проблемы криминалистики. – М., 1998. – С. 92–95.

74. Карнеева Л.М., Кертэс И. Источники доказательств по советскому и венгерскому законодательству. – М.: Юрид. лит., 1985. – 135 с.

75. Карнеева Л.М., Ордынский С.С., Розенблит С.Я. Тактика допроса на предварительном следствии. – М.: Юрид. лит., 1958. – 208 с.

76. Карпов Н.С. Криминалистическое изучение преступной деятельности, средства и методы борьбы с ней (данные эмпирических исследований). – К.: НАВД України, 2004. – 218 с.

77. Кертэс И. Основы теории вещественных доказательств. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1976. – 104 с.

78. Кертэс И. Тактика и психологические основы допроса / Под общей ред. проф. А.И. Винберга. – М.: Юрид. лит., 1965. – 164 с.

79. Кінаш О. Організація окремої слідчої дії – умова законності й ефективності розслідування злочинів // Право України. – 2003. – № 2. – С. 60.

80. Клименко Н., Янчук О. Наукове забезпечення розслідування злочинів // Право України. – 2003. – № 1. – С. 97.

81. Коваленко Є.Г., Маляренко В.Т. Кримінальний процес України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.

82. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка: Утвержден резолюцией № 34/168 Генеральной Ассамблеи ООН 17 декабря 1979 г. // СССР и международное сотрудничество в области прав человека. Документы и материалы. – М.: Междунар. отношения, 1989. – С. 238–240.

83. Комиссаров В.И. Научные, правовые и нравственные основы следственной тактики. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1980. – 124 с.

84. Комиссаров В.И. Предъявление для опознания живых лиц // Законность. – 1994. – № 9. – С. 30–34.

85. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р.// Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – С. 270.

86. Коновалова В.Е. Теоретические проблемы следственной тактики: Автореф. дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – Х., 1966. – 38 с.

87. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К., 1996. – 54 с.

88. Корухов Ю.Г. Предъявление для опознания на предварительном следствии и в суде (лекция для студентов ВЮЗИ). – М.: ВЮЗИ, 1969. – 30 с.

89. Костін М. Поняття “доказування” у кримінальному процесі України // Право України. – 2004. – № 1. – С. 143.

90. Кочаров Г.И. Опознание на предварительном следствии: Пособие для следователей. – М.: Госюриздат, 1955. – 83 с.

91. Крикунов А.Е., Маевский А.Ф. Тактика и психологические основы предъявления лица для опознания на предварительном следствии. – К.: Высш. школа, 1977. – 42 с.

92. Криміналістика: Учебник / Под. ред. А.И. Винберга, С.П. Митричева. – М., 1950. – Ч. 1. – 304 с.

93. Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. / Кол. авт.: Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін.; За ред. В.Ю. Шепітька. – К.: Видавничий Дім „Ін Юре”, 2001. – 684 с.

94. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К.: Атіка, 2001. – 208 с.

95. Крылов В.В. История развития приемов предъявления для опознания // Вестник МГУ. Серия 11. Право. – 2000. – № 4. – С. 40–52.

96. Кузьменко Н.К. Систематизация неотложных следственных действий при раскрытии и расследовании преступлений: Учеб. пособие. – К.: НИИРИО Киев. высш. шк. МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1981. – 96 с.

97. Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І. Криміналістика: Навч. посібник // За заг. ред. В.Г. Гончаренка та С.М. Моїсєєва. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.

98. Лаврухин С.В. Система криминалистики // Государство и право. – 1999. – № 8. – С. 31–36.

99. Ларин А.М. Работа следователя с доказательствами. – М.: Юрид. лит., 1966. – 156 с.

100. Ластов С.И., Тарасенко Ф.Г. Допрос – важнейшее следственное действие. – К.: Высш. шк. МВД УССР, 1962. – 38 с.

101. Леви А.А., Пичкалева Г.И., Селиванов Н.А. Получение и проверка показаний следователем: Справочник. – М.: Юрид. лит., 1987. – 112 с.

102. Ліпачова Л.М. Імплементация норм міжнародного права з міжнародного судового захисту прав і свобод людини у національне законодавство України // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності (зб. наук. ст.). – Донецьк: ДІВС при Донецькому державному університеті, 1999. – №1. – С. 220.

103. Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства. Автореф. дис.... канд. юрид. наук – К.: НАВС України, 2003. – 20 с.
104. Локар Э. Руководство по криминалистике // Перевод С.В. Познышева, Н.В. Терзиева. – М., 1941. – 186 с.
105. Лук'янчиков Є.Д. Інформаційне забезпечення пред'явлення для впізнання // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1998. – № 2. – С. 144–153.
106. Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник / Донецький інститут внутрішніх справ. – Макіївка: Графіті, 1998. – 104 с.
107. Лукашевич В.Г. Тактика обшени следователя с участниками отдельных следственных действий: Учебное пособие. – К.: НИИРЮО МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1989. – 88 с.
108. Лукашенко В.Я. Криминалистические средства и методы представления информации на предварительном следствии: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Украинская академия внутренних дел. – К., 1992. – 20 с.
109. Лукьянчиков Е.Д. Криминалистическая идентификация объектов по следам памяти. – Донецк: Академия, 1998. – 112 с.
110. Любичев С.Г. Этические основы следственной тактики. – М.: Юрид. лит., 1980. – 96 с.
111. Малютін І. Проблеми практичної реалізації Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” // Право України. – 2002. – № 12. – С. 101-102.
112. Маляренко В.Т., Вернидубов І.В. Про інститут понятих у кримінальному процесі // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 3. – С. 262–277.
113. Марченко А.Б. Возможность и допустимость использования психологического воздействия при допросе // Актуальні проблеми криміналістики: Мат. наук.-практ.

конф. студ., курсант. і слух. – Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ МВС України, 2001. – С. 40–51.

114. Медведєв В.С. Кримінальна психологія: Підручник. – К.: Атіка”, 2004. – 368 с.

115. Методичні рекомендації з питавь застосування законодавства про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві / Інститут Генеральної прокуратури України, Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України, слідче управління ГУ МВС України в м. Києві. – К., 2001. – 40 с.

116. Методичні рекомендації щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства спеціальними підрозділами судової міліції „Грифон”. Бюлетень з обміну досвідом роботи. Додаток №2/2005 / МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К.: Видавничо-поліграфічний центр при МВС України, 2005. – 54 с.

117. Методичні рекомендації щодо пред’явлення для впізнання на попередньому слідстві / Головне слідче управління МВС України, Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – 32 с.

118. Михеєнко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. – К.: Вища шк., 1984. – 133 с.

119. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.

120. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. //Права людини в документах ООН. – Амстердам-Київ, 1997. – Кн. I. – С. 11–30.

121. Новий тлумачний словник української мови: У 4-х т. / В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконті, 1998. – Т. 2. – Ж–Обд. – 910 с.

122. О государственной защите судей, должностных лиц правоохранительных и контролирующих органов:

Закон Российской Федерации от 20 апреля 1995 г. // Собрание законодательства РФ. – 1995. – № 17. – Ст. 1455.

123. Олійник І.С., Ганич Д.І. Російсько-український словник. – К.: АСК, 1997. – 760 с.

124. Организация работы следователя: Пособие // Л.М.Карнеева, М.Н.Березин, Э. В.Гаритовская и др. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1983. – 112 с.

125. Пашкевич П.Ф. Объективность судебного исследования уголовного дела // Сов. юстиция. – 1961. – № 10. – С. 5.

126. Петренко В.М. Предъявление для опознания при расследовании преступлений. – М.: МВД СССР Всесоюзный научно-исследовательский институт, 1975. – 46 с.

127. Петрухин И.Л. Защита лиц, содействующих правосудию // Уголовное право. – 1991. – № 1. – С. 70.

128. Петрухин И.Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение: Общая концепция. Неприкосновенность личности / Отв.ред. И.В. Михайловская. – М.: Наука, 1985. – 240 с.

129. Півненко В. Досудове слідство: проблеми теорії та практики // Право України. – 1998. – № 12. – С. 76-77.

130. Подголин Е. Оpozнание по особенностям голоса и речи // Соц. законность. – 1979. – № 9. – С. 33-34.

131. Познышев С.В. Косвенные улики и их значение при расследовании преступлений: Ученые записки. – М., 1941. – С. 250-260.

132. Порубов Н.И. Допрос в советском уголовном процессе и криминалистике / Под ред. А.Р. Ратинова. – Минск: Вышэйшая шк., 1968. – 276 с.

133. Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии. – 3-е изд., перераб. и доп. – Минск: Вышэйшая шк., 1978. – 176 с.

134. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 13 січня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 10. – Ст. 79.

135. Про Державний бюджет України на 2000 рік: Закон України від 17 лютого 2000 р. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 11. – С. 1. – Ст. 397.

136. Про Державний бюджет України на 2001 рік: Закон України від 7 грудня 2000 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 52. – С. 2.

137. Про Державний бюджет України на 2002 рік: Закон України від 20 грудня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 2. – С. 68.

138. Про Державний бюджет України на 2003 рік: Закон України від 26 грудня 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 2. – С. 6. – Ст. 43.

139. Про Державний бюджет України на 2004 рік: Закон України від 27 листопада 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 49. – С. 7. – Ст. 2552.

140. Про Державний бюджет України на 2005 рік: Закон України від 23 грудня 2004 року // Офіційний вісник України. – 2004. – № 52. – Книга 1. – С. 14. – Ст. 3431.

141. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – С. 50.

142. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16. – Ст. 93.

143. Про деякі особливості застосування під час попереднього слідства положень Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”: Інформаційний лист Головного слідчого управління Генеральної прокуратури України № 15/1 -211вих. від 17 листопада 1997 року.

144. Про дію міжнародних договорів на території України: Закон України від 10 грудня 1991 р. //Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – Ст. 137.

145. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – С. 51.

146. Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів, а також осіб, що беруть участь у судочинстві: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 18 червня 1999 р. – К., 1999. – 5 с.

147. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – К., 1998. – № 8. – С. 49–55.

148. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ Голови Служби безпеки України № 440 від 12 серпня 2005 р. – 63 с.

149. Про затвердження Інструкції про порядок забезпечення безпеки учасників судового процесу та державного захисту працівників суду і правоохоронних органів, членів їх сімей та близьких родичів і Порядку забезпечення безпеки осіб, узятих під державний захист, при пішому слідуванні та слідуванні автотранспортом: Наказ МВС України № 465 від 5 травня 2004 р. – К., 2004. – 20 с.

150. Про затвердження Положення про спеціальний підрозділ судової міліції “Трифон”: Наказ МВС України № 1390 від 19 листопада 2003 р. // Довідник працівника міліції: у 2-х книгах. – Кн. 2. – Ч. II.: Нормативно-правові акти з питань діяльності органів внутрішніх справ / Довідкове видання. Відп. ред. М.В. Білоконь. – К.: Видавнича компанія „Воля”, 2004. – С.474–482.

151. Про затвердження Тимчасової інструкції про порядок забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та близьких родичів та Порядку супроводження осіб, взятих під державний захист, під час забезпечення заходів особистої охорони: Наказ МВС України № 130 від 26 лютого 1998 р. – К., 1998. – 18 с.

152. Про заходи і порядок здійснення контролю за забезпеченням захисту працівників прокуратури: Наказ Генерального прокурора України №3 від 28 квітня 1994 р. – К., 1994. – 5 с.

153. Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян: Указ Президент України № 143 від 18 лютого 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 8. – С. 85.

154. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – С. 650.

155. Про оголошення розгорнутого переліку відомостей, що становлять державну таємницю в системі МВС України та затвердження Переліку конфіденційної інформації в системі МВС України, якій надається гриф обмеження доступу “Для службового користування”: Наказ МВС України № 207 від 6 березня 2003 р. – К., 2003. – 28 с.

156. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

157. Про порядок вирішення питань із переселення в інше місце проживання, надання житла, матеріальної допомоги і забезпечення роботою осіб, що взяті під захист: Постанова Кабінету Міністрів України № 457 від 26 червня 1995 р.

158. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. //Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

159. Про створення спеціальних підрозділів міліції для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та близьких родичів: Наказ МВС України № 467 від 23 липня 1997 р. – К., 1997. – 8 с.

160. Про створення у структурі міліції громадської безпеки спеціальних підрозділів для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 335-р від 28 червня 1997 р. // Офіційний Вісник України. – 1997. – № 27. – С. 148.

161. Проект Кримінально-процесуального кодексу України № 0952 станом на листопад 2006 року.

162. Протидія незаконному обігу наркотичних засобів: Навчально-методичний посібник / Я.І. Слободян, В.А. Іллін, О.М. Стрільців. – Івано-Франківськ: Прикарпатський юридичний інститут МВС України, 2005. – 218 с.

163. Протокол №1 до Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, підписаний 4 листопада 1993 р., ратифікований Законом №2689-III від 13 вересня 2001 року.

164. Протокол №2 до Європейської Конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню та покаранню, підписаний 4 листопада 1993 р., ратифікований Законом №2690-III (2690-14) від 13 вересня 2001 року.

165. Рекомендація R (85) 11 Комітета Міністрів держав-членів Ради Європи. Департамент по правам людини Ради Європи. Сборник международно-

правовых документов. "Права человека". – Минск: Белфранс, 1999 г.

166. Рішення Конституційного Суду України № 5-зп від 30 жовтня 1997 р. у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України "Про інформацію" та статті 12 Закону України "Про прокуратуру" (справа К.Г. Устименка) // Офіційний Вісник України. – 1997. – № 46. – С. 126.

167. Романов В. Наш час мінус гроші=мистецтво виживання // Іменем закону. – 1999. – 30 квіт. – № 17.

168. Російсько-український і українсько-російський тлумачний словник // За загал. ред. Л.Г. Савченко. – Х.: Прапор, 2004. – 542 с.

169. Савонюк Р.Ю. Доказування в судовому слідстві: Навчальний посібник / За ред. О.М. Бандурки. – Сімферополь: Доля, 2003. – 189 с.

170. Савонюк Р.Ю. Суб'єкти доказування у кримінальному процесі і проблеми їх класифікації // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1999. – № 3. – С. 113–120.

171. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К.: Кондор, 2005. – 588 с.

172. Самошина З.Г. Вопросы теории и практики предъявления для опознания на предварительном следствии. – М.: МГУ, 1976. – 90 с.

173. Сандра Казака. Спеціальний процесуальний захист осіб у Латвії: Матер. наук.-практ. конф. "Актуальні проблеми профілактики правопорушень підрозділами міліції громадської безпеки". – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – С. 150–155.

174. Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. – К.: РИО МВД УССР, 1970. – 256 с.

175. Словарь русского языка: В 4-х т. / АН Институт русского языка; Под ред. А.П. Евгеньевой изд., испр. и доп. – М.: Рус. язык, 1981. – Т. 2. – 766 с.
176. Словарь синонимов русского языка / По Л.А. Чешко. – 4-е изд. – М.: Рус. язык, 1975. – 600 с.
177. Смыслов В.И. Свидетель в советском уголовном процессе: Учебное пособие. – М.: Высш. шк., 1976. –
178. Снетков В.А., Маршунский В.Л. О возможности предъявления фонограммы устной речи для опознания личности говорившего // Тактика, приемы допроса: пределы их использования: Сборник. – М., 1980. – С. 178-182.
179. Советский уголовный процесс // Алексеев Бастрыкин А.И., Даев В.Г. и др.; Под ред. Н.С. Алексеева. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1989. – 472 с.
180. Советский уголовный процесс. Возбуждение уголовного дела и предварительное расследование: Учебное пособие // Под общей ред. С.В. Божьева. – М.: Высш. шк. МООН СССР, 1968. – 438 с.
181. Советский уголовный процесс // Под ред. М.И. Бажанова, Ю.М. Грошевого. – К.: Вища шк., 1976. – 438 с.
182. Советский уголовный процесс: Особ. ч. Под ред. Б.А. Викторова, В.Е. Чугунова. – М.: Акад. СССР, 1976. – 197 с.
183. Советский уголовный процесс: Учебник под ред. В.П. Божьева. – М.: Юрид. лит., 1990. – 432 с.
184. Советский уголовный процесс: Учебник под ред. Ю.Н. Белозерова, В.Л. Беляйкина, С.В. Бородин и др. изд., перераб. и доп. – М.: Юрид. лит., 1984. – 448 с.
185. Сокиран Ф.М. Сучасні концепції психологічного впливу на досудовому слідстві: Монографія / За ред. В.Г. Гончаренка. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, НВТ “Правник”, 2002. – 172 с.

186. Соколов А.Ф. Участники следственного действия, их роль в формировании протоколов доказательств // Вопросы уголовного процесса: Межвуз. науч. сб. – Вып. № 3: Совершенствование деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступлениями. – Изд-во Саратовского университета, 1984. – С. 58.

187. Специализированный курс криминалистики: Учебник / В.П. Бахин и др. – К., 1987. – 384 с.

188. Статут Ради Європи. 05 травня 1949 р. // Збірник міжнародних документів (витяги). – К.: Сфера, 2000. – 384 с.

189. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: Монографія. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – 272 с.

190. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М.: Акад. наук СССР, 1958. – 703 с.

191. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М.: Наука, 1970. – Т. 2. – 515 с.

192. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М.: Наука, 1968. – Т. 1. – 470 с.

193. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Редкол.: Н.В. Жогин и др. – М.: Юрид. лит., 1976. – 765 с.

194. Терзиев Н.В. Криминалистическое отождествление личности по признакам внешности. – М.: ВЮЗИ, 1956. – 131 с.

195. Тertiшник В.М. Доказательства и доказывание в советском уголовном процессе (фондовая лекция). – Х., 1992. – 80 с.

196. Тertiшник В.М. Концептуальна модель КПК України й проблеми реалізації ідей правової держави у сфері правосуддя // Право України. – 2003. – № 11. – С. 89–94.

197. Тertiшник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. – 4-те вид., доп. і перероб. – К.: А.С.К., 2003. – 1120 с.

198. Тертишник В.М. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Украины. – Х: Арсіс, 2000. – 512 с.

199. Тертишник В.М. Проблемы собирания, исследования и хранения вещественных доказательств на первоначальном этапе расследования: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1986. – 24 с.

200. Томин В.Г. Острые углы уголовного судопроизводства. – М.: Юрид. лит., 1991. – 239 с.

201. Торвальд Ю. Сто лет криминалистики. Пути развития криминалистики. Пер. с нем. М.Б. Колдаевой. – М.: Прогресс, 1974. – 439 с.

202. Уголовно-процессуальный кодекс Латвии / Пер. с лат. “Biznesa informācijas birojs”, 2003. – 65 с.

203. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. – Минск, 1999. – 157 с.

204. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: Принят Государственной Думой 22 ноября 2001 года // Российская газета, 22 декабря 2001 года. – № 249 (2861).

205. Удалова Л.Д. Влияние объективных факторов на результаты опознания // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1986. – Вып. 32. – С. 33–35.

206. Удалова Л.Д. Кримінальний процес України. Особлива частина: Підручник. – К.: Кондор, 2005. – 280 с.

207. Удалова Л.Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов: Автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К. УАВД, 1992. – 23 с.

208. Удалова Л.Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов: Дисс....канд. юрид. наук: 12.00.09 / Украинская академия внутренних дел. – К., 1992. – 175 с.

209. Український орфографічний словник // За ред. А.О. Свашенко. – Х.: Прапор, 2003. – 845 с.

210. Філонов О.В. Права, свободи людини та громадянина, їх забезпечення і захист у пам'ятках права на різних історичних етапах // Проблеми правознавства та правоохороної діяльності: Зб. наук. ст. – Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ при Донецькому державному університеті. – 1999. – № 1. – С. 228-229.

211. Хорошулин В. Профессия – участковый // Офицеры. – М. – №1(9) – январь-февраль 2004 года. – С. 36-37.

212. Цветков П.П. Предъявление для опознания в советском уголовном процессе. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1962. – 114 с.

213. Центров Е. Проводится опознание // Советская милиция. – 1980. – № 10. – С. 58-59.

214. Ціркаль В.В. Пред'явлення трупа для впізнання за участю спеціаліста // Вісник Київського університету. – Вип. 31. – К., 1990. – С. 65-69.

215. Черечукіна Л. Впізнання особи поза візуальним спостереженням: кримінально-процесуальний і криміналістичний аспекти // Право України. – 2003. – № 10. – С. 75-77.

216. Шаповалова Л.І. Місце потерпілого у кримінальному процесі // Проблеми правознавства та правоохороної діяльності: Зб. наук. ст. – Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ при Донецькому державному університеті. – 1999. – № 1. – С. 167.

217. Шейфер С.А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. – М.: Юрид. лит., 1981. – 128 с.

218. Шепітько В.Ю. Прийняття тактичних рішень і проблема тактичного ризику // Вісник Луганської академії внутрішніх справ. Спец. випуск. – 2005. – Ч.І. – С. 27-32.

219. Шешуков М.П. Латвийское законодательство о защите лиц, содействующих правосудию по уголовным делам // Государство и право. – 1999. – № 2. – С. 84.

220. Щерба С., Зайцев О. Защита свидетеля в США // Юстиция. – 1994. – № 8. – С. 52-53.

221. Эминов В.Е., Гаврилова Н.И., Сараль Г.В. Экспериментальные исследования некоторых факторов, влияющих на достоверность свидетельских показаний // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 21. – М., 1974. – С. 135–148.

222. Эминов В.Е., Снетков В.А. Оpoznание по фотоснимкам, кинофильмам и рисункам на предварительном следствии. – М., 1976. – 105 с.

223. Юридична енциклопедія: в 6 т. // Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 1: А-Г. – 1998. – 672 с.

224. Юридична енциклопедія: в 6 т. // Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 2: Д-Й. – 1999. – 744 с.

225. Юридична енциклопедія: в 6 т. // Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 5: П-С. – 2003. – 766 с.

226. Юридична психологія: Підруч. для спец. юрид. вищих навч. закл. і фак. / В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєв та ін.; За заг ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 1999. – 352 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Зразки постанов щодо застосування заходів
забезпечення безпеки**

До кримінальної справи не долучається

Таємно

ПОСТАНОВА

про застосування заходів безпеки

м. Івано-Франківськ 20 березня 2005 року

Старший слідчий в ОВС СУ УМВС України в Івано-Франківській області майор міліції І.В. Басиста, розглянувши матеріали кримінальної справи №123589, що порушена за ознаками злочину, передбаченого частиною п'ятою статті 185 КК України,

ВСТАНОВИЛА:

20 грудня 2004 року громадянин Івченко Василь Борисович, 1975 року народження, переслідуючи кориливу мету – особисте збагачення, близько 21 години, через відчинене вікно проник у квартиру №42, що належить громадянці Науменко Мар'яні Василівні та розташована у м. Івано-Франківську по вул. Білика, у будинку 13, на другому поверсі, та вчинив крадіжку чужого майна – грошей в сумі двадцять п'ять тисяч гривень.

Із викраденим В.Б. Івченко скрився через вікно, однак був помічений потерпілою, яка зайшла до квартири.

21 грудня 2005 року по даному факту порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого частиною п'ятою статті 185 КК України. 19 березня 2005 року В.Б. Івченко був затриманий.

Перевіркою встановлено, що В.Б. Івченко з метою уникнення від кримінальної відповідальності, має наміри фізичного усунення будь-яких свідків.

У кримінальній справі прийнято рішення про проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають.

Для участі у проведенні зазначеної слідчої дії необхідно залучити понятих та забезпечити їм заходи безпеки, а тому керуючись статтями 52¹, 52³ та 130 КПК,-

ПОСТАНОВИЛА:

1. Забезпечити стосовно понятого в кримінальній справі №123589 Дмитрук Галини Дмитрівни застосування заходів безпеки у вигляді нерозголошення даних про її особу шляхом обмеження відомостей у матеріалах кримінальної справи – змінити біографічні дані понятої Дмитрук Галини Дмитрівни, 13 березня 1954 року народження, та адресу проживання: м. Івано-Франківськ, вул. Білика, 14 кв. 42 на псевдонім Грінченко Тетяна Іванівна, 1978 року народження, вказавши місце постійного проживання адресу слідчого управління УМВС України в Івано-Франківській області: м. Івано-Франківськ вул. Хрещатик, буд.13 кв.42.

2. Вилучити з матеріалів кримінальної справи протоколи слідчих дій та інші документи, в яких зазначено достовірні відомості про особу понятої Г.Д.Дмитрук, і зберігати їх окремо, а до матеріалів справи додати копії цих документів із заміною справжнього прізвища на псевдонім Грінченко Тетяна Іванівна.

3. Постанову складено у одному примірнику.

Старший слідчий в ОВС СУ УМВС України
в Івано-Франківській області _____ І.В. Басиста

ПОСТАНОВА
про зміну анкетних даних

м. Івано-Франківськ 20 березня 2005 року

Старший слідчий в ОВС СУ УМВС України в Івано-Франківській області майор міліції І.В. Басиста, розглянувши матеріали кримінальної справи №123589, що порушена за ознаками злочину, передбаченого частиною п'ятою статті 185 КК України,

ВСТАНОВИЛА:

20 грудня 2004 року громадянин Івченко Василь Борисович, 1975 року народження, переслідуючи корисливу мету – особисте збагачення, близько 21 години, через відчинене вікно проник у квартиру №42, що належить громадянці Науменко Мар'яні Василівні та розташована у м. Івано-Франківську по вул. Білика, у будинку 13, на другому поверсі, та вчинив крадіжку чужого майна – грошей в сумі двадцять п'ять тисяч гривень. Із викраденим В.Б. Івченко скрився через вікно, однак був помічений потерпілою, яка зайшла до квартири.

21 грудня 2005 року по даному факту порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого частиною п'ятою статті 185 КК України. 19 березня 2005 року В.Б. Івченко був затриманий.

Перевіркою встановлено, що В.Б. Івченко, з метою уникнення від кримінальної відповідальності, має наміри фізичного усунення будь-яких свідків. У кримінальній справі прийнято рішення провести пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають.

Для участі у проведенні зазначеної слідчої дії необхідно залучити понятих та забезпечити їм заходи безпеки, а тому керуючись статтями 52¹ частина друга та 130 КПК,-

ПОСТАНОВИЛА:

1. Забезпечити безпеку понятому в кримінальній справі №123589 Г.Д. Дмитрук, шляхом зміни її анкетних даних у матеріалах даної кримінальної справи.

2. Змінити анкетні дані понятої Дмитрук Галини Дмитрівни, 13 березня 1954 року народження, та адресу проживання: м. Івано-Франківськ, вул. Білика, 14 кв. 42 на псевдонім Грінченко Тетяна Іванівна, 1978 року народження, вказавши місце постійного проживання адресу слідчого управління УМВС України в Івано-Франківській області: м. Івано-Франківськ вул. Хрещатик, буд.13 кв.42.

3. Роз'яснити понятій Г.Д.Дмитрук права та обов'язки особи, щодо якої застосовуються заходи забезпечення безпеки, повідомивши про вжиті заходи безпеки та умови їх здійснення.

4. Постанову складено в одному примірнику.

Старший слідчий в ОВС СУ УМВС України
в Івано-Франківській області _____ І.В. Басиста

Додаток Б

ПОПЕРЕДЖЕННЯ
про обов'язок не розголошувати даних досудового
слідства

м. Івано-Франківськ

20 березня 2005 року

Я, старший слідчий в ОВС СУ УМВС України в Івано-Франківській області майор міліції І.В. Басиста, по кримінальній справі №123589 згідно з вимогами статті 121 КПК України попереджаю _____, який (яка) є у кримінальній справі _____ про обов'язок не розголошувати даних досудового слідства та дізнання та про кримінальну відповідальність, у разі порушення цього попередження, відповідно до статей 381, 387 КК України за розголошення відомостей про заходи безпеки та даних досудового слідства і дізнання.

З даним попередженням і змістом статей 381, 387 КК України ознайомився особисто, їх сутність зрозуміла. Заперечень і зауважень не маю.

Підпис _____

Слідчий _____

Додаток В

ПРОТОКОЛ

пред'явлення для визнання поза візуальним спостереженням того, кого визнають

м. Івано-Франківськ 20 березня 2005 року

Старший слідчий в ОВС СУ УМВС України в Івано-Франківській області майор міліції І.В.Басиста по кримінальній справі №123589, що порушена за ознаками злочину, передбаченого частиною п'ятою статті 185 КК України, керуючись вимогами статей 85, 174, 176 КПК України, в присутності понять:

1. Грінченко Тетяни Іванівни, 1978 року народження, проживає у м. Івано-Франківськ вул. Хрещатик, буд.13 кв.42.

2. Павличко Ольги Миколаївни, 1954 року народження, проживає у м. Івано-Франківськ вул. Хрещатик, буд.13 кв.42.

3. Цимбалюка Юрія Миколайовича, 1970 року народження, проживає у м. Івано-Франківськ вул. Хрещатик, буд.13 кв.42.

4. Стасинець Ольги Вікторівни, 1980 року народження, проживає у м. Івано-Франківськ вул. Хрещатик, буд.13 кв.42.

експерта науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при УМВС України в Івано-Франківській області капітана міліції В.В.Палійчука, оперативного уповноваженого відділу карного розшуку УМВС України в Івано-Франківській області ст. лейтенанта міліції В.В.Плахти, заступника начальника спецпідрозділу „Грифон” майора міліції П.Р. Григоришина у спеціально обладнаній кімнаті поза візуального спостереження УБОЗу УМВС України в Івано-Франківській області при штучному освіт-

ленні провела пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням потерпілій Губенко Марині Вікторівні, яка мешкає у м. Івано-Франківськ по вул. Хрещатик, 13 кв.42 групи осіб:

1. Волочія Василя Дмитровича, 1975 року народження, який проживає у м. Івано-Франківську по вул. Пулюя, 4 кв.89, одягнутого у темно-зелений шерстяний світер, чорні штани, чорні туфлі, світловолосого, худощавого, з блідим обличчям овальної форми, зріст 158 см.

2. Петруніна Олександра Васильовича, 1976 року народження, який проживає у м. Івано-Франківську по вул. Кармелюка, 44 кв.89, одягнутого у світло-зелений шерстяний світер, чорні джинсові штани, темні коричневі туфлі, світловолосого, худощавого, з блідим обличчям овальної форми, зріст 160 см.

3. Струка Івана Васильовича, 1975 року народження, який проживає у м. Івано-Франківську по вул. Данилка, 14 кв.89, одягнутого у зелений шерстяний світер, чорні джинсові штани, темні коричневі туфлі, світловолосого, худощавого, з блідим обличчям овальної форми, зріст 161 см.

4. Червоненко Петра Львовича, 1975 року народження, який проживає у м. Івано-Франківську по вул. Курильця, 4 кв.89, одягнутого у блідо зелений шерстяний світер, чорні джинсові штани, чорні туфлі, світловолосого, худощавого, з блідим обличчям овальної форми, зріст 160 см.

5. Слободяна Ярослава Івановича, 1975 року народження, який проживає у м. Івано-Франківську по вул. Кривоноса, 49 кв.9, одягнутого у зелений шерстяний світер, темні коричневі штани, чорні туфлі, світловолосого, худощавого, з блідим обличчям овальної форми, зріст 162 см.

6. Обвинуваченого Івченка Василя Борисовича, 1975 року народження, який проживає у м. Івано-Франківськ по вул. Коновальця, 4 кв.89, одягнутого у зелений шерстяний світер, чорні джинсові штани, чорні туфлі;

світловолосого, худощавого, з блідим обличчям овальної форми, зріст 160 см.

Перед початком слідчої дії учасникам повідомлено, що під час її проведення буде застосовуватися відеозапис з використанням відеокамери „Панасонік ПРП”, відеокасети „JVC”, використовувана відеоапаратура пред’явлена присутнім в обох приміщеннях та продемонстровано її справність.

До кімнати, яка спеціально обладнана та призначена для розміщення впізнаючого, слідчим запрошено за телефоном із сусідньої кімнати двох понять Т.І. Грінченко та О.М. Павличко, які будуть заходитися зі сторони впізнаючого, а потім тих, які будуть знаходитися зі сторони того, хто підлягає пред’явленню для впізнання – Ю.М. Цимбалюк, О.В. Стасинець. Понятим по черзі, в обох кімнатах роз’яснено їх права та обов’язки, передбачені статтею 127 КПК України

Поняті зі сторони впізнаючого Т.І. Грінченко та О.М. Павличко засвідчили можливість спостереження через скло, а поняті із іншої сторони Ю.М. Цимбалюк, О.В. Стасинець засвідчили неможливість спостереження через скло подій, що відбуваються у іншій кімнаті, та розмістилися на стільцях.

Слідчим запропоновано понятому Ю.М. Цимбалюку підняти трубку внутрішнього телефону та із сусіднього кабінету викликати статистів, сказавши “Зайдіть”. Коли статисти ввійшли до кімнати поза візуального спостереження, В.Д. Волочію, О.С. Петруніну, І.В. Струку, П.Л. Червоненко, Я.І. Слободяну запропоновано зайняти місця на стільцях. Вони розмістилися наступним чином: на стілець біля дверей сів Я.І. Слободян, а далі за ним В.Д. Волочій, О.С. Петрунін, І.В. Струк, П.Л. Червоненко.

Слідчим статистам роз'яснено суть слідчої дії та попереджено про кримінальну відповідальність за статтею 387 КК України за розголошення даних досудового слідства.

До цієї ж кімнати за телефоном слідчим запрошено захисника В.Б. Івченка – адвоката П.Р. Вороняка, якого попереджено про кримінальну відповідальність за статтею 387 КК України за розголошення даних досудового слідства.

За вказівкою слідчого понятій Ю.М. Цимбалюк по телефону викликав обвинуваченого В.Б. Івченка із сусіднього кабінету, сказавши „Зайдіть”. Обвинувачений зайшов у супроводі конвоїра – оперативного уповноваженого відділу карного розшуку УМВС України в Івано-Франківській області ст. лейтенанта міліції В.В. Плахти. Після того, як обвинувачений зайшов у кімнату поза візуального спостереження, двері кімнати зачинив заступник начальника спецвідділу „Грифон” майор міліції П.Р. Григоришин. Слідчим роз'яснено В.Б. Івченку суть та порядок проведення слідчої дії та запропоновано йому обрати будь-яке місце серед статистів. В.Б. Івченко сів останнім на стілець поряд із П.Л. Червоненко. Слідчий вручив статистам та обвинуваченому номерки в порядку зростання зліва направо та покинув приміщення, де знаходяться зазначені особи. В.Б. Івченко знаходився під номером шість.

Освітлення у кімнаті, де розмістилися обвинувачений, поняті, статисти і захисник, яскраве і штучне.

Коли слідчий зайшов до протилежної кімнати, та зачинив за собою двері. Освітлення у кімнаті тьмяне, штучне. Слідчий запропонував понятюму О.М. Павличко підняти трубку внутрішнього телефону та сказати

“Зайдіть”. До кімнати поза візуального спостереження зайшла потерпіла М.В. Губенко, яку слідчий попередив за статтею 384 КК України про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань та за статтею 387 КК України за розголошення даних досудового слідства.

Слідчим запропоновано потерпілій М.В. Губенко зайняти зручне для спостереження місце та через одностороннє скло уважно подивитися на людей, що знаходяться за склом, та вказати, чи присутній серед них чоловік, який 20 грудня 2004 року знаходився у неї у квартирі та втік через вікно із викраденими грошима. Слідчим роз’яснено, що за необхідності присутніх у кімнаті можна попросити підвестися, повернутися у профіль чи спиною.

На пропозицію слідчого потерпіла оглянула осіб і попросила, щоб чоловік під номером шість підвівся і зробив декілька кроків. Її прохання слідчий передав до сусідньої кімнати по телефону. У протилежній кімнаті особа під номером шість підвелася і зробила три кроки у праву сторону.

Потерпіла М.В. Губенко протягом двох хвилин оглядала пред’явлених їй осіб, а у результаті заявила, що серед осіб, які пред’явлені їй для впізнання поза візуальним спостереженням, вона чітко впізнає чоловіка під номером шість, як того, що 20 грудня 2004 року близько 22 години із викраденими грошима втік із її квартири через вікно. Впізнає його за зеленим шерстяним світером, який специфічно лежить на чоловікові, чорними джинсовими штанами, чорними туфлями, за світлим волоссям, яке на скронях вистрижене трикутником, худощавістю, овальним блідим обличчям, ростом 160 см та віком близько 30 років.

Слідчий та поняті Т.І. Грінченко, О.М. Павличко подивилися через скло та переконались, що на відстані близько чотирьох метрів від скла з протилежної сторони

обличчям до них знаходяться шестеро чоловіків, які не мають різких відмінностей у одязі, віку та зовнішності. Під номером шість знаходився чоловік приблизного віку 30 років, одягнутий у зелений шерстяний світер, чорні джинси, чорні туфлі, з світлим волоссям, яке на скронях вистрежене трикутником, худощавий, має овальне бліде обличчя, ріст близько 160 см. Слідчий по гучномовцю оголосив, що впізнано молодого чоловіка під номером шість, і попросив, щоб той представився. На пропозицію слідчого молодий чоловік під номером шість сказав, що його звати Василь Борисович Івченко, 1975 року народження, проживає у м. Івано-Франківську по вул. Коновальця, 4 кв.89.

Пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, проводилось з 13 год 45 хв. до 17 год 50 хв.

Протокол прочитаний слідчим вголос потерпілій М.В. Губенко та понятим Т.І. Грінченко, О.М. Павличко, а потім у іншій кімнаті обвинуваченому В.Б. Івченко, захиснику П.Р. Вороняку, статистам Я.І. Слободяну, В.Д. Волоцію, О.С. Петруніну, І.В. Струку, П.Л. Червоненко, понятим Ю.М. Цимбалюку, О.В. Стасинець, оперативному уповноваженому відділу карного розшуку УМВС України в Івано-Франківській області старшому лейтенанту міліції В.В. Плахті, заступнику начальника спецвідділу „Грифон” майору міліції П.Р. Григорищину. Все викладене у протоколі записано вірно, від учасників слідчої дії заяв, зауважень чи клопотань не поступило.

Потерпіла _____ М.В. Губенко
Поняті _____

_____ Т.І. Грінченко
_____ О.М. Павличко
Обвинувачений _____ В.Б. Івченко
Захисник _____ П.Р. Вороняк

Статисти

_____ Я.І. Слободян
_____ В.Д. Волочій
_____ О.С. Петрунін
_____ І.В. Струк
_____ П.Л. Червоненко

Поняті

_____ Ю.М. Цимбалюк
_____ О.В. Стасинець

**О/у ВКР УМВС в
Івано-Франківській
області**

_____ В.В. Плахта

**Заступник начальника
спеціального
„Грифон”**

_____ П.Р. Григоряшин

**Експерт науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
при УМВС України в
Івано-Франківській
області**

_____ В.В. Палійчук

**Старший слідчий в ОВС СУ УМВС України
в Івано-Франківській області**

_____ І.В. Басиста

Додаток Г

ПІДСУМКИ

анкетування працівників слідчих підрозділів МВС
України з проблем проведення пред'явлення особи для
впізнання поза її візуальним
спостереженням

*Всього проанкетовано 150 працівників слідчих
підрозділів МВС України.*

Дані про авторів відповідей:

а) область:

Хмельницька – 92, Вінницька – 19, Івано-
Франківська – 11, Рівненська – 9, Волинська – 8,
Чернівецька – 4, Житомирська, Закарпатська, Херсонська,
Львівська, Одеська, Черкаська, Кіровоградська – по 1.

б) посада:

слідчий – 57, старший слідчий – 44, слідчий з
особливо важливих справ – 23, начальник слідчого відділу
(відділення) – 23, в.о. слідчого (дознавач) – 3.

в) освіта:

середня – 0, середня спеціальна – 21, вища – 129.

г) стаж роботи:

до 1-го року – 8, до 3 - х років – 29, до 5-ти років –
29, до 10-ти років – 47, до 15-ти років – 26, до 20-ти років –
9, більше 20-ти років – 2.

*Внаслідок відсутності уніфікованих відповідей у
заповнених анкетах спеціалізацію визначити не вдалося.*

*2. По яких категоріях кримінальних справ Ви
найчастіше проводите пред'явлення для впізнання?*

а) по кожній кримінальній справі 4 – 2,7 %

*б) при розслідуванні тяжких злочинів проти особи
20 – 13,3 %*

в) при розслідуванні тяжких злочинів проти власності	5 – 3,3 %
г) за необхідністю	119 – 79,3 %
д) інша відповідь	2 – 1,3 %

3. Який вид пред'явлення для впізнання проводите частіше за інші?

а) предметів	29 – 19,3 %
б) ділянок місцевості	–
в) людей	83 – 55,3 %
г) поза візуальним спостереженням особи	30 – 20 %
д) за фотознімками	7 – 4,7 %
е) за функціональними ознаками	–
є) інше	1 – 0,7 %

4. Чи виникала у Вас необхідність у проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи?

а) так	66 – 44 %
б) ні	84 – 56 %

5. З яких джерел Вам стало відомо про можливість проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи?

а) із норм міжнародного права	51 – 34 %
б) із чинного законодавства	74 – 49,3 %
в) із методичних рекомендацій по застосуванню норм КПК	11 – 7,3 %
г) повідомили на курсах підвищення кваліфікації	1 – 0,7 %
д) повідомили на нарадах зі службової підготовки	9 – 6 %
е) стало відомо із практичного досвіду працівників, що застосовували такі заходи	3 – 2 %
є) інша відповідь	1 – 0,7 %

6. Якими обставинами викликані труднощі при підготовці до пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають?

а) важко підібрати вичерпний склад учасників
43 – 28,7 %

б) матеріально-технічне забезпечення на
неналежному рівні 72 – 48 %

в) умови інформаційної обмеженості
21 – 14 %

г) протидія із сторони учасників процесу
4 – 2,7 %

д) інші причини 10 – 6,7 %

7. Якими були Ваші дії при виникненні потреби у проведенні пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням?

а) шукав технічні можливості для його проведення згідно з методичними рекомендаціями 64 – 42,7 %

б) проводив пред'явлення для впізнання у загальному порядку без застосування заходів безпеки
17 – 11,3 %

в) таку слідчу дію взагалі не проводив, а здобував і перевіряв докази при проведенні інших слідчих дій
55 – 36,7 %

г) інше 14 – 9,3 %

8. Чи достатнє матеріально-технічне забезпечення у Вашому регіоні для проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи?

а) так 26 – 17,3 %

б) ні 72 – 48 %

в) частково 51 – 34 %

г) інша відповідь 1 – 0,7 %

9. Які Ваші пропозиції щодо удосконалення проведення пред'явлення для визнання поза візуальним спостереженням особи?

- ◆ розробити детальні методичні рекомендації 112 – 74,6 %
- ◆ покращити матеріально-технічне забезпечення 17 – 11,3 %
- ◆ покращити взаємодію з оперативними підрозділами 5 – 3,3 %
- ◆ створити належну нормативно-правову базу (внести зміни та доповнення до КПК) 5 – 3,3 %
- ◆ виключити інститут понятих під час проведення слідчої дії 4 – 2,7 %
- ◆ вивести слідство ОВС в окрему структуру 2 – 1,3 %
- ◆ створити належну кімнату поза візуального спостереження у кожному райвідділі 2 – 1,3 %
- ◆ проводити слідчу дію без участі захисника 1 – 0,7 %
- ◆ спростити процедуру 1 – 0,7 %
- ◆ заборонити під час слідчої дії візуальний контакт захисника із (підозрюваним) обвинуваченим 1 – 0,7 %

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ВСТУП	5
ГЛАВА 1. ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ В СТРУКТУРІ СЛІДЧИХ ДІЙ	9-68
§ 1.1. Сутність і види пред'явлення для впізнання за чинним кримінально-процесуальним законодавством України	9
§ 1.2. Місце пред'явлення для впізнання при збиранні і перевірці доказів по кримінальній справі	48
ГЛАВА 2. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ПОЗА ВІЗУАЛЬНИМ СПОСТЕРЕЖЕННЯМ ОСОБИ	69-113
§ 2.1. Правова регламентація гарантування безпеки учасників кримінального судочинства за чинним законодавством У країни	69
§ 2.2. Співвідношення процедури пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи із кримінально-процесуальним законодавством деяких країн СНД та міжнародно-правовими актами в галузі кримінального судочинства	96
ГЛАВА 3. ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ПОЗА ВІЗУАЛЬНИМ СПОСТЕРЕЖЕННЯМ ОСОБИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ	114-185
§ 3.1. Особливості організації підготовчого етапу та пропозиції по його вдосконаленню	114
§ 3.2. Тактика проведення слідчої дії та напрями її удосконалення	152
§ 3.3. Проблеми фіксації ходу та результатів пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи	173
ВИСНОВКИ	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	195
ЗРАЗКИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ	219
РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ	231

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ ГАЛАГАН
доктор юридичних наук, професор
ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА БАСИСТА
кандидат юридичних наук

**ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК І ТАКТИКА
ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ПОЗА
ЗУАЛЬНИМ СПОСТЕРЕЖЕННЯМ ТОГО, КОГО
ВПІЗНАЮТЬ**

Монографія

Редакційна обробка та коректура авторів

Підписано до друку 10. 08. 2007. Формат 60х90/16. Папір ксероксний.
Умовн. друк. арк. 13,25. Зам. № 321. Тираж 200 прим. Видавництво
«Тіповіт». Свідоцтво П №5 від 07.02.1997 р. м. Івано-Франківськ, вул.
Б.Хмельницького, 10/1
